Pascal Bruckner
Tirania penitenţei
Eseu despre masochismul occidental
Traducere din limba franceză şi note de
Vasile Zincenco
A
TRei
Editori:
SILVIU DRAGOMIR
VASILE DEM. ZAMFIRESCU
Director editorial:
MAGDALENA MĂRCULESCU
Coperta colecţiei şi ilustraţia:
FABER STUDIO (Silvia Olteanu şi Dinu Dumbrăvician)
Redactor:
COSTIN POPESCU
Dtp:
CRISTIAN CLAUDIU COBAN
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
BRUCKNER, PASCAL
Tirania penitenţei: Eseu despre masochismul occidental / Pascal Bruckner; trad.: Vasile Zincenco.
— Bucureşti: Editura Trei, 2007
ISBN 978 – 973 – 707 – 133-O
I. Zincenco, Vasile (trad.)
159.964.2
Această carte a fost tradusă după Pascal Bruckner, La tyrannie de la pénitence, Éditions Bernard Grasset, Paris, 2006
e Éditions Grasset & Fasquelle, 2006
e Editura Trei, 2007
CP. 27 – 0490, Bucureşti
Tel. /Fax: + 4 021 300 60 90
e-mail: officeedituratrei.ro www.editura trei.ro
ISBN: 978 – 973 – 707 – 133-O

Pentru Laurent Aublin, – prietenul meu cel mai vechi şi mai credincios, în amintirea dormitorului de la

Liceul „Henri – IV" şi a domului din Parcul Naţional Ecrins.

„Prea mult am băut eu sângele negru al morţilor".

MllHELET

„Ne aflăm într-o vreme în care, împinşi de ideologii feroce şi mediocre, oamenii se obişnuiesc să le fie ruşine de orice. Ruşine de ei înşişi, ruşine de a fi fericiţi, de a iubi şi a crea (...). Trebuie aşadar să te simţi vinovat. Iată-ne târâţi la confesionalul laic, cel mai rău dintre toate".

Albert Camus, „Actuelles".

Ecrits politiques, 1948

Introducere în plină iarnă, o căldură neobişnuită loveşte un mare oraş din Europa de nord în timp ce un asteroid se apropie de Pământ. Seara, locuitorii ies în stradă în pijama, îşi şterg sudoarea ce le curge pe faţă, scrutează cerul, înspăimântaţi, se uită la meteoritul care creşte văzând cu ochii. Toţi se tem de acelaşi lucru: ca masa aceasta de materie în fuziune să nu intre în coliziune cu planeta noastră. Şobolanii, cuprinşi de panică, părăsesc în cete canalele, pneurile maşinilor fac explozie, asfaltul se topeşte.

Şi tocmai atunci, un personaj ciudat, îmbrăcat într-un cearşaf alb şi având o barbă lungă, ţine o predică mulţimii izbind într-un gong şi exclamă: „Iată pedeapsa, pocăiţi-vă, a venit sfârşitul Lumii".

Zâmbim văzând falsul profet care proferează blesteme şi debitează ameninţări, cu atât mai mult cu cât scena se petrece într-o bandă desenată, L'Étoile mystérieuse de Hergé1. Şi totuşi, sub futilitatea vorbelor lui, cât adevăr în strigătul: „Căiţi-vă!". Iată mesajul pe care, în spatele hedonismului proclamat, ni-l transmite răspicat

1 Casterman, 1947.

1 2

Pascal Bruckner filosofia occidentală de o jumătate de secol încoace, ea care vrea să fie totodată un discurs emancipator şi conştiinţa rea a timpului său. Ceea ce ne inoculează în materie de ateism este vechea noţiune de păcat originar, vechea otravă a

damnaţiunii. Pe pământ iudeo-creştin, nu există un carburant mai puternic decât sentimentul greşelii şi cu cât filosofii şi sociologii noştri se proclamă mai agnostici, atei, liber cugetători, cu atât continuă credinţa pe care o recuză. Aşa cum spunea Nietzsche, ideologiile laice, în numele omenirii, au supracreştinat creştinismul şi i-au întărit mesajul.

De la existenţialism la deconstructivism, toată gândirea modernă se epuizează în denunţarea mecanică a Occidentului, subliniindu-i ipocrizia, violenţa, ticăloşia.

Cele mai mari minţi şi-au pierdut în acest proces o bună parte din substanţă. Puţini sunt cei care nu au căzut pradă acestei rutine spirituale: unul aplaudă o revoluţie religioasă, un regim opresiv, altul se extaziază în faţa frumuseţii actelor teroriste sau susţine cutare gherilă pe motiv că ne contestă logica imperială. Indulgenţă pentru dictaturile străine, intransigenţă faţă de democraţiile proprii. Veşnica mişcare: o gândire critică, mai întâi subversivă, se întoarce împotriva ei înseşi şi devine un nou conformism aureolat de amintirea vechii rebeliuni. Îndrăzneala de ieri se transformă în poncif. Remuşcarea a încetat de a mai fi legată de împrejurări istorice precise şi devine dogmă, marfă spirituală, aproape monedă de schimb. Se creează un întreg comerţ intelectual: sunt plătiţi slujbaşi pentru întreţinerea lui, precum odinioară păzitorii focului, care eliberează permise de gândit, de vorbit. La cea mai mică abatere, aceşti atleţi ai căinţei protestează în gura mare, pun la punct poliţia limbajului, îşi acordă imprimatur-ul sau îl refuză. În marea uzină a spilntroducere

ritului, ei sunt cei care îţi deschid sau închid porţile. Folosirea scalpelului împotriva ta însuţi o vom numi îndatorirea de penitenţă. Ca orice ideologie, un asemenea discurs se exprimă dintru început după registrul a ceea ce este evident. Nu e deloc nevoie de o demonstraţie, lucrurile părând foarte clare: e vorba doar să repeţi, să confirmi, îndatorirea de penitenţă este o maşină de război care îndeplineşte mai multe funcţii: cenzurează, asigură, distinge.

În primul rând, îi interzice blocului occidental, vinovat din

vremuri imemoriale, să judece, să combată alte regimuri, alte state, alte religii. Crimele noastre trecute ne ordonă să nu deschidem gura. Singurul nostru drept este tăcerea. Îndatorirea de penitenţă le oferă apoi celor care s-au căit confortul retragerii în sine. Rezerva, neutralitatea vor fi mântuirea noastră: a nu mai lua parte, a nu te mai angaja în treburile actuale decât sub forma aprobării celor pe care i-am oprimat odinioară. Astfel vor fi definite două Occidenturi: cel bun, cel al bătrânei Europe care se pune la adăpost şi tace, cel rău, cel al Statelor Unite, care intervine, care se amestecă în toate.

Bineînţeles, nu dresezi generaţii întregi pentru autoflagelare fără să suferi consecinţele. De aici rezultă efecte negative însoţite de beneficii secundare sigure. Astăzi se desfăşoară şi se aprofundează o mişcare pe care o sesizasem în 19832. Dar nu ne mai aflăm pe vremea plânsetului omului alb, efemeră prosternare a fostului dominator în faţa aserviţilor lui de ieri, pe vremea în care războiul rece şi speranţa încă vie a unei revoluţii mondiale galvanizau un continent colonizat în jumătatea lui

2 în Le Sanglot de l'homme blanc. Tiers-Monde, culpabilité, haine de soi, Seuil, 1983.

Pascal Bruckner orientală de URSS. De la căderea Zidului Berlinului.

Lumea Veche, victimă a victoriei sale asupra comunismului, s-a demobilizat. Euforiei triumfului i-a succedat o ambianţă de renunţare. Din Africa, din Asia, din Orientul Mijlociu, lumea întreagă bate la poarta Europei, vrea să prindă cheag aici în momentul în care aceasta se mortifică în ruşinea faţă de ea însăşi. A înţelege acest paradox, a delimita degradarea noastră morală, a oferi instrumentele teoretice pentru remedierea ei, iată care este ambiţia acestei cărţi.

I

Colportorii înfierării

„Fiecare dintre noi este vinovat în faţa tuturor, pentru toate, iar eu mai mult decât ceilalţi".

Dostoievski

Iremediabilul şi apăsarea morală întreaga lume ne urăşte, iar noi meritǎm acest lucru:

Iată convingerea majorităţii europenilor, cel puţin în

Vest. Într-adevăr, din 1945, continentul nostru este posedat de chinurile căinţei. Rumegându-şi ticăloşiile din trecut, războaiele, persecuţiile religioase, sclavia, imperialismul, fascismul, comunismul, nu vede în lunga lui istorie decât o continuitate de măceluri, de jafuri care au dus la două conflicte mondiale, adică la o sinucidere entuziastă. Orori neegalate, industrializarea morţii pe scară largă în lagărele naziste şi sovietice, promovarea unor saltimbanci sângeroşi la rangul de idoli pentru mase, experienţa răului radical transformat în rutină birocratică, acesta este bilanţul nostru. Cele mai mari virtuţi – munca, ordinea, disciplina – puse în slujba unor scopuri îngrozitoare, ştiinţa dezonorată, cultura terfelită în pretenţiile sale, idealismul desfigurat. Europa, asemenea unui boxer groggy, năucit de loviturile pe care şi le-a tras singur, se simte depăşită de fărădelegi prea greu de suportat. Nu există nicio naţiune, în vestul sau

1 8

Pascal Bruckner în estul acestui mic cap asiatic, care să nu trebuiască să-şi facă un examen al conştiinţei şi a cărei istorie să nu fie plină de cadavre, miradoare, torturi, violenţe. Atâtea opere sublime, metafizici înalte, filosofii delicate pentru a se ajunge la războaie civile, grămezi de cadavre, camere de gazare, gulaguri. Europa a combinat în mod inedit gândirea calculatoare şi omorul, construind cu metodă şi în mod sistematic o maşină de dezumanizare care şi-a avut apogeul în secolul al XX-lea. În civilizaţia noastră se ascunde un maleficiu care îi corupe sensul, îi ridiculizează măreţia. Culmile gândirii, muzicii şi artei – întreg acest lux inutil şi tragic – au drept corolar abisurile abjecţiei.

În 1955, în legătură cu indienii din Brazilia, Claude

Lévi-Strauss evocă plin de consternare în Tristes tropiques

„Monstruosul şi incomprehensibilul cataclism care a fost, pentru o atât de mare şi inocentă parte a omenirii, dezvoltarea civilizaţiei occidentale1". De acest sentiment de repulsie dau dovadă şi astăzi nenumăraţi călători şi teoreticieni. La patruzeci de ani după

Lévi-Strauss, constatarea este aceeaşi: „Multe trebuie să ne fie iertate, în mod colectiv, explică filosoful Jean-Marc Ferry (…). Trebuie să ne aducem aminte la modul critic câte violenţe şi umiliri le-am cauzat unor popoare întregi de pe toate continentele ca să triumfe propria noastră viziune asupra omenirii şi civilizaţiei" 2. Un istoric specialist în Algeria scrie, pentru a-şi exprima regretul: „Francezii n-au considerat niciodată regretul ca o parte constitutivă a istoriei lor" 3.

1 Claude Lévi-Strauss, Tristes Tropiques, Pion, 1955, p. 375.

2 Jean-Marc Ferry, Les Puissances de Texpérience, Le Cerf, 2 vol., Paris, 1991, p. 219.

3 Benjamin Stora, Les Aveux les plus durs, în Patrick Weil şi Stéphane Dufoix, L'Esclavage, la colonisation et après, PUF, 2005, p. 591.

Edgar Morin* este cel care, într-o serie de conferinţe din 2005, vede în Europa pacificată, şi numai în ea, fermentul unei posibile barbarii: „Trebuie să fim capabili să gândim barbaria europeană pentru a o depăşi, căci cea mai rea barbarie este încă posibilă. În mijlocul deşertului ameninţător al acesteia, ne aflăm pentru moment sub protecţia relativă a unei oaze. Dar ştim, de asemenea, că suntem plasaţi în condiţii istorico-politico-sociale care fac cu putinţă să ne imaginăm tot ce este mai rău, îndeosebi în perioadele paroxistice" 4.

Că Europa este omul bolnav al planetei pe care o infectează cu pestilenta sa, iată un lucru de care fiecare om de pe continentul european ar trebui să fie convins. La întrebarea: cine este vinovat? în sensul metafizic al termenului, părerea cea mai răspândită va răspunde în mod spontan: noi. Occidentul, alianţa dintre Lumea Veche şi cea nouă, este o maşină fără suflet şi fără stăpân care a pus „omenirea în slujba sa". Occidentul trăieşte de-acum înainte în epoca „revanşei cruciaţilor" (sic) şi vrea să-şi exporte peste tot pasiunile dezlănţuite.5 Nu există nicio monstruozitate în Africa, Asia sau Orientul

Mijlociu de care să nu fie răspunzător Occidentul:

„Lumea a Treia este derivatul pasiunilor dezlănţuite de jocurile dereglate ale concurenţelor nestăpânite. La originea marilor carnaje delirante din Lumea a Treia, care-i

— Edgar Morin (n. 1921), sociolog francez, specialist în problemele culturii şi difuzarea ei, precum şi în imaginarul social: L'Esprit du temps (1962), La Rumeur d'Orléans (1970), La Méthode, 5 vol.

(1971 – 2001), Terre-patrie (1993). (N. t.)

4 Edgar Morin, Culture et barbarie, Bayard, 2005, p. 92.

5 Serge Latouche, L'Occidentalisation du monde, 1992, 2005 pentru noua ediţie, La Découverte, p. 26 şi 27.

Pascal Bruckner înspăimântă pe cititori şi ne întăreşte convingerea privind barbaria Celuilalt, se află frustrările create de Occident.

Exemplele sunt nenumărate: Cambodgia cea paşnică cufundată într-un genocid nemaiîntâlnit în urma intervenţiei americane, Iranul lipsit de revoluţia sa burgheză a lui

Mossadegh* printr-o intervenţie anglo-americană, terorismul orb al răpirilor, deturnările de avioane, luările de ostatici suscitate de coşmarul din Orientul Mijlociu". 6

Exterminarea este „în miezul gândirii europene".

(Sven Lindqvist) şi imperialismul ei e „un proces necesar în mod biologic şi care, potrivit legilor naturii, duce la eliminarea inevitabilă a raselor inferioare" 7. Dacă Occidentul „n-a ştiut probabil să producă computere decât pentru că undeva nişte oameni mureau de foame şi de dorinţe" 8, concluzia se impune de la sine: trebuie să rezişti prin toate mijloacele puterii lui dezintegratoare.

Ideologia care se bâlbâie

Europa împotriva ei înseşi: antioccidentalismul, se ştie, este o tradiţie europeană care merge de la Montaigne

— Mohammad Mossadegh (1882 – 1967), om politic iranian, a fondat Frontul naţional şi, ca prim-ministru (1951 – 1952 şi 1952 –

1953), a naţionalizat industria petrolieră, dar, în ciuda susţinerii populare, a fost răsturnat de la putere şi condamnat la trei ani de închisoare. (N. f.)

6 Serge Latouche, op. cit., p. 77.

7 Sven Lindqvist, Exterminez toutes ces brutes. L'odyssée d'un homme au coeur de la nuit et les origines du génocide européen, Le Serpent à plumes, Paris, 1998 (originalul în suedeză 1992). Citat de Géraldine

Faes, Stephen Smith, Noir et Français, Panamá, Paris, 2006, pp. 324 – 325.

8 Serge Latouche, op. cit., p. 120.

la Sartre şi instilează relativismul şi îndoiala într-o conştiinţă curată şi sigură de dreptul ei. Odinioară, trebuia să ai îndrăzneală ca să denunţi barbaria conchistadorilor de pe vremea lui Las Casas* sau misiunea civilizatoare a marilor puteri pe vremea imperiilor. În prezent, ca să ataci Europa, este de ajuns doar un pic de epigonism.

Astfel, în 1925, în plin război al Rif-ului, în Maroc, război purtat de triburile rebele ale lui Abd el-Krim împotriva trupelor franceze şi spaniole, Louis Aragon, pe atunci în vârstă de 28 de ani, ţine la Madrid, în faţa studenţilor, o conferinţă pe cât de magnifică, pe atât de lipsită de judecată, vibrând de furie:

„Le vom veni de hac la toate. Şi mai întâi vom ruina civilizaţia aceasta care vă este dragă, în care sunteţi prinşi ca nişte fosile într-un şist.

Lume occidentală, eşti condamnată la moarte! Suntem defetiştii Europei […]. Fie ca Orientul, teroarea voastră, să răspundă în sfârşit glasului vostru! Peste tot, vom trezi germenii confuziei şi ai disconfortului. Suntem agitatorii spiritului.

Toate baricadele sunt bune, toate piedicile în calea fericirii sunt blestemate. Evrei, ieşiţi din ghetouri! Să fie înfometat poporul ca să cunoască în sfârşit gustul pâinii şi al mâniei! Mişcă-te, Indie cu o mie de braţe, mare

Brahma legendar! E rândul tău, Egipt! Iar traficanţii de droguri să se arunce asupra ţărilor noastre îngrozite! […]

Revoltă-te, lume! Uitaţi-vă cât de uscat este pământul şi bun pentru toate incendiile! Parcă e făcut din paie.

— Bartolomé de Las Casas (1470 – 1566), preot dominican şi scriitor spaniol, episcop de Chiapa, în Mexic, autor al monumentalei cărţi

Histoire des îndes şi apărător al indienilor în celebra sa lucrare Tres breve relation de la deconstruction des îndes (1542). (N. t.)

Râdeţi! Suntem cei care întotdeauna vor întinde mâna duşmanului…" 9

Optzeci de ani mai târziu, aceeaşi idee este enunţată cu platitudine, ca o constatare a unui executor judecătoresc: felicitându-se că peste tot se înmulţeşte rezistenţa la influenţa noastră, economistul şi filosoful Serge

Latouche afirmă că „moartea Occidentului nu va fi neapărat sfârşitul lumii" ci, dimpotrivă, „condiţia înfloririi unor lumi noi, a unei noi civilizaţii, a unei noi ere" 10. Între timp, această contestare s-a degradat în automatism, jubilarea distructivă s-a împotmolit în limba unei birocraţii reci.

Imposibil în această privinţă să nu încerci o senzaţie ciudată de remake, ca şi când vechile şlagăre din anii '60

ne-ar obseda din nou. Asta ar însemna să nesocotim un punct fundamental: la fel cum ideea comunistă îşi regăseşte o anumită seducţie pe măsură ce se estompează amintirea URSS-ului, atitudinea în favoarea Lumii a Treia înfloreşte din nou pe când uităm maoismul, khmerii roşii, gherilele sud-americane. Falimentul acestor utopii concrete este ceea ce explică resurgenţa doctrinei, eliberată brusc de proba realului. Ideologiile nu mor niciodată, ci se metamorfozează şi renasc sub o nouă aparenţă atunci când le credeai înmormântate pentru totdeauna:

eşecul, departe de a sluji drept celulă de dezmeticire, relansează

beţia. Chipului întristat al colonizatului i-a succedat într-adevăr chipul întristător al decolonizatului care, de patruzeci de ani încoace, înşiruie dezamăgiri şi

9 La Révolution surrealiste, nr. 4, citat în André Reszler, L'intellectuel contre l'Europe, PUF, 1976, p. 81.

10 Serge Latouche, op. cit., p. 158.

fiascouri: Marele Cârmaci şi cei 70 de milioane de morţi ai săi, masacrele în masă ale lui Pol Pot, represiunea vietnameză şi exodul întreprins de boat people, dictatura lui

Saddam Hussein, delirul obscurantist al molahilor în

Iran, fascismul cubanez, războiul civil algerian, deruta diverselor socialisme tropicale, fără a mai pune la socoteală corupţia, sărăcirea, risipa, nepotismul.

De o jumătate de secol, miezul întunericului nu mai este reprezentat de epopeea colonială, ci de Africa independentă, „acest cocteil de dezastre", cum o califica cu pudoare Kofi Arman, în 2001: domnia ucigaşă a Negusului Roşu, Mengistu, bufoneriile macabre ale unui

Amin Dada, ale unui Sékou Touré sau ale unui Bokassa, demenţa unui Samuel Doe şi a unui Charles Taylor în Liberia, diamantele de sânge ale unui Foday Sankho în Sierra Leone, inventatorul mutilării „short sleeve", la cot, şi „long sleeve", la umăr, folosirea copiilor-soldaţi, a copilandrilor ucigaşi, bătuţi, drogaţi, lagărele de detenţie, violurile colective, fără a uita conflictul interminabil dintre Etiopia şi Eritreea, războaiele civile din

Ciad, Sudan, Somalia, Uganda, Côte-dâvoire, practicile antropofage din Congo, crimele împotriva umanităţii în Darfour şi, last but not least, genocidul din Rwanda şi războiul de la Marile Lacuri cu cele trei-patru milioane de victime din 1998 încoace. Decolonizarea a fost un mare proces de egalitate democratică: aserviţii de ieri s-au ridicat, în câţiva ani, la acelaşi nivel de bestialitate ca acela al foştilor lor stăpâni. Singurele excepţii remarcabile în acest sumbru tablou:

Africa de Sud, Botswana, micii şi marii dragoni din Asia, precum şi India şi China, care au irumpt definitiv câştigate amândouă de capitalism, revanşă a celor care au furat focul împotriva foştilor dominanţi.

2 4 Pascal Bruckner

Ce îi striga lui Jacques Chirac mulţimea tinerilor, în

2004, în timpul primei vizite pe care un preşedinte al Republicii franceze o făcea în Algeria, după decolonizarea acesteia? „Vize, vize!" Un spirit răutăcios ar spune: ne-au alungat şi acum toţi vor să vină la noi! Acest fapt nu repune în cauză legitimitatea independentelor, dimpotrivă, explică un adevăr stânjenitor: Europa a renunţat la colonii mult mai repede decât au renunţat la Europa fostele colonii. De vreme ce Europa nu s-a prăbuşit în convulsiile decolonizării, dezminţindu-i pe cei care-i legau bogăţia de jefuirea Sudului şi de schimburile economice inegale, nu mai rămâne altceva decât insistenţa fără încetare pe perversitatea ei. Globul constituind acum, datorită mass-mediei, o casă de sticlă în care fiecare cunoaşte, mai mult sau mai puţin, condiţia celorlalţi, maladia comparării accelerează concurenţa dintre popoare. Vechiul vis al mântuirii prin naţiunile proletare fiind provizoriu suspendat (chiar dacă vedem reconstituindu-se în America de Sud un front antiimperialist condus de preşedintele venezuelean Hugo Chavez), se revine la retoricile de reincriminare, cu atât mai mult cu cât ofensiva mondială a Islamului şi descumpănirea imigranţilor dau acestor discursuri o nouă legitimitate. Curios exemplu de atitudine favorabilă Lumii a Treia, care supravieţuieşte dispariţiei Lumii a Treia ca entitate autonomă!

Primul discurs ce dispărea în anii '80 era unul de proiecţie în viitor care susţinea regimuri având pretenţia să întruchipeze noul Eden revoluţionar. Cel de astăzi este unul de introspecţie, întors împotriva noastră: ne urâm mult mai mult decât îi iubim pe ceilalţi. Acest disconfort, începând să fie susţinut de un proiect politic, macină din interior conştiinţa occidentală. Schimbare de scară, îngustare a orizonturilor!

Colportorii înfierării

25

Flagelanţii lumii occidentale în 1947, Maurice Merleau-Ponty, încă tovarăş de drum al comuniştilor, încearcă să înţeleagă logica proceselor de la Moscova, procese care l-au determinat pe Stali: „cu zece ani înainte, să-şi elimine foştii tovarăşi rebotezaH duşmani ai poporului". Deşi nevinovaţi pentru faptele ce le sunt imputate, aceşti bolşevici puri şi duri îşi mărturisesc greşelile, se acuză de rele imaginare. îşi născocesc tot felul de trădări faţă de proletariat şi mor încrezători în viitorul Revoluţiei. Păstrând proporţiile, mentalitatea inculpării subzistă în noi, ca un reflex, în felul în care ne autoflagelăm spontan în faţa nenorocirilor planetei. Europeanul mijlociu, bărbat sau femeie, este o fiinţă de o extremă sensibilitate, mereu gata să-şi atribuie sărăcia Africii şi Asiei, să deplângă nenorocirile lumii, să-şi atribuie răspunderea pentru ele, întrebându-se mereu ce poate face pentru ţările din Sud, în loc să se întrebe ce poate face Sudul pentru el însuşi.

Încă din seara zilei de 11 septembrie 2001, o mare parte dintre concetăţenii noştri, în ciuda unei simpatii evidente pentru victime, şi-au spus că americanii au meritat ce-au păţit. Floarea intelectualităţii europene s-a angajat imediat pe această cale cu un lux de subtilităţi retorice: piraţii care au străpuns turnurile de la World

Trade Center erau doar agenţii unei nemiloase pedepsiri.

Atunci am văzut înmulţindu-se tot felul de Nero de buzunar care au aplaudat dublul atentat, descoperind în el exercitarea unei justiţii imanente. Un fel de „ochi pentru ochi", de restabilire a echilibrului rupt de o disimetrie

11 Maurice Merleau-Ponty, Humanisme et terreur, introducere de

Claude Lefort, Gallimard, 1980.

26

Pascal Bruckner excesivă; astfel a interpretat Jean Baudrillard evenimentul, într-o justificare cu totul religioasă a răzbunării:

„Când situaţia este monopolizată astfel de puterea mondială, când ai de-a face cu formidabila condensare a tuturor funcţiilor în

maşinăria tehnocratică şi în gândirea unică, ce altă cale mai există oare în afară de un transfer terorist de situaţie? Chiar sistemul a creat condiţiile obiective ale acestei replici brutale. Strângând toate cărţile de joc pentru el, îl forţează pe Celălalt să schimbe regulile jocului (...) teroare împotriva terorii, nu mai există nicio ideologie în spatele acestor atitudini". 12

Dar atentatele din 11 martie 2004 de la Madrid (200 de morţi) au dovedit că şi europenii interiorizaseră greşeala: hotărârea noului guvern de stânga al lui Zapatero

(care de multă vreme se angajase să o facă) de a retrage trupele spaniole din Irak a putut lăsa să se creadă că acesta se conforma exigenţelor celor care pun bombe şi că măcelul din gara Atocha avea drept cauză angajarea Madridului alături de Washington în al doilea război din Golf

(în vreme ce unele celule teroriste au continuat să pregătească atacuri şi mult după retragerea trupelor invocând pierderea Andaluziei musulmane în secolul al XV-lea).

Să ne amintim că, la Madrid, un milion de persoane au

12 Jean Baudrillard, Le Monde, 2 noiembrie 2001. De notat că într-un interviu acordat revistei VSD, Ilich Ramârez Sánchez zis Carlos, aflat în închisoare la Paris pentru fapte de terorism, nu spune nici el altceva: „Ridicând constant pragul de violenţă hegemonică, America trebuie să se aştepte la o replică proporţională". Citat în Carlos.

L'islam révolutionnaire, declaraţii consemnate de Jean-Michel Vernochet, Ed. du Rocher, 2003.

manifestat fără niciun strigăt de ură împotriva arabilor, mulţumindu-se să-l huiduiască pe José Aznar, care-i târâse fără voia lor în Irak, şi să acuze pe nedrept organizaţia separatistă bască ETA. Masacrul rămâne şi astăzi atribuit liderului dreptei populare, ridicat la rangul de ţap ispăşitor comod, ceea ce te scuteşte să cauţi cauzele reale. Bombele care au explodat la Londra pe 7 iulie 2005, cauzând la rândul lor aproape 60 de morţi, au dat şi ele loc unei întregi retorici a

ispăşirii. A doua zi, Le Parisien, nu tocmai reputat pentru stângismul lui, titra: „Al-Qaida pedepseşte Londra" (cotidianul îşi va cere scuze apoi pentru această frază). Primarul Londrei, Ken Livingston, om de stânga convins, cunoscut pentru ostilitatea lui dintotdeauna faţă de Israel, a condamnat atentatele, dar a explicat puţin după aceea că trebuie „ca ţările arabe să fie lăsate libere", uitând poate că teroriştii erau în majoritatea lor cetăţeni britanici de origine pakistaneză:

„Probabil că nu s-ar fi petrecut atentatele sinucigaşe dacă Occidentul ar fi lăsat ţările arabe libere să-şi ia propriile decizii după Primul Război Mondial. Cred că am avut douăzeci de ani de intervenţie occidentală în ţări majoritar arabe din cauza nevoii de petrol a Occidentului (...) Dacă, la sfârşitul Primului Război Mondial, am fi făcut ceea ce le promisesem arabilor, adică să-i lăsăm liberi să aibă propriile lor guverne şi nu ne-am fi amestecat în treburile lor, doar cumpărându-le petrolul

(...) cred că aşa ceva nu s-ar fi întâmplat". 13

A inversa încărcătura dovezii, a face din nişte civili sfârtecaţi, pradă armelor şi focului, nişte vinovaţi fără

13 Le Monde, 21 iulie 2005.

Pascal Bruckner voie, iată la ce ajunge şi scriitorul britanic John Le Carré. Regretând că, practic, în Marea Britanie nu există, ca în Statele Unite, „nicio opoziţie parlamentară" (sic), el vede sursa terorismului în frustrările şi umilirile trecute şi prezente:

„Când comunităţile au fost multă vreme exploatate, li se naşte o dorinţă de revanşă, oricât de psihotică şi de eronată. Pentru a înţelege ce anume produce această psihoză care duce la voinţa de «a ucide, a ucide, a ucide», este de ajuns să observăm aceste comunităţi". 14

Un sociolog francez, Farhad Khosrokhavar, explică atentatele ca fiind produsul umilirii lumii arabo-musulmane în general, „datorită creării Israelului şi sentimentului că Islamul a devenit religia celor oprimaţi" 15. Un alt sociolog francez, François Burgat, într-un interviu acordat Agenţiei France-Presse pe 13 iulie 2005, confirmă această analiză: fără impresia de nedreptate simţită de masele arabe faţă de

conflictul israeliano-palestinian şi perceperea unei aprecieri în funcţie de interese în tratarea politică a Israelului şi Irakului, nu s-ar fi produs asemenea evenimente.

Să nu ne îndoim de faptul că, dacă mâine, din nefericire, nişte terorişti ar arunca în aer metroul parizian, ar distruge turnul Eiffel sau catedrala Notredame, ar prevala acelaşi raţionament. Sufletele caritabile de dreapta sau de stânga ne-ar ordona să facem mea culpa: suntem loviţi, deci suntem vinovaţi, în vreme ce agresorii noştri sunt în realitate nişte nevoiaşi care protestează împotriva bogăţiei noastre insolente, a modului nostru de viaţă.

14 Idem.

15 Le Monde, 27 iulie 2005.

a economiei noastre prădătoare. În judecata pe care o facem asupra noastră le dăm spontan dreptate adversarilor. După fiecare explozie, se produce o panică a cauzelor, un ambuteiaj al explicaţiilor în care este invocat ansamblul problemelor care afectează lumea, într-atât suntem de grăbiţi să ne punem motivaţiile în gura soldaţilor djihad-ului, chiar dacă le dezaprobăm metodele. Şi pentru a le contracara mutismul angoasant, vorbim noi în locul lor, le suflăm replicile. „Cine sunt duşmanii noştri? întreabă Dominique de Villepin. Rănile lumii sunt multiple. Din obişnuinţă, din slăbiciune, din frică suntem tentaţi să le confundăm pe toate într-o înverşunare încăpăţânată împotriva unui adversar diabolic". 16

Dar nu ne alegem duşmanii după bunul plac sau după convingerile noastre, ei sunt cei care ne desemnează ca atare, ne dau lovituri când vor, se înverşunează să ne ducă la pierzanie. De aici vine sentimentul unei anumite schizofrenii în bătrâna Europă: luptăm alături de Statele Unite împotriva unui terorism a cărui importanţă nu încetăm să o negăm sau să o minimalizăm. Pentru unii, acesta constituie „o escrocherie intelectuală" (Pascal Boniface, Le Nouvel Observateur, 18 decembrie 2005) menită să ne plaseze sub dominaţia Washingtonului; pentru alţii, precum primul-ministru spaniol José Luis

Zapatero, gustul pentru eufemism trebuie împins până la a refuza să numeşti pericolul: „Eu nu vorbesc niciodată de terorism islamist, ci de terorism internaţional. Nu poţi îngloba în aceeaşi denumire sute de milioane de persoane şi o religie care, ca toate religiile din istoria omenirii, comportă o parte de fanatism religios" 17. Cu totul prinşi în negare, conducătorii noştri invită deci Europa să atace

16 Dominique de Villepin, Le Requin et la Mouette, Pion, 2004.

17 Interviu în Le Monde, 29 iunie 2004.

Pascal Bruckner rădăcinile răului care sunt „nedreptatea, resentimentul şi frustrarea" (Dominique de Villepin). Nu e vorba să-l combaţi, ci „să încerci să-l înţelegi" pe celălalt căci „a-l cunoaşte este fundamental", iar „folosirea forţei nu duce nicăieri" (Mario Soares).

Dar aceste grile de interpretare suferă de un inconvenient major: confundă pretextul cu cauza. Este adevărat că terorismul se grefează pe patologiile existente şi le supradetermină, din momentul în care acestea nu-şi găsesc o ieşire. Motivaţia lui ultimă este, totuşi, ostilitatea pe care fanaticii o arată principiului unei societăţi deschise în care egalitatea formală este recunoscută tuturor. Existenţa noastră ca atare le este lor intolerabilă. Numai că o astfel de constatare este intolerabilă pentru noi: ca să rămânem în cercul raţiunii, ca să cochetăm cu ideea că

„Până şi duşmanii raţiunii sunt datori să fie rezonabili".

(Paul Berman), trebuie cu orice preţ să le atribuim argumente ucigaşilor, chit că părem să le justificăm actele.

Aşa cum în islamismul radical există predicatori ai urii, în democraţiile noastre există predicatori ai ruşinii, mai ales în elitele gânditoare, iar prozelitismul lor nu este mai mic. Dacă e să le dăm crezare, suntem departe de a fi nevinovaţi, noi care, printr-un simplu joc de raporturi de forţă, lăsăm să acţioneze foamea, SIDA şi submedicalizarea:

„Şi pe urmă terorismul, explică Jacques Derrida în legătură cu 11 septembrie, trece oare numai prin moarte?

Nu poţi oare teroriza şi fără să ucizi? Şi pe urmă a ucide

înseamnă oare neapărat «a duce la moarte», oare «a lăsa să moară», a nu vrea să ştii că laşi să moară (sute de milioane de fiinţe umane, de foame, de SIDA, de absenţa medicalizării etc.) nu poate face parte dintr-o stra-Colportorii înfierării

31

tegie teroristă «mai mult sau mai puţin» conştientă şi deliberată? Greşim presupunând cu uşurinţă că orice terorism este voluntar, conştient, organizat, deliberat, calculat cu intenţie: există situaţii istorice sau politice în care teroarea operează, dacă putem spune aşa, de la sine, prin simplu efect al unui dispozitiv, datorită raporturilor de forţă existente, fără ca nimeni, niciun subiect conştient, nicio persoană să se simtă conştientă de ea sau să se declare răspunzătoare de ea. Toate situaţiile de opresiune socială sau naţională structurală produc o teroare care nu este niciodată naturală (care este deci organizată, instituţională) şi de care depind fără ca niciodată cei ce beneficiază de ea să trebuiască să organizeze acte de terorism şi să fie trataţi drept teroriştі". 18

Aţi citit bine: suntem cu toţii teroriştі potenţiali, în mai mică sau în mai mare măsură, semănăm moartea aşa cum domnul Jourdain* făcea proză fără să ştie! Bineînţeles, după acest raţionament implacabil, Jacques Derrida îşi va exprima în fine preferinţa pentru democraţie.

Dar cu toate acestea, aducând la lumină miile noastre de complicităţi inconştiente cu oroarea, el a dovedit că lucrul cel mai bine împărţit din lume este crima. Anumite filme au popularizat de altfel imaginea familiilor onorabile, a orăşelelor liniştite care ascund un îngrozitor secret, o entitate malefică. Suspiciunea subminează chiar

18 Giovanna Borradori, Le concept du 11 septembre. Dialogues avec

Jacques Derrida et Jürgen Habermas, Galilée, 2004, pp. 162 – 163.

— Personajul principal al comediei Burghezul gentilom (1670) de

Molière (1622 – 1673). (N. t.)

** Parafrazare ironică a celebrului incipit al tratatului filosofic Discurs despre metodă (1637) de René Descartes (1596 – 1650): „Bunul-simţ este cel mai bine împărţit lucru din lume". (N. t.)

32

Pascal Bruckner şi cele mai idilice scene. Acolo unde credem că vedem o opoziţie cu fundamentaliştii, trebuie admisă o echivalenţă, în loc să ne indignăm cu platitudine la explozii, să începem prin a ne pune întrebări despre noi înşine, prin a ne diseca fără tabuuri. În fond, n-am căutat aceste lucruri? Sub aparenţa unei analize complexe, regăsim aici o postură evanghelică „tip": autoacuzarea, autoflagelarea în public. Ca buni moştenitori ai Bibliei, socotim că o mare nenorocire urmează în mod necesar unei mari infracţiuni. Astfel, casta intelectuală, în ţările noastre, este casta penitenţială prin excelenţă, continuatoarea clerului din Vechiul Regim. Membrilor ei trebuie să le spunem pe nume: funcţionarii păcatului originar. Cu totul cuprinşi de turbarea de a demonta aparenţele, nu încetează să insiste asupra naivităţii noastre. Credeţi într-un antagonism radical între Statele Unite şi Al-Qaida? Ce copii sunteţi! Sunt complici. La urma urmei, ce este terorismul? O simplă reglare de conturi între state-golani, inclusiv America, de vreme ce totul este echivalent 19:

„O puternică raţionalizare ar fi în curs, conştientă sau inconştientă în calculele ei. Constă în a acuza şi a porni o campanie împotriva statelor zise «golani» (Rogue States) şi cărora, într-adevăr, puţin le pasă de dreptul internaţional. Această raţionalizare este manevrată de statele hegemonice, începând cu Statele Unite, despre care s-a demonstrat repede, şi e bine că s-a făcut asta (Chomsky* n-a fost singurul care a făcut-o), că se comportă de multă vreme ca «Rogue States». De altfel.

19 Jacques Derrida, Voyous, Galile, 2003, pp. 214 – 215.

— Noam Avram Chomsky (n. 1928), ilustru lingvist american, iniţiatorul gramaticii transformational-generative. În plan politic s-a semnalat prin luări de poziţie „radicale" (în sensul american). (N. f.)

Colportorii înfierării

33

orice stat suveran este virtual şi a priori în stare să abuzeze de puterea lui şi să transgreseze ca un «stat-golan»

dreptul internaţional. Există ceva dintr-un «stat-golan»

În orice stat".

O sete de pedeapsă

Biata Europă! Astăzi, ca şi ieri, se ridică din ea o duhoare de hoit, trecutul i se lipeşte de prezent ca o lepră.

Orice ar face, trecutul îi vine înapoi ca un simptom.

Luaţi, de exemplu, zonele de aşteptare în care sunt reţinuţi străinii aflaţi în situaţie neregulamentară şi solicitanţii de azil. Desigur, nu sunt comparabile cu lagărele naziste, prezintă totuşi în sânul societăţilor noastre democratice unele trăsături esenţiale care definesc paradigma lagărului de concentrare, adică, potrivit lui Giorgio

Agamben, „un spaţiu care se deschide când excepţia începe să devină regulă (...) sunt locuri ale non-dreptului".

(Enzo Traverse) 20. Cum să ne mai mirăm că suportăm focul venit din cer, mânia nebunilor lui Dumnezeu?

Cum îndrăznim să judecăm diversele barbarii care fac ravagii în omenire, noi care am dat dovadă de o „sălbăticie neegalată" de-a lungul istoriei? (Mariella Villasante Cervello21). Plătim pentru o întinare imemorială, suntem răspunzători retroactiv pentru ororile comise de strămoşii noştri sau de alţi oameni. Este cazul să spunem împreună cu psalmistul:

20 Enzo Traverse, Le passé, modes d'emploi, La Fabrique, 2005, p. 84.

21 Mariella Villasante Cervello, La Négritude: une forme de racisme héritée de la colonisation française7, în Marc Ferro, Le Livre noir mi colonialisme, XVF-XXIe siècles: de l'extermination à la repentance, Hachette, col. „Pluriel", 2004, p. 1018.

Pascal Bruckner

„O, Doamne, curăţă-mă de greşelile mele ascunse şi iartă-mă de cele străine!" (Psalmul XVIII). Să admirăm încă o dată talentul cu care culpabilitatea este recreată, este reinventată de clasa filosofilor. Căci să te naşti european înseamnă să porţi o întreagă povară de vicii şi de

urâţenii care te marchează ca nişte stigmate, înseamnă să recunoşti că omul alb a semănat moartea şi ruina peste tot pe unde a călcat cu piciorul. Pentru el, a exista înseamnă mai întâi a se scuza. Ferocitatea este albă, aşa cum spune avocata, originară din Columbia, Rosa Amelia Plumelle-Uribe chiar în titlul cărţii sale, albă, şi nu neagră sau roşie: omul alb este genetic determinat să ucidă, să masacreze, să violeze şi s-a rupt de restul omenirii pentru a şi-o aservi. îi este peste putinţă să procedeze altfel. Culoarea pielii lui nu este doar o chestiune de pigmentaţie, ci un defect moral, o tară inexpiabilă, aşa cum explică, în prefaţa la această lucrare, profesorul

Louis Sala-Molins care denunţă „voracitatea afaceristă

(...) a naţiunilor albo-americane creştine" şi vede întreaga aventură albă ca „o spirală neîntreruptă a ororii" 22.

În cele din urmă, ce este Occidentul? Chiar figura

Satanei, a cărui prezenţă malignă corupe toate lucrurile deoarece „îşi are centrul peste tot şi circumferinţa nicăieri" * şi ocupă deopotrivă mintea „unui războinic papuaş, a unei precupeţe din Cotonou, a unui imam

22 Rosa Amelia Plumelle-Uribe, La Férocité blanche, des non-Blanes aux non-Ariens, ces génocides occultés de 1492 à nos jours, Albin Michel.

2001, prefaţă de Louis Sala-Molins, pp. 9 şi urm.

Metaforă făcută celebră de filosoful francez Biaise Pascal

(1623 – 1662) care, reluând-o de la Empedocle, o aplică „sferei infinite" a naturii în fragmentul ilustru din ale sale Cugetări (1670) privind

„Disproporţia omului" (fragm. 72 în ed. Brunschvieg, 199 în ed. La fuma, 230 în ed. Sellier). (N. f.)

Colportorii înfierării

35

din Qom", cât şi pe cea a unui speculator de la Stock

Exchange din Londra sau a unui muncitor de la Renault23. Oricine se revendică de la Occident devine „infrecventabil" 24. Caracterul vertiginos al acestei panorame: să explici prin Occident îţi

permite să îmbrăţişezi totalitatea realului. Euro-americanul este totodată blestemat şi indispensabil: datorită lui devine totul clar, răul are un chip, ticălosul este desemnat în mod universal. Culpabilitate biologică, politică şi metafizică! Şi, de vreme ce nu mai credem în împărăţia mântuirii, de vreme ce Asia, Africa, America Latină au încetat (provizoriu?) să mai fie teritoriile răscumpărării, nu ne mai rămâne decât să persistăm în repulsie până ni se face greaţă.

Islamo-stângismul sau păcăleala reciprocă

„Astăzi, în faţa ameninţării ce apasă asupra Civilizaţiei, există un răspuns: Islamul revoluţionar! Numai bărbaţi şi femei înarmaţi cu o credinţă totală în valorile fondatoare de adevăr, dreptate şi fraternitate vor fi apţi să conducă lupta şi să elibereze omenirea de sub

23 Serge Latouche, op. cit., p. 84 – 85.

24 Potrivit declaraţiei unui universitar din Québec intervievat de

Antoine Robitaille în cotidianul din Montreal Le Devoir (26 mai 2006):

„A spune că eşti occidental, a recunoaşte cu un fel de mândrie apartenenţa la acest ansamblu echivalează practic, în perspectiva multora, cu a mărturisi că eşti criminal. Înseamnă că aparţii unei civilizaţii care, încă nu demult, se considera drept civilizaţia prin excelenţă, care a colonizat popoare, a organizat comerţul cu sclavi şi care astăzi

(…) ar prospera datorită unui comerţ absolut inechitabil şi, în plus, al cărei mod de viaţă ar pregăti apocalipsa mediului înconjurător".

Antoine Robitaille, „Le Choc des cultures. Peut-on se dire occidental et fier de l'etre?", Le Devoir, 26 mai 2006.

Pascal Bruckner imperiul minciunii". 25 Aceste fraze ale teroristului Carlos ilustrează unul dintre cele mai uimitoare fenomene din ultimii ani: fuziunea între extrema stângă atee şi radicalismul religios. Încă din 1982, filosoful iranian Daryus Shayegan a teoretizat cel mai bine complicitatea dintre raţiunea istorică şi revelaţia

atemporală, „ideologizarea tradiţiei", îmbinarea a doua ordini incompatibile aşa cum este întruchipată la gânditorul şiit din secolul al XX-lea, Ali Shariaţi, care plachează categorii marxiste pe un ciclu profetic şi face posibilă cu orice preţ secularizarea Islamului26. Islamo-stângismul a fost gândit îndeosebi de troţkiştii englezi din Socialist Worker's Party: constatând că religia profetului, deşi reacţionară, este un factor de răsturnări şi nu de pasivitate în inima societăţilor noastre, aceştia propovăduiesc o infiltrare rezonabilă a ei, alianţe tactice şi provizorii cu ea privind anumite subiecte. Speranţa unei minorităţi revoluţionare de a vedea islamul devenind vârful de lance al unei noi insurecţii în numele celor oprimaţi nu este totuşi lipsită de rezerve reciproce: troţkişti, altermondialişti, susţinători ai Lumii a Treia se slujesc de islamişti ca de un berbec împotriva capitalismului liberal. Ura faţă de piaţă merită câteva compromisuri cu drepturile fundamentale, îndeosebi cu acela al egalităţii bărbat/femeie. Integriştii, deghizaţi în prieteni ai toleranţei, practică disimularea şi se slujesc de stânga pentru a-şi împinge pionii înainte sub masca unei retorici progresiste. Dublă înşelăciune: unii susţin vălul sau

25 Ilich Ramirez Sánchez zis Carlos, L'islam révolutionnaire, op. cit., p. 15.

26 Daryus Shayegan, qu'est-ce qu'une révolution religieuse? 1982.

Albin Michel, nouă ediţie cu prefaţă inedită, 1991.

poligamia în numele luptei împotriva rasismului şi neocolonialismului, ceilalţi se prefac că atacă mondializarea pentru a-şi impune propria versiune a credinţei.

Două curente de gândire stabilesc legături temporare împotriva unui duşman comun: nu este greu de prevăzut cine va zdrobi pe cine odată obiectivele atinse. Intransigenţa stângistă, care refuză orice compromis cu societatea burgheză şi nu are cuvinte destul de dure pentru a-i înfiera pe „micii albi", colaborează activ cu cele mai reacţionare elemente de confesiune musulmană. Extrema stângă face

curte cu o asemenea statornicie teocraţiei totalitare, poate mai puţin din oportunism, cât dintr-o reală afinitate. Fără a fi renunţat niciodată la comunism, demonstrează o dată în plus că adevărata ei pasiune nu este libertatea, ci servitutea în numele dreptăţii.

II

Patologiile datoriei

„Şi-a pierdut orice speranţă în

Paradis, dar se agaţă de speranţa mai mare în damnaţiunea veşnică".

VIRGINIA woolf

„Iată că Europa imperiilor moare şi traversează agonia unei prinţese jalnice".

Leopold Sedar Senghor, 1960

Şocat de caricaturile lui Mahomed din iarna dintre

2005 şi 2006 şi constatând ravagiile pe care le provoacă asupra studenţilor săi, un profesor francez expatriat în

Libia scrie ziarului Le Monde pentru a-şi exprima indignarea şi conchide cu aceste cuvinte: „Suntem încă stăpânii lumii şi părem a fi uitat sensibilităţile acelora care nu sunt stăpânii lumii" 1. Suntem stăpânii lumii! Venind de la un Disraeli sau de la un Jules Ferry, acum mai mult de un secol, această frază n-ar fi uimit. Dar azi, într-un ziar de stânga, câtă trufie! Vom vedea că voinţa de putere se adapă, în mod paradoxal, de la izvoarele unei căinţe de nestins.

A-ţi plasa duşmanul în inimă

Europa a dat naştere, fără îndoială, unor monştri: prin acelaşi gest a dat naştere şi teoriilor care permit să

1 Robert Sole, Le Monde, Poşta mediatorului, 19 – 20 februarie 2006.

Pascal Bruckner gândeşti şi să distrugi monştrii. Pentru că a împins la cel mai înalt grad, de la conchistadori încoace, alianţa dintre progres şi cruzime, dintre puterea tehnică şi agresivitate, pentru că a cunoscut secole întregi de saturnalii sângeroase, a devenit, de asemenea, extrem de sensibilă la nebuniile speciei umane. Preluând

ştafeta de la arabi şi africani, a instituit comerţul transatlantic cu sclavi negri, dar a dat naştere şi aboliţionismului şi a pus capăt sclaviei înaintea celorlalte naţiuni. A comis ce era mai rău şi şi-a dat mijloacele de a-l eradica. Singularitatea Europei este un paradox împins la extrem: din ordinea feudală se naşte Renaşterea, din feudalitate se iveşte aspiraţia democratică, din opresiunea Bisericii ţâşnesc Luminile. Războaiele religioase vor favoriza ideea laică, antagonismele naţionale speranţa unei comunităţi supranaţionale, cuceririle de peste mări vor suscita anticolonialismul, revoluţiile din secolul al XX-lea mişcarea antitotalitară. Europa, asemenea unui temnicer care te aruncă în închisoare şi-ţi strecoară în mână cheia celulei, a adus lumii totodată despotismul şi libertatea. A trimis militarul, negustorul, misionarul să subjuge şi să exploateze pământuri îndepărtate2, dar a inventat şi antropologia care este un anumit fel de a te vedea cu ochii străinului, de a-l gândi pe celălalt în tine şi de a te gândi pe tine în celălalt, pe scurt de a te separa de cel de care eşti apropiat ca să te apropii de cel de care eşti separat.

2 Contrar imaginii, prea multă vreme răspândită, misionarul n-a fost, nici pe departe, auxiliarul complezent al administratorului. Coabitarea între propagarea credinţei şi interesele metropolei a fost tumultuoasă. De aici vine rolul important jucat de Biserici în decolonizare, cu excepţia Portugaliei unde concordatul din 7 mai 1940 plasa misiunile catolice sub controlul statului. Vezi Marcel Merle, „L'anticolonialisme", în Marc Ferro, Le Livre noir du colonialisme, op. cit., pp. 815 şi urm.

Republica franceză, ca să vorbim despre ea, a comis lucruri abominabile. Dar tot datorită Republicii am ieşit din ele atunci când, după convulsii teribile, şi-a pus în sfârşit actele în acord cu principiile. Aventura colonială a murit din cauza unei duble contradicţii: aceea de a impune unor populaţii îndepărtate uzanţele noastre specifice împodobindu-le cu masca universalului. A impune lichiorul de anason şi pâinea-baghetă africanului, puddingul hinduşilor, însemna a

combina imperialismul cu tribalismul. În sfârşit, supunând continente întregi la legile unei metropole care, pe de altă parte, le inculca ideea naţională şi dreptul popoarelor de a dispune de ele însele, britanicii, francezii, olandezii le-au oferit celor pe care-i dominau instrumentele emancipării. Colonizaţii care-şi cereau independenţa n-au făcut altceva decât să întoarcă împotriva stăpânilor lor regulile pe care aceştia li le-au predat, oferindu-le, fără voia lor, armele pentru a-i alunga. Se ştie oare, de exemplu, că în numele drepturilor omului şi ale cetăţeanului s-au răsculat, la sfârşitul secolului al XVIII-lea, sclavii din Haiti şi din Santo-Domingo, punând în discuţie „fundamentele unui nou contract social, pe baza abolirii sclaviei, egalităţii de epidermă şi distrugerii societăţii coloniale" 3? Şi că cei nouă şefi istorici ai Frontului de Eliberare Naţională algerian din 1954 erau toţi produsul şcolii franceze, educaţi în spiritul idealurilor revoluţionare care aveau să-i incite să se revolte împotriva Parisului?

Trebuie să distingem aici colonialismul care, din punctul nostru de vedere, al modernilor, face parte – la fel ca fascismul sau comunismul – dintre fenomenele

3 Florence Gautier citată de Michel Giraud în Weil şi Dufoix, L'esclavage, la colonisation et après, op. cit., p. 538.

Pascal Bruckner condamnabile în principiu, de colonizare, care a fost diversă şi complexă, totodată răufăcătoare şi benefică şi a cărei cronică ţine de munca scrupuloasă a istoricului în respectul faţă de fapte şi de nuanţe. Oricum, ea n-a împiedicat nici ţeserea de legături, nici menţinerea relaţiilor de stimă şi prietenie la o jumătate de secol după ce a fost lichidată. Ca francezi, şi după două mii de ani, putem susţine că invadarea Galiei de către romani a fost în cele din urmă un lucru bun şi că fără înfrângerea lui Vercingétorix de către Caesar la Alesia, fără infuzia culturii greco-latine pe teritoriul nostru, am fi rămas multă vreme o multitudine de triburi cu moravuri fruste şi culte obscure. La fel, tutela arabă asupra Spaniei până în secolul al XV-lea a permis înflorirea unei extraordinare civilizaţii şi chiar Imperiul Otoman n-ar fi durat atât de mult dacă n-ar fi reprezentat, în anumite

privinţe, un autentic progres. Cu toate acestea, şi într-un caz şi în celălalt, naţiunile s-au ridicat împotriva puterii străine şi au distrus-o.4 În colonialism, popoarele cucerite sunt infantilizate, înjosite, umilite, în vreme ce puterile ocupante îşi pierd sufletul, îşi calcă în picioare principiile şi sufe

4 Se uită prea mult un lucru: cucerirea şi expansionismul n-au fost numai caracteristica Europei. Toate marile civilizaţii, perşii, mongolii, chinezii, aztecii, incaşii, au fost colonizatoare. Musulmanii au invadat Persia, India, Asia de sud-est, Sudanul, Egiptul, distrugând religiile locale, masacrându-i pe recalcitranţi. Dar despre asta se vorbeşte puţin în istoriografia oficială. Simptomatică în privinţa acestei stări de spirit, excelenta compilaţie, condusă de Marc Ferro, despre crimele colonialismului nu suflă nicio vorbă despre cucerirea arabă, nici despre Imperiul Otoman. Corectitudine politică, când pui tu stăpânire pe noi!…”

— Parafrazare a moralei fabulei Leul îndrăgostit (Fabule, VI, 1) de

Jean de La Fontaine (1621 – 1695): „Amor, Amor, când pui stăpânire pe noi/ Putem spune «Adio prudenţă!»”. (N. t.)

ră o corupere a substanţei lor. Astăzi citim cu stupefacţie scrierile coloniale care justifică ridicarea „raselor inferioare de către rasele superioare” (Jules Ferry), tot aşa cum ni se pare lipsită de judecată încăpăţânarea unei anumite stângi în timpul celei de-a patra Republici (Guy

Mollet, François Mitterrand, Robert Lacoste) de a menţine Algeria în sânul Franţei. Este puţin spus că dezaprobăm faptul, am trecut în altă parte. Iată de ce tentativa unui anumit islam revanşard, cel al wahhabiţilor saudiţi sau al Fraţilor musulmani, de a supune societăţile europene se aseamănă cu o acţiune colonială şi trebuie să fie contracarată. Islamul sau devine la noi o religie printre altele, sau se va izbi de o solidă rezistenţă din partea unor oameni liberi pe care, la două secole după Revoluţia franceză, jugul fanatismului îi exasperează.

O civilizaţie ca Europa, vinovată de cele mai rele atrocităţi şi capabilă de cele mai sublime realizări, nu se poate deci vedea doar sub unghiul maledicţiei: dacă este animată de o adevărată „pasiune genocidară" 5, tot ea, după

1945, s-a distanţat de propria-i barbarie pentru a da cuvântului un sens precis, cu riscul de a vedea această acuzaţie întorcându-se împotriva ei. Europa este o formidabilă maşină de producere a răului şi totodată de stăvilire a lui. Geniul propriu al Europei este acela de a nu fi păcălită de zonele ei de umbră; ea îşi cunoaşte prea bine bolile şi fragilitatea barierelor care o separă de propria-i ignominie. Această luciditate împinsă la extrem îi interzice să facă apel la o cruciadă a Binelui împotriva Răului şi o incită să-i substituie mai curând lupta preferabilului contra detestabilului, potrivit formulării lui

5 Georges Bensoussan, Europe, une passion genocidaire: essai d'histoire culturelle, Miile et une nuits, 2006.

Raymond Aron. Niciun conducător european n-ar putea spune ca preşedintele George W. Bush, după atentatele din 11 septembrie 2001: „Sunt stupefiat. Stupefiat că există atâta neînţelegere pentru ceea ce este ţara noastră.

(...) Pentru că eu ştiu cât suntem de buni" 6. Noi, copiii

Lumii Vechi, ştim cel puţin un lucru şi anume că nu suntem buni (ci perfectibili). Europa este gândirea critică în acţiune: ea se constituie de la Renaştere încoace în interiorul îndoielii care o neagă şi poartă asupra sa privirea unui judecător intransigent. Raţiunea occidentală este aventura unică a autoreflecţiei care nu lasă în picioare niciun idol şi combate tradiţiile şi autoritatea. Abia născută, Europa se ridică împotriva ei înseşi şi îşi plasează duşmanul în inimă, se supune unei permanente reexaminări. Pentru ca incriminarea sistemului să facă parte atât de intim din sistem, pentru ca întreaga istorie colonială, de exemplu, să fie contestată, încă de la început, de diversele curente ale anticolonialismului, înseamnă că pe continentul nostru există atât un principiu de expansiune, cât şi un spaţiu de pluralism, de

relativitate a credinţelor religioase. La antagonismele proprii naţiunilor pe o arie geografică determinată s-a adăugat elementul fundamental al învrăjbirii fiecăreia cu sine. Nu este vorba de a susţine că Europa n-ar fi superioară decât în măsura în care se îndoieşte de superioritatea sa. Cel puţin, în această privinţă, este diferită de celelalte culturi care, până de curând, n-au practicat repunerea în cauză sistematică a propriilor lor certitudini. După exemplul

Lumii Vechi, niciun popor nu poate scăpa de datoria de a gândi împotriva lui.

6 Conferinţă de presă a preşedintelui George W. Bush, 11 octombrie 2001.

Patologiile datoriei

47

Vanităţile urii de sine

Nimic nu este mai occidental ca detestarea Occidentului, ca pasiunea de a te blestema, de a te sfâşia. Prin anatemele lor, marii preoţi ai defăimării nu fac altceva decât să-şi marcheze apartenenţa la universul pe care-l resping cu repulsie. Bănuiala care apasă asupra celor mai strălucite reuşite ale noastre riscă mereu să degenereze în defetism facil. Spiritul critic se ridică împotriva lui însuşi şi îşi mistuie forma. Dar în loc de a ieşi din acest proces mai mare, mai pur, el se devoră într-un fel de autocanibalism şi pune în a se distruge o voluptate posomorâtă care nu lasă nimic în picioare. Hipercriticismul sfârşeşte atunci în ura de sine şi lasă în urma lui numai ruine. O nouă dogmă a demolării ia naştere din refuzul dogmelor.

Noi, euro-americanii, am avea aşadar doar o singură obligaţie, ispăşirea la nesfârşit a ceea ce am impus celorlalte părţi ale omenirii. Cum să nu vezi că tocmai astfel devenim nişte rentieri ai autodenunţării care ne facem un orgoliu deosebit din a fi cei mai răi? Denigrarea de sine abia dacă ascunde, într-adevăr, o glorificare pe căi ocolite. Răul nu poate veni decât de la noi; ceilalţi oameni sunt însufleţiţi de simpatie, bunăvoinţă, candoare.

Paternalism al relei conştiinţe: să ne considerăm drept regii a ceea ce este infam înseamnă tot să rămânem pe culmea istoriei. Ştim

asta de la Freud, masochismul este doar un sadism inversat, o pasiune de a domina întoarsă împotriva ta. Europa este încă mesianică la modul minor, militantă a propriei slăbiciuni, exportatoare de umilinţă şi de înţelepciune7. Aparentul ei dispreţ faţă de sine

7 Există, de asemenea, un fanatism al scepticismului care reproduce în felul său credinţa pe care vrea s-o stingă: când scrie, de exem

Pascal Bruckner ascunde prost o foarte mare infatuare. Nu admite barbaria decât pentru ea, iată mândria ei, dar o contestă celorlalţi, le găseşte circumstanţe atenuante (ceea ce este un fel de a le nega orice răspundere).

Europa vrea deci să fie sediul neomeniei în acţiune şi poartă la vedere această neomenie aşa cum alţii îşi poartă decoraţiile. Nici măcar catastrofele naturale nu scapă maniei noastre de grandoare: numeroşi sunt analiştii care văd în cel mai mărunt ciclon, cutremur de pământ, în cea mai mică inundaţie mâna perfidă a Euroamericii.

În legătură cu tsunamiul din decembrie 2004, unii au invocat-o chiar pe zeiţa Gaia apărută din străfundurile oceanelor ca să ne pedepsească civilizaţia industrială! Ca rugăciunea, autoacuzarea este un mijloc de a acţiona simbolic la distanţă atunci când nu poţi face nimic. Megalomanie fără frontiere: atribuindu-i omului toate nenorocirile pământului, o anumită ecologie face dovadă de un antropocentrism dezlănţuit, confirmă statutul nostru de „stăpân şi distrugător" al planetei. A crede că mâine, de exemplu, vom fi mari şi tari, că vom eclipsa natuplu, că a refuza să admiţi caracterul interschimbabil al ideilor înseamnă a te condamna să faci să curgă sânge, Cioran emite o idee care nu este interschimbabilă cu contrarul ei. La fel, când cere creştinismului să înţeleagă, în numele carităţii, că nu este singurul deţinător al adevărului, că trebuie de-acum înainte, în dialogul intercultural, să tacă pentru a-i asculta pe ceilalţi şi să o reînnoade „cu vocaţia sa universalistă fără implicaţie colonială, imperialistă, eurocentristă", filosoful

Gianni Vattimo produce ceea ce La Rochefoucauld numea un

„artificiu al orgoliului”. Căci această cerere în sens unic nu este adresată nici islamismului, nici budismului sau hinduismului: creştinismul ar fi deci singurul care recunoaşte caracterul parţial al învăţăturii sale.

Înseamnă şi să-l consideri unica religie care acceptă să se retragă în faţa celorlalte, unică în felul în care admite pluralitatea credinţelor şi relativitatea dogmelor. Gianni Vattimo, Après la chrétienté, Calmann-Lévy, 2004, p. 71 şi pp. 78 – 153.

ra înseamnă a cădea din nou în fantasma prometeică a celor mai fanatici adepţi ai progresului. S-ar putea deci să ne fie contestat totul în afară de mârşăvie! Flagrant delict de imperialism pe dos! Decolonizarea ne-a lipsit de puterea noastră, pondere economică nu încetează să scadă, dar, într-o colosală supraestimare, continuăm să ne vedem drept centrul de gravitaţie malefic de care depinde universul.

Avem nevoie de clişeele noastre mizerabiliste despre

Africa, Asia, America Latină ca să-l confirmăm pe acela al Occidentului prădător, ucigaş. Stigmatizările noastre zgomotoase slujesc doar la mascarea acestei răni de amor-propriu: nu mai facem noi legea. Celelalte culturi o ştiu, dar continuă să ne culpabilizeze ca să scape de judecăţile noastre şi ne tratează, la cea mai mică fremătare, de „dătători de lecţii cu cască de colonişti” (Vladimir Putin). Dacă bilanţul independentelor este deocamdată problematic, nu încape nicio îndoială că într-o bună zi Africa va decola, la fel şi lumea arabă, că vor înceta să mai fie obiectul nostru de compasiune pentru a deveni concurenţi direcţi, parteneri cu arme grele.

Atunci nu vom mai fi „stăpânii lumii”, ci doar foşti bogaţi cu chipuri palide. Întregul paradox al Europei trezite la realitate este că rămâne la fel de arogantă ca Europa imperială, de vreme ce continuă să-şi proiecteze categoriile asupra restului lumii şi se laudă în mod pueril că se află la originea tuturor relelor de care suferă neamul omenesc. Complexul nostru de superioritate s-a refugiat în mărturisirea perpetuă a greşelilor noastre, ciudat fel de a ne umfla

pipernicitele persoane la dimensiunile globului.

S-a spus de multe ori că decolonizarea a fost ocolul făcut de ţările din Sud pentru a adopta modelul occidental.

Planeta s-a modernizat fără îndoială, dar numai parţial s-a occidentalizat: s-a unificat sub tripla pecete a economiei, tehnicii şi comunicaţiilor, nu sub pecetea respectării persoanelor sau a regimului parlamentar.

Chiar dacă numărul democraţiilor creşte, sunt încă numeroase regimurile seduse de armele noastre, de tehnologiile noastre de vârf, de marile noastre întreprinderi care se feresc să promoveze egalitatea sau libertăţile fundamentale8. Astfel, ura faţă de Occident este întotdeauna ura faţă de drepturile omului şi de democraţie. A accepta Occidentul înseamnă a întredeschide uşa în spatele căreia dau târcoale îndrăzneala şi haosul, contestarea abuzurilor deghizate în tradiţii şi a inegalităţilor întemeiate pe natură. Occidentul impune fiecărei societăţi sarcini insurmontabile:

eliberarea de trecut, ieşirea din cochilia liniştitoare a cutumei. Este detestat nu pentru greşelile lui reale, ci pentru tentativa de a le îndrepta pentru că, unul din

8 Turcia este occidentală? Este adevărat că niciun alt stat musulman n-a făcut atât de multe pentru laicitate, n-a promovat atâtea reforme, nu s-a angajat într-o asemenea răsturnare, n-a manifestat o asemenea dorinţă de Europa. Dar, îndepărtându-se de moştenirea kemalistă printr-o reislamizare crescândă, continuând să eludeze orice recunoaştere oficială a genocidului armenesc, a epurării etnice faţă de grecii din Asia Mică, a crimelor Imperiului Otoman, a represiunii minorităţii kurde, Ankara pare să procedeze doar la o democratizare de suprafaţă, din simpla dorinţă de a participa la prosperitatea europeană. Acest lucru îi face candidatura problematică, de vreme ce argumentele în favoarea sa le echilibrează pe cele ale respingerii sale.

La drept vorbind, mai puţin ambiguitatea turcească şi mai mult slăbiciunea europeană neliniştește, ea care absoarbe fără entuziasm şi

respinge fără pasiune. S-ar putea oare uita în ce climat de indiferenţă ostilă s-a făcut integrarea fostelor ţări comuniste din Est? Mai mult decât echivocurile eventualilor candidaţi la Uniune, nepăsarea noastră este adevărata sursă de perplexitate.

Patologiile datoriei

51

tre' primii, a încercat să se smulgă din propria-i bestialitate, îndemnând restul lumii să-i urmeze exemplul. A rupt cercul de conivenţă al celor violenţi, şi asta nu i se iartă. Când s-a apucat să moralizeze Istoria a fost prins în propria-i capcană, i s-au aruncat în faţă toate murdăriile pentru a-l înfunda bine, cu atât mai mult cu cât el însuşi furnizează piesele din dosarul acuzării.

În această privinţă, adevăratul motor al integrismului este nu atât respectarea grijulie a tradiţiei, cât groaza faţă de un mod de existenţă întemeiat pe autonomia individuală, inovarea perpetuă, dislocarea autorităţii. Progresele libertăţii merg mână-n mână cu progresele refuzului libertăţii şi îndeosebi al emancipării femeilor, mutaţie simbolică fundamentală a secolului trecut. De aici provin noile generaţii de djihadişti născuţi în Europa, acei „emiri cu ochi albaştri", descumpăniţi în propria lor societate, în căutarea unor reguli rigide care să-i liniştească. Nu ne este frică de moarte, exclamă kamikazii ca să-şi arate superioritatea faţă de oamenii obişnuiţi. Dar o spun fiindcă le este frică de viaţă, n-au linişte până n-o calcă în picioare, n-o calomniază şi n-o distrug, până ce nu formează, încă din leagăn, candidaţi la martiriu. Observatorii au remarcat că fotografiile teroriştilor făcute cu câteva ore înaintea atentatelor arată nişte oameni liniştiţi şi senini.

Au eliminat îndoiala: ei ştiu. Într-adevăr, paradoxul societăţilor deschise este că acestea par dereglate, nedrepte, pândite de crimă, singurătate, droguri, pentru că îşi etalează josnicia în faţa lumii, nu încetează să-şi mărturisească lacunele, pe când alte societăţi, mai opresive, par armonioase din cauza reducerii la tăcere a presei şi opoziţiei. „Acolo unde nu există conflict

52

Pascal Bruckner te vizibile nu există libertate", spunea Montesquieu.

Democraţiile sunt prin natura lor neliniştite, nu-şi realizează niciodată idealul; în mod necesar, decepţionează, sapă o prăpastie între speranţa pe care o suscită şi realităţile pe care le construiesc. Preiau ştafeta defăimărilor răspândite de duşmanii lor, le acordă acestora dreptul de a le detesta cu bună-credinţă. Din imperfecţiunea regimurilor noastre politice se deduce perversitatea lor fundamentală. Dar trebuie să afirmăm contrariul: a ne exhiba plăgile în public înseamnă a fi conştienţi de viciile noastre, iar adevărata greşeală este de a ne ignora răul.

Teribila aroganţă a strigătului: „Suntem civilizaţi!"

a însemnat prea adeseori, în epoca cuceririlor de peste mări: „Vă suntem superiori!" Sistemul colonial nu putea evita să degenereze în segregaţie de fapt, în apologie a rasei albe cu ceea ce presupune ea ca înjosire reciprocă a indigenului şi a colonistului. Exportarea violenţei pe tărâmuri îndepărtate, la adăpost de martori, îi permitea cuceritorului să abandoneze legi şi reguli şi să dea îndărăt roata progresului, cu atât mai mult cu cât Europa, în această afacere, se descotorosea de golanii, capetele înfierbântate şi aventurierii ei fără scrupule. Dar această violenţă trebuia să fie împodobită cu formele şi alibiurile culturii, să se bucure de o impunitate totală în numele unei vocaţii superioare. Astăzi, să fii civilizat înseamnă să te ştii potenţial barbar. Noi, europenii, suntem desigur fricoşi şi decadenţi, patetici în aspiraţii şi jalnici în plăceri. Cel puţin, suntem destul de preveniţi ca să încercăm să ne corectăm. Vai de brutele care se cred civilizate şi se închid în vârtejul infernal al certitudinilor lor!

Patologiile datoriei

53

Căinţe cu sens unic

Trebuie introdusă aici o distincţie, clasică în filosofie, între căinţă şi remuşcare9: prima recunoaşte greşeala ca să se desprindă şi mai bine de ea, să guste dulceaţa convalescenţei, a doua se menţine în greşeală din nevoia maladivă de a-i simţi arsurile. Remuşcarea nu se

căieşte de păcat, se hrăneşte din el, îl vrea prins de ea pentru totdeauna. Cu atât mai mult te scalzi în „penitenţa perpetuă" (Luther) cu cât n-ai făcut act de căinţă şi n-ai întors pagina. Dacă trecutul nu-l poţi schimba, poţi uşura apăsarea pe care o reprezintă asupra memoriei celor vii. „Cea care trebuie distrusă este datoria, nu amintirea", spune pe bună dreptate filosoful Olivier Abel. De aici vine importanţa scuzelor publice crdresate de un guvern, o instituţie, o persoană juridică unei naţiuni, unui grup, unei minorităţi care au fost odinioară persecutate: în acest caz precis, cuvântul devine faptă, devine discurs fecund ce dă naştere concordiei, care schiţează un viitor posibil. Reaua conştiinţă este o boală pe care ar fi o nenorocire să n-o ai, de fiecare dată când o cere situaţia. Cel mai rău lucru ar fi, în împrejurările dubioase ale unui război, ale unui măcel sau ale unei erori practice, să te arăţi insensibil la scandal, să rămâi necăit. Peste tot, politica mărturisirii, îndeosebi dacă se referă la o actualitate apropiată, este preferabilă politicii tăcerii; ea ne evită prostraţia, ne îngăduie să ne schimbăm cu totul în loc să ne mortificăm în angoasă. Greşim atunci când ironizăm cererile de iertare care se înmulţesc de când, în

9 Vezi, de exemplu, Vladimir Jankélévitch, La Mauvaise Conscience, în Philosophie morale, Flammarion, Mille et une pages, 1998, sau

Jean Lacroix, Philosophie de la culpabilité, PUF, 1977.

1970, Willy Brandt a îngenuncheat în faţa monumentului din ghetoul din Varşovia. Un regim puternic, spun cei abili, nu se coboară până la asemenea procedee.

Dimpotrivă: este o dovadă de măreţie faptul că-ţi admiţi rătăcirile ca să nu le mai reproduci. Atunci, cuvintele au puterea de a clarifica, de a resuda comunitatea naţională. Cu condiţia de a face mea culpa cu moderaţie, de a nu cădea, aşa cum este cazul acum, în cultivarea sistematică a ispăşirii. Luaţi cazul Franţei: ea trăieşte dintotdeauna sub regimul adevărului amânat, venindu-i greu să

dezvăluie nişte secrete care fermentează ca o băltoacă de puroi ani şi ani de zile, deoarece statul regalist, dublă moştenire catolică şi monarhică, este depozitarul a ceea ce e adevărat şi ceea ce e fals.10 Consecinţă: Franţa se scaldă într-o viziune tenebroasă a istoriei sale şi, de câteva decenii încoace, se grăbeşte să recupereze în materie de confesiune publică şi de flagelare naţională. Anchilozei reţinerii îi urmează avalanşa penitenţială în care excelează preşedintele Jacques Chirac, mare lăudător al „popoarelor prime", mare denigrator al morgii occidentale. Există întotdeauna un risc atunci când sunt trecute sub tăcere ororile comise: se perpew şaizeci de ani au fost necesari ca Franţa să evoce din vârful buzelor masacrele de la Setif, în Algeria, din 8 mai 1945 şi mai oficial pe cele din Madagascar în 1947. La treizeci şi şapte de ani de la deznodământ, doar în iunie 1999, Adunarea Naţională propune înlocuirea expresiei „operaţiuni de menţinere a ordinii în Africa de Nord" cu expresia „războiul din Algeria". Cât despre răspunderea guvernului de la Vichy în deportarea evreilor din Franţa, va trebui să aşteptăm o jumătate de secol, adică anul 1995, pentru ca preşedintele Republicii, Jacques Chirac, să o formuleze în mod public. Bill Clinton s-a scuzat în 1998 în faţa autorităţilor de la Kigali pentru inacţiunea Statelor Unite în timpul genocidului din 1994. Parisul, care a fost un actor major în această dramă, păstrează deocamdată tăcerea.

tuează ranchiuna, se suscită fantezii monstruoase, se propagă domnia suspiciunii. Minunat în dragoste, unde este propice intrigilor, misterul este catastrofal în politică. Dacă în Hexagon ne încovoiem sub povara unei datorii imposibil de plătit, faptul se datorează raportului strâmb cu adevărul, strategiilor evitării care ne interzice să ne clarificăm cu lumea.

Valul de căinţă care, ca o epidemie, ne cuprinde ţările şi mai ales principalele biserici, este salutar numai cu condiţia de a admite şi reciproca: şi alte credinţe, alte regimuri să-şi recunoască aberaţiile! Căinţa nu poate fi rezervată doar câtorva şi puritatea nu poate fi acordată ca o rentă morală doar celor care se declară umiliţi. Pentru

prea multe ţări, din Africa, Orientul Mijlociu, America

Latină, autocritica se confundă cu căutarea unui ţap ispăşitor comod care să le explice nenorocirile: niciodată nu este vina lor, ci mereu a unui mare terţ (Occidentul, mondializarea, capitalismul). Dar această diviziune nu este scutită de rasism: tocmai refuzându-le popoarelor de la tropice sau de peste mări orice răspundere în situaţia lor, le lipsim de orice libertate, le cufundăm iarăşi în situaţia unui infantilism care a contribuit la colonizare.

Fiecare război şi fiecare crimă împotriva umanităţii comise de oropsiţii vieţii ar fi un pic şi din vina noastră, ar trebui să ne incite să facem mea culpa, să plătim la nesfârşit pentru faptul că aparţinem unui bloc de naţiuni opulente. Cultura scuzei este în primul rând o cultură a condescendenţei. Nimic nu ne autorizează să împărţim lumea în vinovaţi şi nevinovaţi: căci nevinovăţia este apanajul copiilor, dar şi al idioţilor şi sclavilor. Un popor care nu este niciodată socotit răspunzător pentru faptele sale şi-a pierdut toate calităţile ce permit să fie tratat ca un seamăn. Trebuie aşadar să lărgim cercul căinţei.

56

Pascal Bruckner să-l deschidem tuturor continentelor şi nu să-l cantonăm doar la ţările din Nord".

Creştinism, islam: două religii imperialiste, convinse că deţin adevărul şi gata să-i mântuiască pe oameni fără voia lor, prin sabie, rug, autodafe. Dar creştinismul, uzat de patru secole de opoziţie violentă în Europa, a trebuit să cedeze teren şi să admită principiul laicităţii, înscris de altfel în Evanghelii. I se pot imputa multe crime Bisericii catolice: că a ordonat, aşa cum a acuzat-o istoricul

Denis de Rougemont, primul genocid din istoria Europei prin masacrarea albigenzilor lansată în 1209 de Papa

Inocenţiu al III-lea în numele principiului: „Omorâţi-i pe toţi! Dumnezeu îi va recunoaşte pe ai săi!" 12; că a inventat tortura instituţională, prin Inchiziţie, şi rasismul de stat, prin exigenţa „purităţii sângelui" („pureza de sangre") a Isabelei Catolică în Spania13; că, prin anti-iudaismul său frenetic, a pregătit spiritele pentru exterminarea evreilor; că a dispus de toate argumentele

teologice pentru a condamna sclavia, dar a justificat-o sau cel puţin a tolerat-o pentru a susţine interesele pământeşti ale papalităţii până la începutul secolului al XIX-lea"; că s-a

11 Pentru stabilirea unui tratat de prietenie, algerienii cer cu tărie scuze din partea Franţei. Ei bine, să se admită public realitatea războiului murdar, folosirea torturii, brutalitatea colonizării în această ţară. Dar să fie invitaţi şi algerienii să facă la fel, să-şi dezvăluie părţile întunecate, să mătură în faţa uşii lor. Reciprocitate absolută!

12 Denis de Rougemont, L'Amour et l'Occident, prima ediţie 1938, colecţia „10/18", 1995, p. 122, nota 1.

13 Despre obsesia spurcării evreieşti în Spania din secolele al

XV-lea şi al XVI-lea şi neîncrederea Bisericii faţă de conversos, evreii convertiţi la catolicism, vezi Georges Bensoussan, Europe, une passion genocidaire, op. cit., pp. 205 şi urm.

14 A trebuit să se aştepte până în 1814 pentru ca Biserica, prin glasul lui Pius al VII-lea, să se angajeze oficial împotriva comerţului cu sclavi, şi până în 1888 pentru ca Leon al XIII-lea să teoretizeze aceas-Patologiile datoriei

57

pronunţat prea mult în favoarea ignoranţei, lipsei de raţiune, superstiţiei; că i-a omorât, eliminat, prigonit pe eretici, vrăjitori, păgâni, mahomedani în numele iubirii şi al adevăratei credinţe. I se mai poate reproşa atitudinea complezentă a Vaticanului faţă de al

Treilea Reich, când atâţia catolici germani au plătit cu viaţa opoziţia la regimul lui Hitler. Cel puţin creştinismul a început să-şi facă aggiornamento-ul marcat pentru catolici de Conciliul Vatican II (1962 – 1965).

Scuzele solemne adresate apoi de Ioan-Paul al II-lea comunităţii evreieşti, indienilor din America Latină, ortodocşilor, protestanţilor, africanilor pe insula Goreea în Senegal, recunoaşterea erorilor papalităţii în aprecierea principalelor descoperiri ştiinţifice de la

Galilei încoace, condamnarea Cruciadelor, renunţarea la evanghelizarea forţată au marcat încununarea acestui proces fără precedent. Şi, deşi în istoria ei rămân numeroase părţi de umbră,

Roma, precum majoritatea Bisericilor protestante şi ortodoxe, a început un curajos inventar critic pentru a se pune în conformitate cu spiritul Noului Testament. La Roma există moschei, dar există oare biserici la Meca, la Djedda, la Ryad? Nu este oare mai bine să fii musulman la

Düsseldorf sau Paris, decât creştin la Cairo sau Karachi? Ne-ar plăcea ca diferitele partide comuniste europene, grupuleţele leniniste, troţkiste, altermondialiste, écologiste să facă şi ele o asemenea revenire asupra lor însele şi să procedeze la introspecţie cu aceeaşi intransigenţă. Dar tot numai de la creştinism se arătă condamnare într-o Bulă papală. Aservirea a milioane de oameni în acest comerţ infam nu putea fi continuată fără violarea principiilor fundamentale ale creştinismului (Olivier Petré-Grenouilleau, Les

Traites négrières: essai d'histoire globale, Gallimard, 2004, p. 71 – 72).

58

Pascal Bruckner teaptă căinţa15, deoarece el a inventat-o în formele moderne. Altfel spus, Biserica, simultan, a şi trădat, a şi transmis spiritul Evangheliilor. Lunga şi dureroasa ei epopee seamănă teribil de bine cu aventura morală şi politică a Occidentului: interminabila ajustare a realităţii la principii, ele însele mereu violate, mereu reafirmate. Progresele raţiunii au fost lente, dar incontestabile, chiar dacă au suscitat regresiuni oribile. Decenţa, demnitatea au mers umăr la umăr cu sălbăticia, ce e mai bun cu ce e mai rău. Libertatea triumfă, dar la multă vreme după ce i-a fost proclamată domnia şi doar în câteva puncte ale globului.

Orice ar crede dezabuzaţii progresului, educarea colectivă a neamului omenesc, aşa cum a fost concepută în secolul al XVIII-lea de dramaturgul german Lessing, nu este o vorbă-n vânt. Pentru asta au fost şi vor mai fi necesare răbdătoarea lucrare a istoriei, învingerea rezistenţelor, recăderi în tiranie, trezirea conştiinţelor.

Acest proces de repunere în cauză rămâne de înfăptuit pentru islam, convins că este ultima religie revelată, deci singura autentică, dispunând de Cartea dictată direct de Dumnezeu profetului său. El nu

se vrea legatarul credinţelor anterioare, ci succesorul care le invalidează pentru totdeauna. Ziua în care cele mai înalte autori

15 Stă mărturie această reflecţie halucinantă a ziaristului englez Robert Fisk: „Oare Papa, care a cerut iertare evreilor, n-ar trebui să o facă şi faţă de musulmani pentru sângeroasa şi catastrofala invadare a Irakului?" (The Independent, citat în La Vanguardia, Barcelona, 28

august 2005). Amintim că Biserica catolică nu numai că nu a invadat

Irakul, dar a şi militat cu o extremă virulenţă împotriva celui de-al doilea război din Golf, mergând până la a-l primi în Italia pe foarte dubiosul Tarek Aziz.

Patologiile datoriei

59

taţi ale lui vor recunoaşte caracterul cuceritor şi agresiv al credinţei, vor cere iertare pentru războaiele sfinte comise în numele Coranului, pentru infamiile săvârşite faţă de necredincioşi, apostaţi, atei şi femei, se vor scuza pentru atentatele teroriste care profanează numele lui Dumnezeu, va fi o zi de progres şi va contribui la risipirea suspiciunii legitime a numeroase popoare faţă de acest monoteism sacrificial. Critica islamului, departe de-a fi reacţionară, constituie dimpotrivă singura atitudine progresistă în momentul în care milioane de musulmani, reformatori sau liberali, aspiră să-şi practice liniştit credinţa fără să sufere dictatele unor doctrinari sau bărboşi. Eliminarea obiceiurilor barbare precum lapidarea, repudierea, poligamia, excizia; trecerea Coranului prin filtrul raţiunii hermeneutice; suprimarea versetelor dubioase despre evrei, creştini, homosexuali şi a chemărilor la omorârea apostaţilor sau a necredincioşilor"; reluarea îndrăzneaţă a mişcării Luminilor născută în sânul elitelor musulmane la sfârşitul secolului al XIX-lea în Orientul

Mijlociu, iată imensul şantier politic, filosofic şi teologic care se deschide. Intelectuali, profesori, personalităţi religioase arabo-musulmane au început această muncă (în

Franţa, printre alţii, Fetih Benslam, Malek Chebel, Latifa

Ben Mansour, Mohammed Arkoun, Abdelwahab Meddeb, Fadela Amara), unii cu riscul vieţii, îndeosebi dacă este vorba despre femei revoltate contra statutului lor

(pentru a nu le cita decât pe cele mai emblematice:

16 Cum just remarcă Eric Conan, „Religiile creştine au fost sângeroase şi ucigaşe, îndepărtându-se de textele lor, în timp ce islamul a fost aşa, apropiindu-se de ale lui. Iată de ce partizanii islamului paşnic propun reformarea Coranului, curăţindu-l de versetele violente împotriva necredincioşilor". („N'eteignons pas Ies Lumières", L'Express, 27 aprilie 2006.)

60

Pascal Bruckner siro-americană Wafa Sultan, canadiana de origine pakistaneză Irshad Mânji, scriitoarea bangladeşă Taslima Nassreen, avocata germano-turcă Seyran Ales, deputata olandeză de origine somaleză Ayaan Ali Hârşi). Ar fi timpul să se alcătuiască un mare lanţ de asistenţă pentru toţi rebelii din lumea islamică, moderaţi, necredincioşi, libertini, atei, schismatici, aşa cum în trecut au fost susţinuţi disidenţii din Europa de Est. Însă problema cu moderaţii este tocmai că sunt… moderaţi şi nu se ridică niciodată la nivelul radicalilor. Dacă vrea să construiască un Islam laic în interiorul frontierelor ei, Europa ar trebui să încurajeze aceste glasuri divergente, să le aducă un sprijin financiar, moral şi politic, să le susţină, să le invite, să le protejeze. Astăzi nu există o altă cauză mai sacră, mai gravă şi care să angajeze mai mult concordia dintre generaţiile viitoare. Dar, cu o inconştienţă sinucigaşă, continentul nostru îngenunchează în faţa nebunilor lui Dumnezeu şi pune pumnul în gură liber-cugetătorilor sau îi ignoră.

Falsa dispută a islamofobiei

Pentru prevenirea oricărei blamări, integriştii au făurit în anii '70 termenul de islamofobie, menit să stabilească o echivalenţă cu cel de xenofobie: acest scut semantic a fost mai întâi folosit împotriva feministei americane

Kate Millet, vinovată de a fi chemat femeile iraniene să-şi smulgă tehadorul-ul, şi apoi împotriva scriitorului anglo-indian

Salman Rushdie în anii ’90, în momentul publicării romanului său Versetele satanice17. Această inven

17 Vezi în legătură cu asta două cărţi foarte lămuritoare: Trois croisés: la laïcité à l’épreuve des i? ttégrismes juif, chrétien et musulman de

ţie este abilă căci înseamnă a face din islam un obiect de care nu te poţi atinge fără a fi acuzat de rasism. Formaţi de o jumătate de secol în spiritul respectului diferenţei, suntem îndemnaţi să nu evaluăm o religie străină după criteriile noastre occidentale. Relativismul nostru cultural ne comandă să nu vedem ceea ce numim valori ca pe nişte simple prejudecăţi, ca pe credinţele unui anumit trib ce se cheamă Occident. Credinţa profetului se drapează astfel în pelerina celui damnat pentru a se feri şi de cel mai mic atac. Pare să uite incredibila virulenţă a luptei anticlericale din Franţa şi din Europa, care s-a apropiat deseori de barbarie: biserici, temple, mănăstiri arse şi rase, obiecte de cult jefuite sau degradate, bunuri bisericeşti confiscate, preoţi şi episcopi spânzuraţi şi ghilotinaţi, călugăriţe violate. Sălbăticia acestor reacţii a semănat cu aceea exercitată de Biserici timp de atâtea secole asupra populaţiilor pe care le guvernau autoritar. A

fost o luptă de un sectarism excesiv şi de-o parte şi de cealaltă, dar care ne-a eliberat de tutela clerului şi a constrâns Roma şi diversele protestantisme să procedeze la revizuiri sfâşietoare ale ambiţiei lor de a conduce ordinea socială, de a administra conştiinţele şi sufletele. În fiecare zi, în Franţa, o ţară de tradiţie anticlericală, poţi ridiculiza iudeo-creştinismul, îţi poţi bate joc de Papă, de Dalai-Lama, îi poţi reprezenta pe Iisus şi pe profeţi în toate posturile până la cele mai obscene, dar n-ar trebui niciodată să râzi de Islam fără să fii taxat că discrimezi.

De ce o religie, doar una, ar scăpa de climatul de zeflemea şi ironie care este o regulă pentru celelalte? Să adăugăm că nici integrismul evreiesc şi nici cel creştin nu sunt

Caroline Fourest şi Fiammetta Venner, Calmann-Levy, 2003, şi

La Tentation obscurantise de Caroline Fourest, Grasset, 2005.

62

Pascal Bruckner mai puţin groteşti şi că nu fără neliniște vedem în Statele Unite cum actuala administraţie republicană face curte celei mai obscurantise şi mai bine organizate drepte religioase. Dar, în afară de faptul că nu aruncă bombe în cele patru colţuri ale lumii, aceşti fundamentalişti rămân minoritari în sânul propriei lor confesiuni, fiind stăviliţi de liberali sau de tradiţionalişti.

A vorbi despre islamofobie înseamnă a întreţine cea mai grosolană confuzie între o religie, ca sistem de credinţă specific, şi credincioşii care aderă la ea. Atacarea islamului ar însemna deci înfierarea musulmanilor, iar atacarea creştinismului, înfierarea creştinilor. Or, contestarea unei obedienţe, respingerea unor idei pe care le socoteşti false sau periculoase se află chiar la baza vieţii intelectuale. Trebuie oare să vorbim atunci de rasism anticapitalist, antiliberal, antisocialist, antimarxist? Trebuie evocată nu ştiu ce „creştinofobie"? Până la proba contrară, avem perfect dreptul să respingem cu repulsie religiile în ansamblul lor, să le socotim mincinoase, retrograde, îndobitocitoare. Sau atunci trebuie oare restabilit delictul de blasfemie aşa cum a cerut Organizaţia

Conferinţei islamice în iarna lui 2006, propunând la

ONU o moţiune care ar interzice defăimarea profeţilor şi ar impune limite stricte libertăţii de exprimare în domeniul simbolurilor religioase? (Astăzi, în Europa, piesa lui Voltaire Mahomet le Prophete, satiră feroce la adresa ipocriziei şi fanatismului, scrisă în 1741, nu mai poate fi jucată, din cauza cenzorilor Islamului, decât sub protecţia poliţiei.)

Inventarea islamofobiei îndeplineşte mai multe funcţii: a nega, pentru a o legitima mai bine, realitatea unei ofensive islamiste în Europa dar, mai ales, a-i face să tacă pe musulmanii care îndrăznesc să-şi critice religia, care

Patologiile datoriei 63

denunţă integrismul, care cheamă la reforma codului familiei, la egalitatea între sexe, la dreptul la apostazie18.

Trebuie deci stigmatizate fetele care doresc să scape de văl şi să meargă pe stradă, fără să le fie ruşine, în capul gol, trebuie nimiciţi francezii, nemţii, englezii de origine maghrebină, turcă sau africană care cer mai întâi dreptul la indiferenţă religioasă, dreptul de a nu crede în Dumnezeu şi care nu se simt automat musulmani pentru că au ascendenţă marocană, algeriană, maliană sau pakistaneză. Aceşti renegaţi, aceşti trădători trebuie desemnaţi răzbunării coreligionarilor lor, trebuie arătaţi cu degetul, reduşi la tăcere, declaraţi ca fiind pătrunşi de ideologie colonială pentru a bloca orice speranţă de mutaţie pe pământul Islamului 19, şi asta cu ungerea unor

„Specialişti" acreditaţi pe lângă media şi puterile publice20. Asistăm la fabricarea planetară a unui nou delict de

18 Un cetăţean afghan, dl. Abdul Rahman, convertit la creştinism după o şedere în Germania, a fost denunţat de familie drept apostat şi condamnat la moarte. La capătul unei campanii de mobilizare internaţională, tribunalele l-au graţiat, declarându-l nebun (27 martie

2006) şi l-au expulzat din ţara sa.

19 Este ceea ce se străduieşte să facă un universitar francez, Vincent Geisser, care, în lucrarea La Nouvelle islamophobie (La Découverte, Paris, 2003) stabileşte o adevărată listă de proscrişi şi trădători ai cauzei Islamului, ziarişti, imami, oameni politici, aproape toţi de origine maghrebină. Iată o treabă demnă de un comisar politic din epoca stalinistă!

20 Islamofobia, spune de exemplu Olivier Roy, ar reprezenta pentru opinia publică „o respingere a imigraţiei". Cât despre caricaturile lui Mahomed, acestea sunt, nici mai mult, nici mai puţin, o „discriminare" din partea unei ţări, Danemarca, în care extrema dreaptă aflată la putere „refuză să-i vadă pe musulmani ca pe nişte cetăţeni".

(sic); Olivier Roy, Esprit, martie-aprilie 2006, pp. 323 şi 327. Se ştie, încă din epoca războiului rece, că există un sindrom al specialistului care se îndrăgosteşte de obiectul lui de studiu şi-l apără cu dinţii, chiar şi în cel mai rău caz. Nu poate admite ca vreo pată să

altereze

64

Pascal Bruckner opinie analog cu ceea ce se făcea odinioară în Uniunea

Sovietică împotriva duşmanilor poporului. Este vorba despre hăituirea reformatorului local care vrea „să laicizeze" justiţia şi educaţia, dar şi de astuparea gurii opozanţilor, de deplasarea chestiunii de pe planul intelectual sau teologic pe planul penal, orice obiecţie, ironie sau reticenţă fiind pasibilă de urmărirea judiciară. Pe scurt, se confundă rasismul antimusulman – atacarea unui loc de cult, de pildă –, care este de competenţa tribunalelor, cu libera examinare a doctrinei. Discriminarea se adresează persoanelor vinovate de a fi ceea ce sunt, negru, arab, evreu, galben, alb, pe când discuţia se referă la preceptele credinţei, la adevărurile revelate, la punctele litigioase mereu susceptibile de exegeză, de transformare, căci sunt produse de o istorie precisă. Islamul, îndeosebi de la revoluţia kemalistă din Turcia, este o casă divizată; este o casă rănită pe care amintirea măreţiei sale pierdute o umple de tristeţe, dar şi de ură, de resentimente. Integriştii ar vrea să cicatrizeze această rană cât mai repede, imputând-o cruciaţilor, necredincioşilor, sioniştilor, în vreme ce reformiştii ar vrea s-o lărgească şi mai mult, să o recunoască pentru a provoca un şoc vital21.

Splendoarea pasiunii sale. Profunzimea competenţei ascunde prost anumite puncte oarbe ale analizei. Ne putem pune întrebări asupra faptului că, de 15 ani, ni se anunţă „eşecul islamului politic" (Olivier

Roy, L'échec de l'Islam politique, Seuil, 1992) chiar în momentul în care islamiştii cunosc o imensă creştere de popularitate peste tot, în Maghreb ca şi în Machrek. Alungaţi cu ajutorul armelor, aceştia revin cu ajutorul urnelor. Se cunoaşte, de pildă, sofismul foarte apreciat în micul mediu al specialiştilor: fiecare bombă ce explodează este dovada paradoxală a stingerii pericolului islamist.

21 în Bali, deschizând pe 13 mai 2006 summitul pentru o lume musulmană mai prosperă, preşedintele indonezian Susilo Bambang

Ceea ce se numeşte pompos „umilirea arabo-musulmană" nu este, poate, nimic altceva decât alergia la diversitate, constatarea dezolată că o bună parte a lumii nu urmează învăţămintele profetului, nepăsându-i nici cât negru sub unghie de ele; trebuie deci să fie pedepsită. Putem înţelege stânjeneala unui musulman (sau a unui creştin) pios într-un mediu care nu este musulman

(sau creştin), disconfortul lui în faţa unor afişe ce rănesc pudoarea, a unor moravuri care-i contrazic prejudecăţile, a unei libertăţi de ton, de ţinută, de discuţie extrem de îndepărtate de dogmele Cărţii unice. Pentru cine se crede singurul depozitar al Adevărului, aceste obiceiuri, aceste credo-uri sunt o insultă adusă lui Dumnezeu. Este mai bine totuşi să interiorizezi Adevărul şi să-l insulţi pe

Dumnezeu decât să masacrezi oamenii sau să-i îndoctrinezi cu forţa. Putem socoti modul de viaţă occidental ca fiind contrar decenţei, îl putem critica şi zeflemisi, ne putem îndepărta de el, totuşi, aşa cum există, în imperfecţiunea lui, nu este negociabil şi pare preferabil faţă de ceea ce se întâmpla odinioară. Nu le vom obliga pe femei să fie doar casnice, nu le vom acoperi capul, lungi fustele, nu-i vom băga în puşcărie pe homosexuali, nu vom interzice alcoolul, nu vom limita libertatea de exprimare.

Yodhoyono, după ce a amintit că musulmanii au fost primii mondializatori, a constatat, dezolat, că printre naţiunile care se reclamă în proporţii diferite de la Islam, „nu există niciuna care să poată fi clasată drept dezvoltată după vreun criteriu. Toate sunt întârziate în materie de ştiinţă, finanţe şi tehnologie (…) Lumea asociază islamul cu înapoierea. Asta ne înfurie, dar faptul că suntem înapoiaţi rămâne.

Suntem dependenţi de ceilalţi pentru toate nevoile noastre vitale (…)

Nimic în religia noastră nu spune că nu ne putem dezvolta". Despre războiul din interiorul Islamului şi bătălia pentru evoluţia

acestuia în Europa, vezi cartea foarte convingătoare a lui Gilles Kepel, Fitna:

guerre au coeur de l'Islam, Gallimard, 2004.

66

Pascal Bruckner nu vom cenzura cinematograful, teatrul, literatura, nu vom codifica toleranţa pentru a nu răni toanele grijulii ale câtorva bigoţi. Niciodată n-a fost mai actuală vorba lui Voltaire: „Să zdrobim infamul!" (adică fanatismul şi superstiţia). Islamul face parte din peisajul francez şi european, are dreptul astfel la libertatea de cult, la locuri de rugăciune corecte şi la respect. Cu condiţia să respecte regulile republicane şi laice, să nu ceară un statut extrateritorial, drepturi speciale, derogare de la piscină şi de la gimnastică pentru femei, învăţământ separat, favoruri şi privilegii diverse. Cel mai bun lucru pe care i-l putem dori, şi în interesul tuturor, nu este „fobia" sau

„Filia", ci indiferenţa binevoitoare pe o piaţă a spiritualităţii deschisă tuturor credinţelor. Fericiţi cei sceptici, cei increduli dacă potolesc ardoarea ucigaşă a credinţei!

Ne-au prevenit!

Chestiunea caricaturilor lui Mahomed în 2005 – 2006

seamănă cu un gigantic lapsus: mulţimile pline de ură care au defilat, de la Djakarta la Beirut, amintind de marile adunări de la Nürnberg, dând foc reprezentanţelor diplomatice ale Danemarcei şi Norvegiei, atacând ambasadele Franţei, omorând creştini în Nigeria şi Turcia, s-au străduit cu o răutate inconştientă să facă din desenele incriminate nu satire de prost-gust, ci portrete de o redutabilă justeţe. La Londra, nişte manifestanţi, vrând fără îndoială să dea dovadă de indulgenţă, au purtat pancarte care proclamau: „Libertatea în infern!"

„Pregătiţi-vă pentru adevăratul Holocaust!", „Exterminaţi-i pe cei care-şi bat joc de islam!", „Europă, va veni şi 11 septembrie al tău!". La Bangkok, intervievat de

CNN, un imam cerea omorârea artistului mişel său.

Patologiile datoriei

67

dacă nu, tăierea mâinii lui păcătoase, condiţie a unei posibile

iertări. În Pakistan, un lider religios a propus un milion de dolari celui care-l va ucide pe unul dintre desenatorii incriminaţi… plus o maşină. La Djakarta, unii manifestanţi strigau: „Mare este Dumnezeu, să-i spânzurăm pe toţi danezii!”. Simple vorbe ale unor excitaţi manipulaţi şi acţionând sub impulsul emoţiei? Adevărul acestor discursuri a venit, însă, chiar de la preşedintele iranian Ahmadinejad: chemări repetate la distrugerea Israelului, numeroase declaraţii despre mitul

Shoah-ului, în sfârşit ameninţarea cu un război total contra Occidentului, contra „Aroganţei Globale”.

Islamul radical foloseşte în permanenţă două limbaje:

al victimei, vehiculat de teologi „respectabili” trimişi în

Europa şi în Statele Unite să ne culpabilizeze, şi al călăului care vrea să ne terorizeze şi ne prezice o răzbunare groaznică, nimicirea nelegiuiţilor, a „cruciaţilor”.

Ar trebui să ne alerteze adoptarea retoricii naţional-socialiste de către extremiştii din Orientul Apropiat şi Mijlociu. Să nu acuzăm islamo-fascismul de ipocrizie. Nu e deloc nevoie să căutăm în nu ştiu ce madrasa un obscur Mein Kampf; totul este spus clar. Dacă nu înţelegem, înseamnă că suntem surzi şi orbi!

III

Piscina inocenţei regăsite

„Nu trebuie să fim supăraţi pe cineva care a fost lovit”.

Oscar Wilde

Orice calvar îşi află într-o zi mântuirea. Europenilor, copleşiţi, le rămâne o ieşire pentru evitarea decăderii: să dea vina pe cele două naţiuni nedemne de civilizaţia noastră, Israel şi Statele Unite, să le repudieze spre a se izbăvi. Să rupă orice legături cu ele, să le renege fără încetare, să le dorească sus şi tare dacă nu dispariţia, cel puţin neutralizarea, să dovedească ideea că Occidentul nu există, că este un concept fără pertinenţă de vreme ce reuneşte realităţi atât de deosebite. Celor care şi-au pierdut toate speranţele subversive şi care nu se mulţumesc cu cochetăriile vestimentare ale subcomandantului Marcos le rămâne, spre a-şi potoli setea de absolut, un ultim

„Sălbatic bun”: palestinianul. El este marea icoană christică,

oprimatul oprimaţilor, al cărui proces de beatificare durează de treizeci de ani. Şi faptul că situaţia lui nu s-a prea îmbunătăţit permite menţinerea vie a revoltei pe care o întruchipează. Încă din

1974, Jean Genet, care a cântat în operele sale frumuseţea SS-iştilor, puşlamalelor, asasinilor, Black Panters-ilor, fedainilor, preciza într-o convorbire cu Tahar

Ben Jelloun1: „De ce palestinienii? Era cu totul firesc să mă îndrept nu numai spre cei mai defavorizaţi, ci şi spre cei care cristalizează în cel mai înalt grad ura faţă de Occident". Pentru că palestinienii, sau mai degrabă ideea mitică pe care şi-o fac unii despre ei, reunesc două elemente favorabile acestei cristalizări:

sunt săraci, în faţa unui pumn de colonizatori proveniţi în parte din Europa, şi sunt în majoritatea lor musulmani, adică membrii unei religii despre care o parte a stângii crede că este vârful de lance al dezmoşteniţilor. Şi astfel, interminabilul conflict a devenit, în cursul anilor 1980 – 2000, atunci când se îngustau orizonturile revoluţionare, cauza incontestabilă a unui anumit progresism orfan. Uimitor este că preferinţa pentru o minoritate a devenit o opţiune majoritară, a primit asentimentul celor mai înalte sfere ale puterii

(cel puţin în Franţa şi în Europa de Vest) într-atât, încât a modelat mentalitatea unei epoci.

Care centralitate a Orientului Apropiat?

Într-adevăr, pentru un observator nu există nimic mai surprinzător decât extraordinara mediatizare de care de atâţia ani beneficiază această regiune a lumii, de parcă soarta planetei s-ar juca pe o palmă de pământ între

Tel-Aviv, Ramallah şi Gaza. A reproba Israelul înseamnă întâi a fi obsedat de Israel. Este o mediatizare paradoxală căci nu ne învaţă nimic în sensul strict al termenului, se mulţumeşte să întărească stereotipul înfruntării dintre un stat colonial şi rasist, târziu venit în lumea arabă

1 Le Monde diplomatique, iulie 1974.

(1948), şi un popor zdrobit şi spoliat. Tratarea celei de-a doua Intifade, începând cu 2000, a fost revelatoare pentru clişeul care ridica faţă în faţă forţele Opresiunii şi forţele Rezistenţei. Valul de ştiri pe bandă continuă – nicio zi fără relatări minuţioase ale extorcărilor armatei israeliene – era însoţit totuşi de o formidabilă necunoaştere a realităţilor de pe teren. La televiziune şi în media am asistat la o suprainformare producătoare de ignoranţă.

Câtă uimire, de pildă, când s-a descoperit, după moartea lui Yasser Arafat, pe 11 noiembrie 2004, chiar din declaraţiile liderilor palestinieni, că militarizarea Intifadei constituise un adevărat eşec, lăsând societatea epuizată şi în pragul războiului civil! Intifada dusese, de asemenea, la o persecutare crescândă a creştinilor, constrânşi să fugă sau să supraliciteze naţionalismul, şi revelase corupţia din Fatah fără să atingă moralul statului evreu.

Dezamăgire a militanţilor, dar şi a corespondenţilor de presă, care se trezeau astfel dezavuaţi! Ce surpriză să se afle că bătrânul Arafat, dotat cu un noroc extraordinar, care scăpase din atâtea capcane, se arătase a fi şi un maestru al discursului dublu, întruchipase cauza naţională palestiniană tot atât de mult pe cât o subminase, torpilând negocierile de la Camp David în 2000! Să nu mai vorbim de diabolizarea „măcelarului" Ariei Sharon (tinerii evrei agresaţi în liceele franceze în anii aceia erau trataţi de „sharognes" sau „sharognards" *): ea n-a permis să se vadă producerea dezangajării din Gaza, explozia Likudului şi nici diminuarea tezelor expansioniste ale Israelului Mare. Ziariştii nu minţiseră, ci se lăsaseră

— Omonime ale cuvintelor franceze charogne, „hoit" şi, în sens figurat peiorativ, „jigodie", charognard, „vultur hoitar" şi, în sens figurat peiorativ, „şacal". (N. t.)

74

Pascal Bruckner orbiţi de convingerile lor: aceşti oameni de teren văzuseră în realitatea înconjurătoare numai proiecţia propriilor fantasme.

Susţinând palestinienii, nu fiinţe din carne şi sânge doresc unii să ajute, ci idei pure: pe acest mal al Mediteranei, intelectualii, scriitorii, politicienii mai puţin analizează un antagonism precis – un litigiu imobiliar între doi proprietari la fel de legitimi, aşa cum a spus Amos

Oz* – cât îşi reglează conturile cu cultura occidentală.

Puţin contează soarta reală a milioane de bărbaţi şi femei supuşi umilirii zilnice şi unor condiţii de viaţă precare, puţin contează indulgenţa noastră faţă de terorismul palestinian, faţă de Hamas sau de Hezbollah. Şi asta pentru că Orientul Apropiat a devenit locul unei lupte mondiale pentru titlul de paria. Deja în 1969, Georges

Montaron scria în Témoignage chrétien, publicaţie catolică de stânga: „Iisus Hristos este cu palestinienii, fie ei musulmani, evrei sau creştini, din clipa în care sunt săraci (…) ei sunt refugiaţii, adevăratele locuri sfinte din

Palestina, adevăraţii martori ai lui Dumnezeu mereu viu".2 Câteva zile mai târziu, acelaşi Montaron scria:

2 „Jesus-Christ, un refugie palestinien", Témoignage chrétien, 18 decembrie 1969. Această viziune christică a fost reluată ca atare de anumiţi membri din anturajul lui Yasser Arafat. În momentul asedierii autorităţii palestiniene la Ramallah de către Tsahal în 2002, Jibril Radjoub, consilier pentru securitate al preşedintelui, declara: „Precum cel al lui Hristos, sângele lui Arafat îi va urmări pe evrei în veci". Un alt apropiat al „Bătrânului" afirma: „Palestinienii sunt zilnic supuşi la aceleaşi suferinţe ca acelea îndurate de Iisus pe cruce". Frumos

Piscina inocenţei regăsite

75

„Printre toţi săracii din lumea arabă, fedainii sunt nişte eroi, imaginea vie a eliberatorului. Precum Che Guevara în America Latină, rezistenţa palestiniană este o flacără ce-i luminează pe oprimaţi şi se întinde din aproape în aproape. Aici, mai mult decât la noi, rezistenţa este sinonimă cu Revoluţia şi are o putere mesianică incalculabilă3". Vestigii ale unei perioade exaltate, lirism al unei epoci pe care am uitat-o? Poate, dar între timp, au fost spulberate numeroase speranţe

de reglementări, conflictul s-a împotmolit şi niciun altul, în lume, nu i-a luat locul în interesul omenirii. Să ne uităm de exemplu la ce scrie Edgar Morin pe 19 februarie 2004: „Este adevărat că palestinienii sunt umiliţii şi ofensaţii de azi şi niciun motiv ideologic nu ne poate îndepărta de compasiunea faţă de ei.4" Acest argument nu este fals, dar de ce să-i neglijăm pe ceceni, tibetani, pe sudanezii din Darfour, pe congolezi, toţi daţi uitării de parcă ne-ar interesa numai victimele dintr-o ţară occidentală, victime aureolate astfel de o glorie deosebită? Ne apare atunci bănuiala că perceperea noastră asupra Orientului Apropiat este nu atât politică, cât psihologică: nu este vorba de stingerea unei surse de tensiuni, de reconcilierea fraţilor duşmani, ci de prelungirea pe un teatru străin a propriilor noastre mitologii.

3 Georges Montaron şi A. Vimeux, Témoignage chrétien, 25 decembrie 1969.

4 Edgar Morin, Le Monde, 19 februarie 2004.

Pascal Bruckner

„Sionismul.

ADN-ul criminal al omenirii" 5

În monomania pentru Orientul Apropiat converg două interese: ea permite lumii arabe să transforme statul evreu într-un derivativ comod al propriilor sale mizerii şi frustrări (respingerea Israelului este cel mai puternic afrodiziac pentru musulmani, spunea cu umor regele Marocului Hassan al II-lea), iar unei părţi din Europa să-şi spele păcatele trecute faţă de iudaism. Condamnarea Israelului, adevărat laitmotiv îndeosebi la

Quai d'Orsay*, ar echivala cu exonerarea de crimele de ieri împotriva evreilor, ca şi când descendenţii îndepărtaţi ai deportaţilor echivalează acum cu călăii care le-au gazat bunicii. Sionist: acum multă vreme, acest adjectiv era deja sinonim cu infamia în vocabularul propagandei comuniste. Chiar Stalin îl folosise, împreună cu acela de cosmopolit, ca să justifice o vastă persecuţie antisemită la sfârşitul anilor '40, căreia i-a pus capăt doar moartea lui. Dar cuvântul, devenit o insultă, ba chiar o obscenitate în sânul stângii europene, a făcut

carieră în lumea arabo-musulmană care a importat, fără discriminare, întreaga propagandă antisemită europeană. Nu există crimă care să nu-i fi fost imputată sionismului, în mass-mediile din aceste ţări! Că este „o formă de rasism şi de discriminare rasială", aşa cum a afirmat rezoluţia din 10 noiembrie 1975 a Adunării Generale a

Naţiunilor Unite. Că l-a creat în întregime pe Hitler şi

— Quai d'Orsay, metonimie pentru Ministerul Afacerilor Externe al Franţei, ce-şi are sediul la Paris pe malul stâng al Senei, la nr. 37

pe Quai d'Orsay. (N. f.)

Piscina inocenţei regăsite

77

a născocit mitul Holocaustului pentru a scoate din el un business gras. Dar şi că este răspunzător pentru 11

septembrie la New York (Mossadul i-ar fi avertizat pe toţi evreii să nu vină la lucru în turnuri în ziua aceea!), că a creat virusul SIDA pentru a elimina omenirea sau rasa neagră, că a provocat tsunami-ul din decembrie

2004 printr-o explozie nucleară, că este, de asemenea, la originea gripei aviare pentru a slăbi Africa şi Asia, că a plătit pe sub mână caricaturile lui Mahomed în

Danemarca cu scopul de a-i ridica pe creştini şi musulmani unii împotriva altora, aşa cum declara ayatollahul Khamenei în februarie 2006. Această vocabulă infamantă desemnează de-acum pe oricine socoteşte normală ideea unui stat evreu, de vreme ce Israelul este mai întâi vinovat că există. Dacă sionismul n-ar exista, ar trebui inventat!"

Nu este vorba de a minimaliza tragedia palestiniană, de a nega ilegitimitatea ocupaţiei, de a subestima represiunea brutală, deseori disproporţionată, a Intifadei sau distrugerile inutil de crude suferite de populaţiile civile, palestiniană şi libaneză. Dar nu este mai puţin adevărat că focalizarea exclusivă a privirilor asupra acestei regiuni în detrimentul altora are ceva stupefiant. Statul Israel este departe de a fi ireproşabil, s-a constituit încă de la origini pe o expropriere favorizată de războaiele purtate împotriva lui de vecini, posedă partea lui de

fanatici şi extremişti, a întreţinut legături perverse cu Pretoria şi

Rhodesia, armata lui comite uneori erori teribile, dar i se falsifică sensul când se face din el anexa Imperiului Rău

— Parafrazare ironică a celebrei fraze a lui Voltaire (1694 – 1778) din epistola EXI, Către autorul cărţii, „Cele trei imposturi" (1769): „Dacă

Dumnezeu n-ar exista, ar trebui inventat". (N. t.)

78

Pascal Bruckner lui6. Oricum l-ai lua, într-adevăr, statul evreu ar fi mereu aţâţătorul la tulburări, agentul dezbinării, cel care frânează concordia universală, amână vremea binecuvântată a armoniei – pe scurt, spinul din talpa omenirii. Fără el, globul pământesc ar duce-o mai bine, căci această palmă de pământ ne pune pe toţi în pericol. Ba chiar constituie principala ameninţare la pacea mondială, potrivit unui sondaj comandat de Comisia europeană în noiembrie 20037. Acum ştim: reglementarea necesară a problemei palestiniene, mai exact crearea în Gaza şi Cisiordania a unui stat cu frontierele recunoscute, nu va garanta cu nimic pacea pentru Israel, aşa cum nici nu va calma ardoarea cruciaţilor Profetului aflaţi în război împotriva Occidentului. Trebuie să ne înhămăm la această sarcină dreaptă, dar fără iluzii.

Câtă pasiune suscită, într-adevăr, această înfruntare de joasă intensitate dacă o comparăm cu războaiele africane în care victimele se cifrează la milioane fără să mo

6 „Pentru că Israelul o ia pe o pantă greşită în momentul în care chiar ea o ia pe o pantă greşită, America îi aprobă comportamentul din ce în ce mai feroce faţă de palestinieni (…) Incapacitatea tot mai mare a israelienilor de a-i percepe pe arabi ca pe nişte fiinţe umane în general este o evidenţă pentru oamenii care urmăresc informaţiile scrise sau televizate (…) Nimic nu este mai liniştitor atunci când abandonezi tabăra justiţiei decât să-i observi pe alţii cum fac răul. Ce este injust la Israel, în aceste zile, nu mai şochează pe puterea dominantă a Occidentului". (Emmanuel Todd, Après l'Empire, Gallimard.

2002, pp. 138 – 139.) Se va remarca puternica apropiere semantică cu limbajul lui George W. Bush despre „rău", chiar dacă

acest termen nu este aplicat aceloraşi obiecte.

7 Pentru 59% dintre persoanele întrebate, Israelul constituie principala ameninţare la pacea mondială, iar pentru 53% e vorba mai curând de Statele Unite. În aprilie 2004, revista Le Nouvel Observateur confirma această părere, titrând pe copertă, sub o fotografie a lui

Bush şi a lui Sharon, unul lângă altul: „Incendiatorii".

Piscina inocenţei regăsite

79

bilizeze peste măsură conştiinţele! îţi vine să crezi că, în sfera mediatică, viaţa unui israelian, a unui palestinian valorează de o mie, de o sută de mii de ori mai mult decât a unui african. Poate că în această obsesie trebuie văzută evoluţia atitudinii noastre faţă de problema evreiască în Europa. Am trecut de la idealizarea care a urmat după revelarea genocidului la denigrare. Elogiul purta în sine iminenţa criticii violente, calomnia urma îndeaproape idolatria. Imaginii evreului bun, umil şi persecutat, i s-a substituit aceea a colonului israelian arogant şi agresiv. Pe primul îl admiram, dezrădăcinat, vagabond, martor exemplar al condiţiei umane; pe al doilea, normal, cetăţean obişnuit al unei naţiuni care-şi apără scump pielea, îl respingem cu repulsie. Suntem supăraţi pe evrei pentru că au ieşit din slăbiciunea lor imemorială şi îmbrăţişează forţa fără teamă. Au trădat misiunea pe care le-o atribuise Istoria, să fie un popor de apatrizi care nu cade în capcana îngustimii obtuze a naţiunilor.

Dispersarea lor în lume le semna ieri măreţia. În momentul în care însăşi Europa îşi abjură patriile, ancorarea evreilor pe un pământ în parte furat altora echivalează cu un dezastru. Pe scurt, în ei nu ne plăcea o memorie, o cultură, raportare precisă la studiu, la scriere şi la carte, ci ne plăcea victima impersonală, o pură proiecţie christică. Principala lor greşeală? Evreii au rescris fără să ne consulte scenariul în care-i închisesem şi, prin urmare, şi-au pierdut dreptul de a ne cere socoteală. Naţiune de paria, Israel a devenit astfel, în ochii opiniilor publice europene, paria naţiunilor. „Israel, spune liderul ţăran şi maurrassian* de stânga José Bove, este o santine

— Maurrassian: adept al ideilor scriitorului şi omului politic

francez de dreapta Charles Maurras (1868 – 1952), întemeietor şi animator

80

Pascal Bruckner la a colonizării liberale". Aceşti termeni sunt judicios aleşi, conjugând două lucruri abominabile: colonialismul şi liberalismul. Prin urmare, toţi evreii din Europa au fost declaraţi vinovaţi de existenţa statului evreu, cu excepţia celor care-l repudiau în mod public. Conferind un aspect maniheist conflictului israelo-arab, mass-mediile le-au creat acestora o atmosferă irespirabilă şi poartă o răspundere zdrobitoare pentru sentimentul lor de nelinişte din ultimii ani. De la conferinţa din 2000 de la Durban, împotriva rasismului în Africa de Sud, care a dat loc unei dezlănţuiri de ură antisemită, evreul din diaspora este somat să-şi proclame sus şi tare aversiunea faţă de sionism8.

Demascarea uzurpatorului

Căci adevăratul evreu vorbeşte azi arabă şi poartă kefiehul în pătrăţele, celălalt fiind un impostor care-şi arogă un titlu de proprietate şi care a pierdut „magistratura morală a martiriului" (Peguy*). Fosta victimă a devenit, la rândul ei, torţionar, dar – şi acesta este detaliul al mişcării Acţiunea franceză (1908 – 1944), care a apărat regalismul şi

„Naţionalismul integral", înfierând Republica, evreii şi francmasonii.

(N. t.)

8 Ceea ce filosoful Jean-Claude Milner numeşte foarte just „Evreul negării", cel de după camerele de gazare, care spune nu Israelului, care spune nu numelui de evreu. „Evreul negării nu va vărsa nicio lacrimă în faţa unei victime evreieşti posterioare datei de 8 mai

1945", Les Temps Modernes, noiembrie-decembrie 2005 – ianuarie 2006, pp. 12 – 21.

— Charles Péguy (1873 – 1914), scriitor şi poet catolic francez, fervent umanitarist, a cărui mistică socialistă este legată de o mistică a patriei ca figură privilegiată a cetăţii lui Dumnezeu. (N. t.)

Piscina inocenţei regăsite

81

Interesant! – un torţionar care reproduce exact trăsăturile fostului său schingiuitor din Germania anilor ’30. Pe scurt, atunci când oprimă sau colonizează, evreul se transformă de îndată în nazist. Nu există jumătăţi de măsură! Afilierea Israelului la imperiul invizibil al Nordului şi îndeosebi la Babilonul yankeu face din el cea mai fidelă reîntrupare a celui de-al treilea Reich. Naziştii i-au persecutat pe evrei; apoi evreii au devenit naziști9. Cum să explicăm astfel înflorirea spontană a metaforei naţionalist-socialiste sub pana celor mai strălucite inteligenţe? Uitaţi-vă la filosoful Gilles Deleuze, în legătură cu crimele sionismului: „Se spune că nu este un genocid. Şi totuşi este o istorie care comportă mult Oradour*, încă de la început. Terorismul sionist nu se exercita doar împotriva englezilor, ci asupra unor sate arabe ce trebuia să dispară, Irgun** a fost foarte activă în această privinţă (Deir Yassin* * *)”. Acelaşi autor va mai spune despre operaţiunea Israelului în Libanul de sud din 1978: „Ne

— Oradour, sat din centrul Franţei unde, la 10 iunie 1944, SS-iştii diviziei „Das Reich”, drept represalii la atacurile maquisarzilor, au masacrat 642 de persoane, dintre care 245 de femei şi 207 copii. Oradour a rămas ca unul dintre simbolurile barbariei naziste. (N. f.)

** Irgun, organizaţie paramilitară extremistă evreiască întemeiată în Palestina, în 1935, şi dizolvată, după proclamarea independenţei Israelului, în septembrie 1948. (N. t.)

* * * Deir Yassin, sat din Palestina a cărui populaţie arabă a fost masacrată de Irgun, în aprilie 1948. (N. f.)

82

Pascal Bruckner aflăm într-o situaţie analogă cu cea din războiul din Spania, când Spania a slujit drept laborator şi experiment pentru un viitor şi mai groaznic10”. Acelora care s-ar mira de asemănarea dintre Israel şi regimul hitlerist, este de ajuns să le amintim, de exemplu, legăturile de rudenie profunde ale mişcării sioniste, încă din anii ’20, cu naţional-socialismul german, vizita entuziastă pe care a făcut-o în 1933 unul dintre primii SS-işti austrieci, Leopold Itz von Mildenstein, în Palestina, şi articolele elogioase despre sionism pe care

le-a scris pentru Angriff, ziarul lui Joseph Goebbels". Israelului nu i se concede nicio gradaţie, nicio ierarhie în apreciere: cu el, nuanţa este interzisă, instantaneu lucrurile sunt împinse la extrem! Faptul că se retrage din Sinai, din Libanul de sud sau din Fâşia Gaza nu este niciodată înregistrat în favoarea sa. Israelul, este adevărat, a încetat să mai fie creditorul moral al Occidentului: cucerirea Beirutului în 1982, observarea pasivă a masacrelor de la Sabra şi Chatila, colonizarea sistematică a Cisiordaniei, represiunea severă, ba chiar exagerată, a celei de-a doua Intifada, asasinarea punctuală a unor lideri extremişti, construirea Zidului care devoră pământuri cultivabile şi desparte familiile, bombardamentele asupra Libanului din vara lui 2006, ca represalii la atacurile Hezbollahului, au delapidat capitalul de simpatie de care se bucura la începuturile sale.

Israel, aşa cum nota istoricul Elie Barnavi, a pierdut bă

10 Gilles Deleuze, Deux régimes de fous, Mânuit, 2003. Citat de Eric

Marty, Le Meilleur des mondes, Denoël, 2006, pp. 8 şi 11.

11 Rosa Amelia Plumelle-Uribe, La Férocité blanche, op. cit., pp.

277 – 278. Anecdota este citată de Tom Segev, Le Septième million: les Israéliens et le génocide, pp. 40 – 41, Liana Levi, 1993. Această alianţă, cu totul provizorie, viza salvarea vieţilor a cât mai multor evrei germani, organizând transferarea lor în Palestina.

Piscina inocenţei regăsite

talia pentru imagine. Dar asta şi pentru că, fiind o democraţie, lasă, în general, mass-mediile şi televiziunile libere să relateze evenimentele, inclusiv crimele comise de propria armată. Să amintim că la Tel-Aviv a avut loc cea mai mare manifestaţie de protest împotriva masacrelor de la Sabra şi Chatila, care l-a constrâns pe generalul

Sharon să demisioneze. Emmanuel Levinas o spunea deja în 1963: „Israel n-a devenit mai rău decât lumea ambiantă, orice ar spune antisemiţii, dar a încetat să mai fie cel mai bun12".

Osteneală în zadar: tot efortul majorităţii intelectualilor, cu

excepţia notabilă a lui Michel Foucault, a constat dimpotrivă în a criminaliza această naţiune, de vreme ce în legătură cu ea doar numele lui Hitler ne vine pe buze. Israel este poate singurul stat din lume despre care se repetă fără încetare că are dreptul să existe în interiorul unor frontiere sigure şi recunoscute. Acest enunţ este stupefiant, deoarece sugerează imediat contrariul:

că acest drept este în sine un privilegiu exorbitant. Purii de ieri s-au transformat în monştri. În Europa, chestiunea palestiniană a slujit doar la relegitimarea liniştită a urii faţă de evrei. Este cazul să spunem împreună cu Bernard Lewis: „Arabii nu sunt de fapt nimic altceva decât un ciomag pentru a-i cotonogi pe evrei13". Încă o mărturie, aceste extrase dintr-un articol intitulat „Israel, cancerul" 14 şi semnat de Edgar Morin, Sami Naâr şi Daniele Sallenave: „Evreii care au fost umiliţi, dispreţuiţi şi persecutaţi îi umilesc, dispreţuiesc şi persecută pe palestinieni. Evreii care au fost victimele unei ordini nemiloa

12 Emmanuel Lévinas, Dificile liberté, Albin Michel, 1963, p. 16.

13 Bernard Lewis, Le retour de l'islam, Gallimard, colecţia „Folio histoire", 1985 pentru traducerea franceză, p. 250.

14 Le Monde, 4 iunie 2002.

Pascal Bruckner se îşi impun propria ordine nemiloasă palestinienilor.

Evreii, victime ale neomeniei, arată o teribilă neomenie

(...), poporul ales acţionează întocmai ca rasa superioară". „A te comporta ca popor ales de Dumnezeu nu este numai stupid şi arogant, ci şi o crimă împotriva umanităţii. Numim aşa ceva rasism", scrie în ceea ce-l priveşte filosoful norvegian Jostein Gaarder, autorul celebrului roman Lumea Sophiei (Seuil, 1995), care îi bănuieşte de altfel pe anumiţi israelieni că premeditează „cu ajutorul lui Dumnezeu o soluţie finală la chestiunea palestiniană" (5 august 2006, Aftenposten). Reversibilitate instantanee: dacă evreii oprimă, o fac neapărat în maniera Brutei Blonde, ca reproducători fideli ai grozăviilor suferite odinioară de ei în Germania şi Polonia. Simplul fapt de a fi fost hăituiţi şi exterminaţi de nazişti îi transformă în nazişti

potenţiali. Războiul din Liban este asimilat cu politica germană a spaţiului vital, Lebensraum.

Fâşia Gaza este Auschwitz15, Jenin la fel, iar sionismul este fratele geamăn al nazismului". Intransigenţa a pos

15 O caricatură publicată în Italia, în mai 2006, de Liberazione, organul Partidului Rifondazione Comunistă (PRE), unul dintre stâlpii coaliţiei de centru-stânga a lui Romano Prodi, arată la intrarea în Fâşia Gaza garduri de sârmă ghimpată şi o poartă, având deasupra inscripţia „Foamea te face liber", aluzie evidentă la „Munca te face liber" de la intrarea în lagărul de la Auschwitz.

16 în primăvara lui 2002, José Saramago, laureatul portughez al

Premiului Nobel pentru literatură, aflat în vizită la Ramallah, asediat atunci de Tsahal, scrie: „La Ramallah, am văzut omenirea oprimată şi umilită ca în lagărele de concentrare naziste". Unei ziariste îi mărturiseşte: „Ce se întâmplă în Palestina este o crimă pe care o putem stopa. O putem compara cu Auschwitz". La obiecţia ziaristei: „Unde sunt camerele de gazare?", Saramago răspunde: „Acestea nu vor întârzia să apară". (Le Monde, 24 mai 2002). Cât despre scriitorul sud-american Luis Sepulveda, el afirmă într-o carte intitulată Une sale histoire: „Astăzi ca şi ieri, îi urâm pe nazişti pentru ce le-au făcut evreilor.

Piscina inocenţei regăsite

teriori faţă de naţional-socialism permite să-l destitui mai uşor pe evreul care nu se căieşte pentru Israel. Această sinonimie, cu puterea nocivă pe care o implică, provine dintr-un jalnic salt teoretic sub pana unor intelectuali consideraţi drept nişte maeştri ai distincţiei. Nazificarea israelienilor înseamnă delegitimarea statului cu acelaşi nume, înseamnă, de asemenea, iudaizarea arabilor, continuarea vechii lupte împotriva ignominiei pe malurile

Iordanului. Înseamnă, în sfârşit, să justifici dinainte dispariţia Israelului, această „entitate uzurpatoare".

Despre buna întrebuinţare a barbariei

Puţine culturi pun atâta voluptate în a-şi contempla defectele, în

a-şi etala josnicia cu o candoare ce se apropie de complezenţă, aşa cum o face cultura Americii. Uneori sne face să ne gândim la remarca lui

Freud despre „barbarii invaziilor care omorau apoi se căiau, penitenţa devenind astfel o tehnică ce permitea omorul 17". Demonii ascunşi în simboluri: iată ce ne fascinează în Statele Unite, ţara unde totul este vizibil. Pariul american: a pune sălbăticia în slujba dreptului, a face din rău un ingredient necesar al binelui.

Europa, dimpotrivă, după 1945, a transformat violenţa în tabu, un reziduu al epocilor primitive. Până într-acolo încât s-a sugerat chiar suprimarea imnurilor ţiganilor, homosexualilor, opozanţilor. Azi, mâine, evreii vor fi urâţi pentru ceea ce o castă războinică, comandată de Sharon, le face palestinienilor. La Auschwitz şi Mauthausen, la Sabra, Chatila şi Gaza, sionismul şi nazismul îşi dau mâna". (Anne-Marie Metailie, 2005, p. 44)

17 Sigmund Freud, prefaţă la Fraţii Karamazov de Dostoievski, Folio Gallimard, 1973, p. 9.

Pascal Bruckner naţionale la începutul meciurilor de fotbal pentru a nu trezi un şovinism ucigaş. Cum să nu vedem totuşi că terenurile de fotbal sau de rugby sunt substitutele câmpurilor de bătaie de altă dată şi că e mai bine să avem încăierări între suporteri, ba chiar răzmeriţe după meciuri, decât lupte cu infanterişti şi blindate?

Europa tolerează violenţa numai când o explică prin nenorocire socială, umilire, sărăcie. O barbarie refulată (Lumea Veche) se opune astfel unei barbarii stăpânite (Lumea Nouă). Barbarie totuşi prost stăpânită la aceasta din urmă, dacă ţinem seamă de agresivitatea forţelor de poliţie, de segregaţia persistentă, de un sistem carceral terifiant, de războiul dintre bande, de folosirea armelor de foc, de tortura legalizată în armată. Ce fascinează în America este violenţa împreunată cu ordinea (şi cu sentimentalitatea), aceste personaje foarte ambigue, cowboy-ul, şeriful, justiţiarul, pionierul, aflate la limita rupturii, cufundându-se în haos pentru a reîntemeia legea. Aşa încât ordinea nu este niciodată pur şi simplu ordine, ca în Europa, ci pare că este mereu pe punctul de a se transforma în dezlănţuire de violenţă, de

a fi luată pe sus de o vehemenţă incontrolabilă.

Europa trăieşte sub spectrul „exploziilor de bestialitate colectivă" (Ştefan Zweig) care, de secole, i-au marcat istoria. Se teme de revenirea lor. îşi aminteşte de remarca lui Diderot, potrivit căreia e mai uşor pentru un popor luminat să se întoarcă la barbarie decât pentru un popor barbar să avanseze cu un pas spre civilizaţie. Dar pentru a evita să recădem în neomenie, poate că trebuie să o recunoaştem în fiecare dintre noi şi nu să o negăm? Şi aşa cum Pascal îi cerea raţiunii „să-şi găzduiască duşmanul în ea însăşi", o de Piscina inocenţei regăsite

87

mocraţie trebuie, dacă nu vrea să intre în apatie, să-şi înglobeze contrariul fără să se lase distrus de el, să colonizeze în folosul ei valori ostile propriei dezvoltări, mânia, intransigenţa, fanatismul, să pornească la drum printre pericole ce o pot ucide, dar şi întări. Trebuie să ţină seama de violenţă pentru a o sublima mai bine, a o orienta spre scopuri pozitive. Există o capacitate stupefiantă a Americii de-a trăi cu o doză de anarhie structurală, de extremism şi de haos, care ne-ar ucide în Europa. Aşa încât, acolo regularitatea ia naştere, în mod paradoxal, dintr-o stare de criză permanentă. Dacă nu ne-am teme că simplificăm, am zice că în democraţiile noastre se înfruntă astfel două vise. Unul vrea eradicarea răutăţii omeneşti numai prin virtuţile dialogului, toleranţei, reamintirii neîncetate a ororilor trecutului. Celălalt, să pună natura rea a omului în slujba perfectibilităţii sociale, să păstreze energia răului pentru a o deturna spre scopuri nobile. Barbarie creatoare, care vizează să transforme pasiunile hidoase în pasiuni generoase. Angelism al bunătăţii pe o parte, îndiguire şi sublimare a ferocităţii, de cealaltă parte.

Un arbitraj delicat

Franţa modernă, se ştie, este sfâşiată de două amintiri dureroase: Vichy şi Imperiul, două amintiri cu o pondere inegală. Colonizarea pare mai uşor de asumat decât colaborarea, pentru un motiv simplu: înfrângerea din

1940 şi ocupaţia germană au compromis ţara în întregul ei, au

murdărit-o şi înjosit-o, în ciuda unei rezistenţe minoritare şi curajoase. Din acest traumatism, ţara noastră.

88

Pascal Bruckner chiar şi după o jumătate de secol, îşi revine cu greu18.

Aventura colonială, în schimb, oricât de brutală şi sângeroasă a fost deseori şi în ciuda lobby-ului de la Adunarea Naţională pe durata celei de-a treia Republici, a implicat în cele din urmă numai o fracţiune din compatrioţii noştri. Aşa cum o dovedeşte ranchiuna repatriaţilor din Algeria, aceştia s-au văzut repede abandonaţi de o metropolă indiferentă la aceste expediţii. Imperialismul francez, promovat de Jules Ferry, n-a fost rezultatul unei abundente de forţe şi al unui surplus de vitalitate, ci al obsesiei de a nu decade, al voinţei de a repara umilirea de la 1870 şi al angoasei de a nu mai fi la înălţimea marilor puteri europene. A fost un „fenomen de compensaţie" (Raoul Girardet), încercând să evite căderea într-un destin mediocru, toana unei elite obsedate de măreţie, şi nu dorinţa întregii comunităţi naţionale 19.

Francezii, în afară de cazul Algeriei, colonie de populare, au reacţionat atât de slab la aventurile de peste mări, încât guvernanţii au fost nevoiţi să creeze un adevărat birou de propagandă, Agenţia economică a Coloniilor, ce avea drept misiune să sensibilizeze în toată ţara, prin expoziţii şi filme, „fibra imperială" 20 a populaţiei. Ruşinea derutei militare, a participării guvernului Pétain la deportarea evreilor (în vreme ce în Danemarca, de exemplu, care şi-a salvat toţi evreii, însuşi regele a hotărât să

18 Vezi în legătură cu asta Henry Rousso, Le Syndrome de Vichy:

1944 – 1987, Seuil, 1987, precum şi lucrarea universitarului american

Richard J. Golsan, Vichy's Afterlife, University of Nebraska Press, 2000.

19 Raoul Girardet, L'Aventure coloniale en France, Pluriel, 1972, pp.

410 – 411. Vezi, de asemenea, articolul lui Marcel Merle despre anticolonialism în Marc Ferro, Le Livre noir du colonialisme, op. cit., p.

816 – 861, precum şi lucrarea de referinţă asupra acestui subiect: Charles-Robert Ageron, France coloniale ou parţi colonial? PUF, 1978.

20 Pascal Blanchard, Le Nouvel Observateur, 3 – 9 noiembrie 2005.

Piscina inocenţei regăsite

89

poarte steaua galbenă în semn de solidaritate) o întrece pe aceea a cuceririlor africane sau asiatice, considerate astăzi, de majoritatea francezilor, ca nişte aberaţii dintr-o altă vreme. Dintre aventura colonială şi acomodarea cu hitlerismul, păcatul de care este mai important să ne eliberăm este al doilea. Dacă se poate dovedi că evreii, o dată constituiţi într-un stat, reproduc asupra celor mai slabi decât ei ceea ce înşişi au îndurat odinioară din partea celor mai puternici, atunci pasivitatea, ba chiar complicitatea naţiunilor europene faţă de al Treilea Reich scade şi ea.

Israel este, deci, de două ori condamnabil: apendice occidental închistat în Orient, îşi maschează apetitul teritorial în spatele paravanului unei greşeli insurmontabile, genocidul, de parcă arabii ar trebui să plătească pentru o crimă comisă în trecut în Europa. Vechiului reproş de cosmopolitism adresat ieri de extrema dreaptă îi răspunde acela de ilegimitate adresat de stânga. Iată deci că ura faţă de Occident trece acum prin ura faţă de evrei, care devin astfel comunitatea emblematică după ce au fost, timp de secole, ţapul ispăşitor. De aici decurge faptul că înfruntarea israelo-palestiniană este văzută ca

„Simbolul negării dreptului arab şi musulman de către lumea occidentală".21 Şi tot de aici, incredibila toleranţă a elitelor noastre intelectuale, politice, mediatice faţă de terorismul palestinian: atentatele, bombele umane sunt condamnate doar din vârful buzelor, ba chiar sunt justificate ca un act de disperare, plata legitimă pentru sălbăticiile comise de forţele armate evreieşti. Nicio oroare a

candidaţilor la sinucidere, cu mitologia lor grotescă a celor 70 de fecioare care-i aşteaptă în Paradis, nu va

21 Pascal Boniface, Le Nouvel Observateur, 12 mai 2005.

Pascal Bruckner compensa niciodată, în ochii lor, ignominia israelienilor.

Puţin contează victimele exploziilor şi încă şi mai puţin cultura morţii răspândită în rândurile tineretului din Cisiordania şi Gaza. Căci indulgenţa noastră este bine impregnată de condescendenţă: nu ne întrebăm dacă încurajările lansate de militanţii puşi la adăpost în bastioanele lor europene sau americane nu sunt mai întâi suicidare pentru palestinieni înşişi şi nu le grevează dorinţa de pace şi decenţă de vreme ce există „momente în care populaţiile aspiră să-şi poată creşte copiii în altă parte decât în cimitire". (Jean Daniel) 22 Fascinaţia noastră, prin ecrane interpuse, pentru băile de sânge, execuţiile colective, martiriul mântuitor al Hamasului sau al Djihadului nu este numai pornografică, aşa cum era jubilaţia unui Baudrillard în faţa prăbuşirii turnurilor din New

York, ea dovedeşte, mai ales, dispreţul nostru pentru acest popor redus la simple proiectile umane. Preferăm în mod manifest o estetică a crimei unei etici a compromisului23.

De aici faptul că intelectualitatea franceză şi o parte din stânga, în ciuda unui antifascism grijuliu ridicat la rangul unei mistici republicane, n-au scos o vorbă în faţa revărsării de iudeofobie de la imigranţi care a izbit Franţa începând cu a doua Intifada (şi în contextul căreia se situează omorârea prin tortură a tânărului Ham Halimi

22 în Germaine lâllion, Les Ennemis complémentaires, Editura Tïrésias, 2005, prefaţă de Jean Daniel.

23 Despre excitarea şi aproape plăcerea comparabilă cu a gâdilelilor pe care o provoacă bombele umane intelectualităţii, vezi excelenta analiză a lui Paul Berman în Les Habits neufs de la terreur, Hachette Littérature, 2004, pentru traducerea franceză, capitolul 6, îndeosebi începând cu exemplele lui Breyten Breytenbach şi José

Saramago.

Piscina inocenţei regăsite

91

de către o bandă de suburbie în 2006, amestec de mârşăvie şi rasism). Mulţi s-au împotmolit într-o negare stânjenită, atunci când nu-i acuzau de paranoia, ba chiar de provocare pe cei implicaţi24. Este simptomatic că Franţa, de fiecare dată când e în raporturi delicate cu propria identitate, îi incriminează pe evrei, chiar dacă astăzi o face prin prisma Orientului Apropiat. Relaţie pasională:

Franţa aproape că s-a răzvrătit ca să apere reputaţia lui

Alfred Dreyfus, acuzat de trădare. „O naţiune capabilă să se divizeze pentru onoarea unui căpitanas evreu este o naţiune unde trebuie să ajungi fără să mai aştepţi", îi spunea tatăl său lituanian viitorului filosof Emmanuel

Levinas25 înainte de al Doilea Război Mondial. Dar în anii 2000, paznicii dogmei rezistenţialiste, care vânau peste tot şi cele mai mici urme de complezenţă faţă de doctrina nazistă, s-au transformat brusc în complici ai vexaţiunilor, insultelor şi loviturilor îndreptate împotriva concetăţenilor lor israeliţi. Nimic nu este comparabil, bineînţeles, cu anii '30: doar bătaie de cap şi bănuieli ca

24 Stă mărturie a acestei mentalităţi cartea filosofului Alain Badiou, Circonstances 3, Portee du moţ „Juif", Editura Lignes, noiembrie

2005. În această lucrare, autorul compară statul Israel, ca stat arhaic, cu Franţa lui Pétain şi-l descrie ca „forma exterioară, de natură colonială, luată de sacralizarea cuvântului evreu", stat care ar planifica, de altfel, genocidul palestinienilor. Pentru Badiou, care reia antiiudaismul tradiţional al Bisericii, adevăratul evreu este acela care trebuie să se anuleze ca evreu şi să se piardă printre alţi oameni. Pentru el, a te declara evreu înseamnă a declanşa imediat pasiunea antisemită. Se impune o dublă concluzie: Israel trebuie eliminat şi evreii trebuie invitaţi să treacă neobservaţi ca atare, să devină neevrei ca ceilalţi. Adevăratul evreu este cel care aspiră la propria-i dispariţie.

Despre cartea lui Alain Badiou, vezi îndeosebi Eric Marty, „Alain

Badiou, l'avenir d'une négation", Les Temps Modernes, hiver 2005 – 2006.

25 Citat de Alexis Lacroix, Le socialisme des imbéciles. Quand l'antisémitisme devient de gauche, La Table Ronde, 2005, p. 38.

92

Pascal Bruckner să învenineze viaţa de toate zilele. N-au lipsit vocile autorizate care să explice evenimentele prin contextul lor, precum simpaticul José Bove, acuzând Mossadul în 2001, în emisiunea lui Karl Zero, pe Canal +, că dă foc la sinagogile din Franţa ca să provoace tulburări (se va scuza după aceea că a putut prin vorbele lui să „rănească anumite sensibilităţi"). Când politologul Pascal Boniface, într-o notă confidenţială adresată conducătorilor partidului socialist, în aprilie 2001, îi sfătuia, printr-un calcul electoral, să lase baltă voturile evreilor (500.000 în Franţa) şi să se preocupe de voturile musulmanilor (cinci milioane), el a dat foarte cinstit cărţile pe faţă26. Constrânşi să aleagă între două minorităţi, mulţi intelectuali, simpatizanţi activi ai cauzei palestiniene, au preferat, în numele unui antirasism strict, să-i abandoneze pe evrei în folosul arabilor, socotindu-i pe primii pe nedrept favorizaţi, şi pe cei din urmă pe nedrept dezmoşteniţi, şi dând întâietate pierderilor şi profiturilor primilor faţă de sentimentul de solitudine şi abandon al celor din urmă.

Actele de violenţă, faptul că, în Franţa, mulţi bărbaţi şi femei nu mai pot trece pe străzile unui oraş acoperiţi de o kipa sau arborând o stea a lui David, că nu mai pot fi educaţi copiii evrei în orice şcoală, au fost scuzate prin

26 Pascal Boniface, director al Institutului de relaţii internaţionale şi strategice (IRIS), punea în gardă, în această notă, conducătorii partidului socialist şi guvernul lui Lionel Jospin contra simpatiilor lor proisraeliene care riscau să îi priveze de votul musulman. Cu puţin timp înainte, cu ocazia unei călătorii în Orientul Apropiat, Lionel

Jospin calificase Hezbollahul drept mişcare teroristă. „Teorema Boniface" a devenit în politologie o denumire pentru calificarea

practicilor clientelare. Această notă este reprodusă în anexa cărţii autorului ei: Est-il permis de critiquer Israel? Robert Laffont, aprilie 2003. Titlu ciudat, pe care l-am putea enunţa invers: este permis să nu criticăm Israelul?

Piscina inocenţei regăsite

93

nemulţumirea tinerilor din suburbii. Acestora li s-a permis, în doze homeopatice, să se defuleze asupra unora mai slabi decât ei27. Nu, Europa n-a revenit la dezlănţuirile din perioada interbelică, ba chiar a ridicat bariere morale şi juridice pentru a preveni reîntoarcerea Bestiei

Imunde. Dar poate practica, la o adică, un antisemitism prin abţinere, în numele unei lăudabile griji faţă de etichetă şi linişte. (Ceea ce nu împiedică deloc, de altfel, un rasism echivalent faţă de imigranţii din Africa de Nord sau din Africa neagră, agresiuni infame împotriva străinilor de culoare.) Cum să nu evocăm anecdota cu gradatul britanic din Palestina, în 1947, care, martor la înfruntările zilnice dintre evrei şi arabi, nu reuşea să se decidă pe care din cele două grupuri îl dispreţuieşte cel mai mult? în toate marile oraşe din Lumea Veche, primarii şi guvernanţii, pentru a evita importarea conflictului israelo-palestinian, vor fi nevoiţi, poate, într-o bună zi, să tranşeze între nişte puternice comunităţi musulmane şi o comunitate evreiască mică. Nu îndrăznim să ne imaginăm pe care o vor abandona. În faţa unor minorităţi vociferante, sprijinite de o puternică diaspora exterioară, pacea socială merită câteva sacrificii.

Dublul blestemat

Pentru detractorii lui, Imperiul Răului este bicefal şi funcţionează în tandem, prin cultivarea reciprocă a

27 „Hitler ar fi fost un bun musulman", exclamă un elev în faţa profesorului său care, la puţin timp după 11 septembrie, explică într-o şcoală din nord-estul Parisului că Hitler a a omorât 6 milioane de evrei (International Herald Tribune, „An Entrenched French Problem: Antisemitism", 24 martie 2006).

94

Pascal Bruckner aceloraşi defecte, atât la Washington, cât şi la Ierusalim.

Lupii susţin lupii. Dacă asupra Israelului ne descărcăm de Shoah*, asupra Statelor Unite ne descotorosim de greşeala colonizării. Căci America cea rea condensează într-un singur loc, un singur popor şi un singur sistem toată abjecţia de care Europa a fost odinioară capabilă. Parazită, ucigaşă, arogantă, ea pare a purta toate semnele după care se recunoaşte culpabilitatea Occidentului: pe cât de bogată, pe atât de inegalitară, dominatoare, poluantă, întemeiată pe o dublă crimă, genocidul indienilor şi comerţul cu sclavi negri, prosperând doar prin ameninţare şi tunuri, liberală în vorbe, protecţionistă în fapte, indiferentă la instituţiile internaţionale pe care le susţine cu vorba, în întregime consacrată cultului bancnotei verzi, singura religie a acestei ţări materialiste. Iar

America lui George W. Bush oferă de ani de zile spectacolul halucinant al unei mari puteri occidentale care, în numele luptei împotriva terorismului, reîncepe demersurile imperialiste în Irak şi Afghanistan, când toate capitalele europene au renunţat la ele. Pentru ca Lumea Veche, pătată de greşelile ei seculare, să-şi poată recupera, pe seama fratelui cel mare de peste Atlantic, virginitatea pierdută, trebuie ca Satana american să joace mai multe roluri contradictorii: destul de aproape ca să însumeze trăsăturile pe care le detestăm la noi înşine, dar destul de departe ca să nu le ascundă la o distanţă de netrecut.

Trebuie să fie blestematul familiei, progenitura dezonorantă, şancrul cuibărit în inima Occidentului. Ca şi antisemitismul, alergie la „alteritatea minimală" (Vladimir

Jankelevitch), ura se adresează intimului căruia îi deza

— Shoah, termen prin care evreii denumesc masacrul la care au fost supuşi de nazism. (N. t.)

Piscina inocenţei regăsite

95

vuăm intolerabila proximitate. America este un dublu al

Europei, poate, dar în sensul în care şi cei mai sănătoşi părinţi

pot da naştere unor prunci anormali şi pot nutri faţă de ei visuri infanticide. Astfel, disconfortul nostru încetează să se transforme în autoflagelare şi este deviat asupra acestui terţ providenţial, simbol al crimei absolute. Mamă vitregă pocăită, Europa vrea să-şi refacă virginitatea pe seama asasinării simbolice a fiicei sale de peste Atlantic, aceasta concentrând toate trăsăturile negative ale patriilor sale de origine (iată de ce antiamericanismul este la noi un adevărat paşaport pentru notorietate: el i-a adus dramaturgului englez Harold Pinter, feroce detractor al lui Bill Clinton şi George W. Bush dar, pe de altă parte, membru în comitetul de susţinere a lui

Miloşevici, Premiul Nobel pentru literatură în 2005 şi lui

Michael Moore marele premiu, La Palme d'Or, la Cannes, pentru filmul documentar Fahrenheit 911 în 2003).

Iar pentru o Europă în declin, care nu mai este un actor, ci doar un spectator al istoriei, ce reconfortare este să vadă cea mai formidabilă armată din lume ţinută în şah de o mână de djihadişti în Irak, ce frumoasă revanşă asupra Lumii Noi, surdă la avertismentele noastre şi îmbătată de certitudini! Americanofobia, ultima religie civică în Europa de Vest, ne permite să scăpăm de mustrările de conştiinţă afiliindu-se continentelor în trecut colonizate. Franţa, Germania, Spania, Italia, devenite pitici politici, par să proclame în faţa opiniei public: divorţăm de Occident ca să ne apropiem de Sud, interesele noastre sunt identice.

„Fie îngăduit unui intelectual, chit că pare de dreapta, să spună liniştit de ce se simte riguros solidar cu Lumea a Treia (…) de ce socoteşte că modul de viaţă occidental şi cultu

Pascal Bruckner ra europeană sunt de-acum nişte entităţi distincte, de ce speră şi vrea să creadă că lupta viitorului se va rezuma într-o formulă: Europa şi Lumea a Treia unite împotriva Occidentului".28

Ciudată soartă a avut cuvântul Occident, detestat de extrema dreaptă şi de extrema stângă, ponegrit de naziști, chiar dacă anumite grupuleţe s-au putut revendica de la el. Întotdeauna acest cuvânt a

desemnat, în propagandele naţionaliste din Europa, răul venit din vest:

de la Dostoievski, slavofil militant opunând Sfânta Rusie „blestematei drojdii liberale", până la Thomas Mann, care apăra în jurnalul din 1914 – 1918 sufletul german împotriva civilizaţiei mecanice propagate de Franţa şi America, fără să-l uităm pe Heidegger care făcea deosebirea dintre lumea dezumanizată a tehnicii, întruchipată de

SUA ŞI URSS, şi autenticitatea germanică29. Aşa încât fiecare ţară europeană poate fi Occidentul alteia şi întreaga Europă poate arunca acest concept asupra Americii.

La stânga, „Western Civilization" traduce falimentul modernităţii, devastarea globului pământesc, zdrobirea singularităţilor şi minorităţilor, aservirea şi masacrarea popoarelor. Dincolo de acest patos comun, în ideea de Occident există o dublă natură, filosofică şi geografică. Dacă o reţinem doar pe aceasta din urmă, putem, ca Samuel

Huntington, să cerem Occidentului să renunţe la orice

28 Alain de Benoist, Europe, Tiers-Monde, même combat, Laffort.

1986.

29 „Planeta este în flăcări. Esenţa omului şi-a ieşit din ţâţâni. Reflecţia istorico-mondială poate veni numai de la germani cu condiţia să-şi găsească şi să-şi apere «germanitatea»". Curs despre Heraclit, vara lui 1943, Opere complete, vol. 55, p. 123. Citat semnalat şi tradus de Luc Ferry.

Piscina inocenţei regăsite

97

Ingerinţă, să stea acasă pentru a evita şocul dintre culturi. Dacă, invers, privilegiem primul aspect, în această noţiune există o încărcătură explozivă, o bogăţie semantică ce bulversează ordinea lucrurilor, se întinde mult dincolo de continentele noastre şi se confundă cu emanciparea Luminilor30.

Decuplarea Lumii Vechi de Lumea Nouă este şi strategia grupării Al-Qaida şi a preşedintelui iranian Ahmadinejad, care promit

celei dintâi iertare dacă este cuminte şi o reneagă pe a doua. Câte ţări din Europa ar fi gata să asculte de acest îndemn de vreme ce îşi trag principalul titlu de glorie din a rezista Unchiului Sam? A excomunica verişoara americană înseamnă a arăta că, după secole de erori, am trecut în sfârşit în tabăra cea bună a oprimaţilor şi rezistenţilor. Să facem parte dintre învinşi, să scriem istoria de jos, acesta pare să fie visul nostru. E

posibil să ni-l împlinim mai curând decât se prevede.

Bounty, cappuccino, unchiul Tom

Convertirea stigmatului în calitate: acesta a fost mereu reflexul celui dominat şi strivit, al sclavului. „Chem pe faţa mea slava strălucită a scuipatului", spune magnific Aimé Césaire. Proletari, vagabonzi, paria, homosexuali şi-au construit orgoliul din condamnarea îndreptată împotriva lor şi au cântat frumuseţea celui de

30 Astfel, pentru Jürgen Habermas, deschiderea Republicii Federale Germane la cultura occidentală este „cea mai mare realizare intelectuală a noastră de după război", singura care autorizează patriotismul constituţional evitând ca Germania să cadă din nou în ideologia central-europeană. Devant l'Histoire. Les documents de la controverse sur la singularité de l'extermination des Juifs par le régime nazi, Cerf.

1988, prefaţă de Luc Ferry, introducere de Joseph Rovan, p. 57.

98

Pascal Bruckner gradat, înjosit, defăimat, a celor care citesc în decăderea lor făgăduinţa unei mântuiri. Dar, pe motiv că eşti mândru de ceea ce eşti, nu există oare riscul de a transforma încă o dată culoarea pielii într-o barieră ce desparte Binele de Rău? Melanină contra leucodermei: toţi sperjurii, vânduţii vor fi atunci calificaţi drept bounty, cappuccino, unchi Tom, negri pe dinafară, albi pe dinăuntru. Sunt rasializate din nou dezacordurile: dacă un negru gândeşte altfel decât ceilalţi, gândeşte ca un

„Tubab", ceea ce înseamnă că este neapărat un „alb", un valet ventriloc, un trădător al fraţilor lui. Atunci va trece drept „galbenul dintr-un sindicat etnic" menit să apere interesele comunitare (Jim

Sleeper) 31. Unde să plasezi atunci metişii, mulatrii, indivizii care au în ei un sfert sau o optime de sânge negru, oacheşii, indivizii care nu se simt nici albi, nici negri şi a căror nehotărâre îi înnebuneşte pe pasionaţii de clasamente? Chiar dacă vrem să doborâm vechea prejudecată ce asociază, la musulmani şi la creştini, negreala pielii cu cea a sufletului, „blestemul lui Ham" 32 este capital. Oare trebuie totuşi să facem din negritudine, din africanitate un mod de gândire, de conduită, să definim o legătură fundamentală între patrimoniul genetic al unui individ şi

31 Jim Sleeper, Du racisme liberal: comment la fixation sur la race a mine le rêve américain, Rowman & Littlefield Publisher, Boston, 2002.

Citat de Géraldine Faes şi Stephen Smith, Noir et Français, op. cit., p. 385.

32 Justificare religioasă ce explică transformarea în sclavi a negrilor în Biblie (Facerea): „Noe lucra la vie. Într-o zi, a băut vin şi s-a îmbătat. Unul dintre fiii săi, Ham, şi-ar fi bătut atunci joc de el, spre deosebire de ceilalţi fraţi ai lui, Sem şi Iafet. Când Noe a aflat, l-a blestemat pe Canaan, fiul cel mic al lui Ham, declarând că acesta va fi

«robul robilor la fraţii săi»". (Olivier Petré-Grenouilleau, Les Traites négrières, op. cit., p. 31)

calităţile sale intelectuale şi morale, să redistribuim altfel atributele de inferioritate şi superioritate? Există o raţiune albă, o raţiune neagră, un război al epidermelor? De când oare biologia determină o persoană, doar dacă nu vrem să regăsim postulatele gândirii coloniale şi ale rasismului „ştiinţific" din secolul al XX-lea? Cecitate a gândirii progresiste: nu poate exista rasism antialb sau antisemitism la foştii oprimaţi sau la tinerii din suburbii, deoarece chiar ei au suferit din cauza acestui rău. Aceştia sunt nişte victime, sunt lipsiţi de prejudecăţile care marchează majoritatea populaţiei. Or, se produce tocmai contrariul: rasismul se înmulţeşte cu viteză exponenţială între grupuri şi comunităţi, tabuurile se prăbuşesc, totul

este explicat în termeni de fizic, identitate, puritate şi diferenţă. Avem de-a face cu un rasism cu atât mai sigur de îndreptăţirea sa, cu cât este trăit ca o reacţie legitimă a unor persecutaţi. Şi iată că renaşte obsesia pedigriului, a vechilor deosebiri ieşite din sclavie, iată că se acumulează prejudecăţile în numele antirasismului. Este sfârşitul conceptului de omenire ca unitate a multiplului, triumful speciilor umane incompatibile.

IV

Fanatismul modestiei

„Bătrânilor le place să dea precepte bune pentru a se consola că nu mai sunt în stare să dea exemple rele".

La Rochefoucauld

O convertire tardivă la virtute

Prea des uităm că Europa contemporană nu s-a născut, ca Statele Unite, dintr-un jurământ colectiv: totul este posibil. Ea s-a născut din oboseala prea multor hecatombe. A fost necesar dezastrul total din secolul al

XX-lea pentru ca Lumea Veche să o apuce pe calea virtuţii, asemenea curvelor bătrâne pe care vârsta le duce fără tranziţie de la desfrâu la bigotism. Fără cele două conflicte mondiale şi cortegiul lor de orori, niciodată n-ar fi încolţit aspiraţia la pace care se confundă cu aspiraţia la odihnă. Am trecut de la sălbăticire la cuminţire prin saturaţie cu omoruri şi intemperantă criminală. Poate că am devenit înţelepţi, dar e înţelepciunea unor brute îndopate, obosite de măceluri, resemnate cu proiecte de mai mică anvergură. (Putem în această privinţă să hazardăm următoarea ipoteză: atâta vreme cât reprimarea instinctelor a fost o normă în Occident, cele mai agresive naţiuni şi-au compensat refularea prin expediţii coloniale şi războinice. Odată ridicate cenzurile, a prevalat spiritul de pace; dorinţa a putut astfel să se realizeze pe

Pascal Bruckner teatrul intim, să se potolească fără să aservească.) Democraţia europeană evocă o convalescenţă pe care şi-au impus-o popoare cândva prea turbulente după ce şi-au pierdut

pofta de bătălii: democraţie a paşilor mici, a

„Modestiei constructive" (Pierre Rosanvallon), spre deosebire de religia politică1 imperială care a devenit în

Statele Unite. În Europa, democraţia este ceea ce mai rămâne când celelalte vise au fost abandonate: un spaţiu de o mare diversitate în care este plăcut să trăieşti, să te împlineşti şi să te îmbogăţeşti, dacă e posibil în vecinătatea capodoperelor culturale. Admirabilă ambiţie, desigur, de vreme ce acest tip de guvernare limitează daunele exprimate în vieţi omeneşti, se scuteşte de violenţă şi se fereşte de orice prozelitism în materie de drepturi ale omului. Dar acest calm ar fi perfect într-o perioadă de mare seninătate, într-o lume în sfârşit adeptă a „păcii perpetue" (Kant). Or, există un contrast evident între idila pe care şi-o povestesc europenii – dreptul, dialogul, respectul, toleranţa, multilateralismul – şi tragedia pe care o trăieşte lumea din jur: Rusia autocratică, Iranul

1 Stau mărturie aceste fraze ale lui Pierre Rosanvallon (Le Monde.

22 februarie 2005): „Universalismul dogmatic, care merge mână-n mână cu înţelegerea democraţiei ca religie politică, este purtătorul unei arogante insuportabile dublată de o naivitate spontană. Democraţia concepută ca o experienţă deschide, dimpotrivă, poarta unui adevărat universalism, un universalism experimental. Recunoscând că suntem cu toţii nişte învăţăcei în ale democraţiei, această abordare permite instaurarea unui dialog mult mai egalitar între naţiuni!

Democraţia este un obiectiv de realizat – suntem încă departe de constituirea unei societăţi a egalilor şi a unei stăpâniri colective a lucrurilor – şi nu un capital pe care l-am poseda deja. Europa a fost deseori foarte departe de o asemenea modestie constructivă. Dar numai dacă se face campioana unei asemenea filosofii va putea ea să-şi facă auzită vocea şi să ajute America să devină conştientă de ceea ce se află, în mod fundamental, la baza dezacordului ei cu lumea".

agresiv, Orientul Mijlociu sfâşiat, Africa instabilă, Coreea de Nord ameninţătoare. Europa nu mai crede în rău, ci cunoaşte doar neînţelegeri de rezolvat pe calea concertării. Nici Istoria nu-i place prea mult: aceasta este un coşmar, un teren minat, din care cu mare greutate a ieşit prima oară în 1945 şi a doua oară în 1989, după căderea

Zidului Berlinului. Europa se închide în casă contra acestei otrăvi cu ajutorul normelor, regulilor şi procedurilor.

Şi cum istoria continuă şi fără noi, Lumea Veche le-o lasă altora în grijă, chit că-i critică cu violenţă pentru arhaismul lor. S-a terminat cu angajamentele din trecut şi de fiecare dată când izbucneşte un litigiu ne înmulţim tergiversările, ne temperăm indignarea prin cinism, refuzăm să dăm câştig de cauză agresorului sau agresatului.

Manifestăm clarviziunea laşului care-şi jură să nu cedeze provocării. Când America îşi mobilizează armata şi acţionează (deseori cu o inconştienţă tragică), Europa îşi încrucişează braţele. Colos timorat, ameninţat de gigantism, pierzând în eficacitate ceea ce câştigă în extindere, riscă să devină un Pilat din Pont al naţiunilor.

Imperiul vidului

Sartre a spus odată că este incapabil să se înţeleagă cu americanii fiindcă aceştia nu cred în păcatul originar.

America de Nord cunoaşte totuşi, mai ales la stânga, raportul de conştiinţă nefericită faţă de genocidul indienilor, de comerţul cu negri, de segregaţia rasială persistentă. A scăpat de curând de această boală foarte grea, de vreme ce Civil Rights Act al lui Lyndon Johnson, care a pus capăt oficial discriminării rasiale, datează doar din

2 iulie 1964, adică la aproape un secol de la abolirea scla

106

Pascal Bruckner viei şi sfârşitul Războiului de Secesiune. A luat măsuri energice, la şcoală, în întreprinderi şi transporturile publice, pentru a atenua consecinţele acestor îngrozitoare drame, aşa încât a devenit naţiunea exemplară în apărarea drepturilor minorităţilor. Dacă rămân obsedate de paginile întunecate din scurta lor istorie, Statele Unite dovedesc, mai ales după războiul din Vietnam, o

deosebită grabă în a face mea culpa. Înfrângerea lor umilitoare în faţa trupelor vietnameze a produs republicii imperiale un traumatism din care nu şi-a revenit. Într-adevăr, de atunci, Statele Unite practică, şi datorită unei prese de investigaţie prompte în denunţarea abuzurilor, torturilor şi masacrelor, cvasi-simultaneitatea fărădelegii şi a denunţării lor, privindu-şi în ochi, în mod foarte protestant, partea blestemată. Dar, deşi uneori cade în autodepreciere, America îşi păstrează capacitatea de a concilia un demers critic cu afirmarea de sine. Învingătoare a nazismului alături de aliaţi şi de ruşi, doborâtoare a comunismului, aflată în fruntea luptei împotriva islamismului, poate, în ciuda zonelor de umbră, să se mândrească cu istoria ei recentă. La ea – poate pentru că fiecare generaţie o umbreşte pe precedenta – pasivul nu face niciodată să dispară promisiunea şi nici dimensiunea viitorului, în vreme ce Europa îşi pune spontan cenuşă în cap şi se răsfaţă în orgii de masochism. Cetăţenii americani îşi proclamă faţă de ţara lor o mândrie care prea adesea lipseşte de partea noastră a Atlanticului.

Deja Tocqueville nota că americanii au „o părere imensă despre ei înşişi" şi „nu sunt departe de a crede că alcătuiesc o specie aparte a neamului omenesc". În

America există o fuziune a patriotismului cu sacrul, în vreme ce Europa rămâne o construcţie disperat de profană. Când prima este cuprinsă de îndoială, aceasta se

extinde rareori asupra idealurilor Constituţiei, invocate dimpotrivă ca precepte absolut inviolabile, pentru a-i condamna pe proştii guvernanţi. Visul american renaşte astfel din cele mai rele rătăciri şi supravieţuieşte tuturor avizelor de deces. Europa, dimpotrivă, nu are un duşman mai rău decât ea însăşi, decât culpabilitatea ei obsesivă, decât scrupulul împins până la paralizie. Cum vrem să fim respectaţi, dacă nici chiar noi nu ne respectăm, dacă nu încetăm, prin intermediul mass-mediei şi literaturii, să ne zugrăvim sub cele mai negative trăsături? Adevărul este că europenii din Vest nu

se iubesc destul pe ei înşişi pentru a-şi depăşi dezgustul şi a manifesta faţă de cultura lor fervoarea atât de izbitoare în

Statele Unite. America este un proiect, Europa este o mâhnire.

Uitaţi-vă la moneda noastră comună! Ce reprezintă bancnotele de 10, 20, 50, 100 de euro? Arcade, poduri, porţi, ca şi când continentul nostru n-ar fi decât un loc de tranzit, o sală a paşilor pierduţi, o mână întinsă restului planetei. Au fost şterse figurile lui Shakespeare.

Cervantes, Rembrandt, da Vinci, Goethe, Dante, Pascal.

Voltaire. Pentru că toţi aceşti bărbaţi, aceşti DWEM

(Dead White European Males, bărbaţi albi morţi, potrivit terminologiei folosite în anumite campusuri universitare) sunt suspecţi, încă atinşi de prejudecăţi pe care modernitatea noastră triumfătoare le-a spulberat. Europa sau triumful „vacuităţii substanţiale" (Ulrich Beck), apoteoza dezîncarnării. Trecutul ei este blestemat: trebuie să-l abjure cu orice preţ, să nu mai fie decât un elan spre celălalt, o idee pură capabilă să treacă peste frontiere, în acest domeniu, de altfel, extrema modestie merge mână-n mână cu lăcomia, de vreme ce unii visează deja, dintr-o lipsă de măsură teritorială, să înglobeze în Uni

Pascal Bruckner unea Europeană de mâine Azerbaidjan-ul sau Brazilia.

Vechea fantasmă imperială n-a murit. Dar a devenit un gigantism formal construit pe o abstracţie, care recuză orice consistenţă istorică şi geografică, orice memorie afectivă.

Pacificarea trecutului în 2005, fiul unui pilot al lui Royal Air Force care bombardase Dresda în februarie 1945 (35.000 de morţi)

participă, la fel ca alţii, cu o donaţie în bani la reconstruirea clopotelor şi a crucii principalei catedrale a oraşului.

Frauenkirche, ce fusese rasă de pe suprafaţa pământului. Reconstituire identică a catedralei: n-a avut loc nimic, războiul era doar un vis urât, fiii corectau greşelile taţilor. Trecutul prezintă dubla caracteristică de a fi totodată sfârşit şi neterminat. Se mişcă fără încetare, constituie poate singura dimensiune a timpului asupra căreia

nu avem nicio putere: „nimeni nu ştie din ce va fi făcută ziua de ieri", se spunea, sub formă de butadă, în perioada stalinistă, când autorităţile rescriau în fiecare an istoria după cum le convenea. Iată că acum se vrea încremenirea istoriei, supunerea ei la un fel de epurare etnică. Ca un asasin ocupat cu ştergerea urmelor crimei.

Europa se angajează într-o mare curăţire retrospectivă.

Lustruieşte, şlefuieşte, cauterizează, modelează, îmbălsămează, aşa cum ne arată Auschwitz-ul lăcuit de Roberto Benigni în filmul său la vita e bella şi Parisul aseptizat al lui Amélie Poulain. Poate că în curând vom ve

— Eroina filmului la fabuleux destin d'Amélie Poulain (2001) de Jean

Pierre Jeunet, interpretată de Andrey Tautou. (N. t.)

Fanatismul modestiei

109

dea comitete de cetăţeni virtuoşi, adresând petiţii pentru schimbarea numelor străzilor, ştergerea numelor de regi, prinţi, miniştri, militari mirosind a pucioasă şi cu mâinile pătate de sânge. Şi toţi au mâinile aşa! Suprapunerea zdrobitoare a amintirilor şi reproşurilor, în acelaşi spaţiu, dă naştere fantasmei unei mari curăţenii: de exemplu „a-i trânti uşa în nas acestui bolnav care este secolul al XX-lea", cum a spus prim-ministrul maghiar

Orban, în 2002. Astfel ne vom oferi a posteriori o istorie de care să nu trebuiască să roşim.

Un aspect pozitiv al mentalităţii în discuţie: conservarea patrimoniului atinge în Europa un grad de excelenţă care merită elogii. Ne protejăm satele şi siturile cu o dragoste maniacă pentru detaliu, cu grija de a le însera în peisaj, el însuşi periat, aranjat, ceea ce face toată frumuseţea Lumii Vechi. Chiar şi un oraş ca Parisul, atât de sublim, romanţios, încă impregnat de substanţă literară şi care, odinioară, a însemnat o extremă concentrare de forţe, este ameninţat de muzeificare şi seamănă mai mult cu o copie a secolului al XIX-lea decât cu un centru mondial. Gramatică a nostalgiei: bănuim că în mersul nostru spre progres s-a pierdut ceva esenţial din care e important

pentru noi să păstrăm câteva urme. Pieţelor şi palatelor noastre ţinem să le conferim patina imemorialului. La fel ca bătrânii care strâng grămezi de ziare, scrisori şi fleacuri, noi arhivăm, adunăm teancuri de documente, lărgim neîncetat lista monumentelor ce trebuie prezervate: turnuri, catedrale, castele fortificate sau HLM-uri.

— HLM (pronunţat „aşelem", habitation a loyer modere, „locuinţă cu chirie moderată", bloc construit de puterea politică ale cărui apartamente sunt destinate familiilor cu venituri modeste. (N. t.)

Această nostalgie, totuşi, caută mai puţin să reînvie flacăra tremurătoare a amintirii cât să o stingă pentru totdeauna. Ne transformă în turişti ai propriei noastre istorii, în palatele şi oraşele vechi, gustăm dintr-o calitate deosebită a timpului: alinarea. Mănăstirile, fortăreţele, martore ale violenţelor îndepărtate, ale pasiunilor dezlănţuite, ne confirmă că barbaria aparţine unor timpuri de mult apuse, că istoria nu se va mai întoarce. Restaurarea este echivalentul unei a doua înmormântări, analogă, păstrând proporţiile, cu tonele de beton vărsate peste un reactor nuclear pentru a-l înăbuşi. Departe de a întreţine cu trecutul o legătură vie, complexă şi de a proceda la un salt în „abisul eliberator al tradiţiei" (Heidegger), vom extrage din el arme cu care să ne apărăm de eventuala sa reîntoarcere, îl iubim când îl putem îmbuna, când s-au stins conflictele, iar rănile s-au cicatrizat. Este un timp mort a cărui principală calitate o dă faptul că a încetat să ne mai deranjeze. Ni se strânge inima în faţa unei biserici părăsite, în vreme ce acum două sute de ani, am fi incendiat-o sau jefuit-o poate din ură faţă de cler. Luptele acestea s-au terminat, bunurile bisericeşti au căzut în domeniul cultural.

Trecutul este un mare nivelator, în el amnistiem şi învingătorii şi învinşii, şi călăii şi pe victime, suntem dincolo de asemenea certuri. În vestigii savurăm melancolia ruinelor, o promisiune de linişte şi imobilitate. Toate locurile sunt echivalente, fie ele pitoreşti sau încântătoare, putem prefera în voie cutare sau cutare perioadă, nu are nicio importanţă. Orice european fervent este cuprins într-o bună zi, la

Roma, Veneţia, Praga, Viena, Atena, Cracovia.

Granada, de sindromul lui Stendhal: o senzaţie de sufocare în faţa unui preaplin de capodopere. Hipertrofia lumii de ieri, marile mausolee greco-romane, arabo-andaluze sau austro-ungare, toate pietrele vechi, în splendoarea

Fanatismul modestiei

111

lor, ne năucesc, înăbuşesc viitorul, ne pietrifică la rândul lor. În ele vieţile sunt deja trăite, destinele pecetluite, săpate în marmură. Splendorile baroce, clasice, romane nu ne spun: îndrăzniţi! ci ne poruncesc: Respectaţi, repetaţi!

Europa sarcofag: se înfăşoară, ca obiectele lui Christo*, în marea pânză a prezervării. Dar o face pentru a-şi alunga mai bine demonii. A comemora înseamnă a exorciza, a rosti un jurământ tacit: niciodată istoria şi distrugerile ei în masă, niciodată altceva decât viaţa particulară, peripeţiile consumerismului, obsesia fericirii. Ciudată inversare: trecutul, prin natura lui fragil, sortit nopţii întunecate a lucrurilor înghiţite de timp, o ia înaintea prezentului şi viitorului, transformă pe cei vii în vizitatori de cimitire.

Aceasta este marea diferenţă dintre Europa şi America:

cea dintâi repetă întruna, cealaltă reîncepe. Asemenea unui şarpe ce năpârleşte, America o ia de la capăt iar, pe baze noi, la fiecare zece ani. Trăieşte într-o inaugurare permanentă de sine, se consacră în întregime cultului noilor posibilităţi, religiei viitorului. Europa, dimpotrivă, le inoculează copiilor conştiinţa ei nefericită şi nu-şi gândeşte supravieţuirea decât ca pe o sustragere de la chinurile omenirii.

Vinovatul imaginar

Or, adevărata crimă a bătrânii Europe nu constă în ceea ce a făcut odinioară, ci în ceea ce nu face azi, inac

— Hristo Iavaşev, zis Christo (n. 1935), artist american de origine bulgară, cunoscut pentru camuflarea-împachetarea unor peisaje sau clădiri oficiale cu mii de metri pătraţi de pânză şi cu funii, ceea ce duce la opere gigantice şi efemere: Muzeul de Artă

contemporană din Chicago (1969), Pont-neuf (Paris, 1985), Reichstag (Berlin, 1995). (N. t.)

1 1 2

Pascal Brucknerţiunea în cursul anilor ’90 în Balcani, aşteptarea scandaloasă în Rwanda, tăcerea în Cecenia, insensibilitatea faţă de Darfour, în vestul Sudanului, şi în general, complezenţa, îngenuncherea şi „slugărnicia”, ca să reluăm o vorbă a lui Aimé Césaire, faţă de puternicii zilei2. În acest sens, este remarcabil felul în care Europa se sustrage tensiunilor în curs, inclusiv celor de pe propriul ei teritoriu, delegându-i marelui frate yankeu grija de a trage greul, chit că după aceea îl critică fără menajamente. De altfel, orice ar face, fie că intervine, fie că se abţine, America nu are dreptate, aşa vrea distribuirea rolurilor. În Orientul

Apropiat sau în altă parte, Europa, asemenea sufletului frumos al lui Hegel, care nu vrea să-şi mânjească splendoarea interiorităţii, refuză să se murdărească pe mâini, în afară de cazul în care le întinde, într-o efuziune pasionată, tuturor oamenilor de bunăvoinţă. Când aceştia ne refuză prietenia, le lăsăm altora grija de a face tot ce este necesar. Am văzut aşa ceva în Bosnia, în 1995, în Kosovo, în 1999 şi, în mod caricatural, în vara lui 2002, când

Bruxelles, pentru a reglementa microscopicul conflict hispano-marocan legat de stânca de la Persil, din largul

Tangerului, a cerut medierea Washingtonului şi a lui Colin Powell. Am constat-o cu spaimă şi în iarna lui 2006, în chestiunea caricaturilor lui Mahomed, când Uniunea

Europeană, huiduită de mulţimile din Damasc, Gaza.

Djakarta, Teheran, Beirut, s-a desolidarizat în mod ruşinos de Danemarca şi Norvegia, a condamnat desenele

2 Vezi fraza lui Jacques Chirac: „Conducătorii arabi au uneori nişte metode care nu sunt ale noastre. Dar refuz să judec regimurile politice după tradiţiile noastre şi în numele nu ştiu cărui etnocentrism.

De altfel, trebuie să recunosc că pluripartitismul nu mi se pare neapărat de dorit în ţările în curs de dezvoltare”. În F.-O. Giesbert, Jacques Chirac, Seuil, 1987, p. 486.

Fanatismul modestiei

113

blasfematoare şi l-a trimis pe Javier Solana în Orientul

Mijlociu drept comis-voiajor al ispăşirii. Dacă mâine Vladimir Putin şi-ar pune laba pe ţările baltice, ar invada

Georgia sau ar instala în Moldova un regim sub cizma lui, Europa Occidentală ar exclama într-o suflare: serviţi-vă! Doar Statele Unite, eventual, ar reacţiona. Putem deplânge acest lucru, dar atunci când este oprimat şi geme în lanţuri, când îndură povara tiraniei, un popor tot spre America se îndreaptă şi nu spre Europa! Chiar şi palestinienii, în ciuda ostilităţii lor faţă de politica

Washingtonului, ştiu că au mai multe şanse să aibă într-o bună zi un stat cu sprijin american, decât cu ajutorul Parisului, Berlinului sau Madridului.

Pentru că Lumea Veche, în mod global, preferă culpabilitatea şi nu responsabilitatea: prima este mai uşor de suportat, poţi face casă bună cu propriile mustrări de conştiinţă. Disperarea noastră leneşă nu ne incită să combatem nedreptatea, ci să coexistăm cu ea. În pofida

Supraeului intransigent cu care ne împodobim în permanenţă, ne delectăm cu neputinţa noastră liniştită, ne instalăm definitiv într-un infern paşnic. Această copleşire prin cuvinte este o comedie ce ne îngăduie să nu dăm socoteală nimănui. Remuşcarea este un amestec de bunăvoinţă şi de rea credinţă: dorinţă sinceră de a închide vechile răni, poftă secretă de a ieşi din joc. Vine un moment în care culpabilitatea morală şi metafizică îţi permite să te sustragi oricărei responsabilităţi politice reale. Datoria faţă de morţi o ia înaintea datoriei faţă de vii. Căinţa creează oameni care se scuză pentru delictele vechi ca să se descotorosească de crimele prezente. Repliere temătoare în fortăreţele septentrionale, renunţare la răspândirea ideii democratice, la stăvilirea barbariei. Culpabilitatea face Europa indiferentă la tot ce nu este ea.

114

Pascal Bruckner o transformă în actor al unei drame intime din care nu poate ieşi. „Lăsaţi-ne în pace!”, spuneau anumite banderole din

coloanele de oameni care au defilat împotriva războiului din Irak în 2003. Ce mărturisire! Rupeţi toate legăturile cu lumea dacă devin sursă de tensiune!

Frica de contagiere îi însufleţea pe pacifişti, şi nu grija faţă de poporul irakian!

Nimic nu este mai insidios decât ideea unei greşeli colective care s-ar repercuta din generaţie în generaţie şi ar cufunda un popor sau o comunitate în pângărire permanentă. Căinţa nu inspiră o politică. Aşa cum nu există transmitere ereditară a statutului de victimă, nu există nici transmitere a statutului de călău: exceptând cazul în care s-ar crea un delict de filiaţie, „datoria memoriei" nu implică puritatea sau coruperea automată a nepoţilor şi strănepoţilor. Istoria nu se împarte în naţiuni păcătoase şi continente-arhangheli, în rase blestemate şi popoare sacrosancte, ci în democraţii care-şi recunosc josniciile şi dictaturi care şi le ascund, ascunzându-se în zdrenţele martiriului. Mai trebuie oare amintită această evidenţă:

că africanii, ca şi asiaticii sau francezii, sunt singuri răspunzători de propria lor dezvoltare şi nu pot învinui pe altcineva decât pe ei înşişi pentru rămânerea în urmă, oricât de dur ar fi sistemul internaţional (chiar dacă, în anumite cazuri, jefuirea bogăţiilor de către întreprinderile străine continuă să se realizeze cu complicitatea autorităţilor locale şi chiar dacă trebuie să se militeze pentru abolirea datoriei externe)? Foştii colonizaţi, prin lupta lor, au devenit actorii propriului destin: sunt aşadar răspunzători de actele lor şi nu se pot descărca la nesfârşit pe fostele metropole, nu pot scăpa de erori, punându-le pe seama unui „colonialism fără colonialişti" (Marc Ferro), noţiune care evocă în mod irezistibil faimosul cuţit fără

Fanatismul modestiei

11 5

lamă căruia îi lipseşte mânerul (Lichtenberg*). Nu există state nevinovate: iată ce am învăţat în cursul ultimei jumătăţi de secol. Nu există stat care să nu fie întemeiat pe crimă şi coerciţie, inclusiv cele care tocmai au apărut pe scena istoriei. Dar există state capabile să recunoască acest lucru şi să-şi privească barbaria în ochi, şi altele care

caută în oprimarea de odinioară scuze pentru crimele de azi.

Regăsirea stimei faţă de sine

O parte a lumii, a noastră, este, deci, ocupată în mod obsesiv cu stabilirea listei greşelilor proprii şi îşi făureşte o statuie semeaţă de torţionar. Încă din copilărie, suntem dresaţi cu pedagogia automustrării. Pasiunea critică, a cărei funcţie era eliberarea individului de prejudecăţi, a devenit cea mai bine împărţită din lume prejudecată. Dar dincolo de un anumit prag de vigilenţă, raţiunea se transformă în scepticism distrugător. Atunci când devine singura noastră credinţă, îndoiala începe să denigreze cu toată forţa pe care o punea odinioară în venerare. Şi atunci, nu mai avem niciun chef să ne apărăm societăţile: mai degrabă acceptăm să dispărem decât să manifestăm faţă de ele un cât de mic ataşament. Dublă eroare: erijând neiubirea de sine în principiu conducător, ne minţim singuri şi ne închidem faţă de ceilalţi. Este un contrasens să credem că autodevalorizarea ne va des

— Georg Christoph Lichtenberg (1742 – 1799), savant şi scriitor german. Spirit lucid şi caustic, nu şi-a cruţat contemporanii, iar Aforismele lui, publicate postum (traduse în română de Ion Negoiţescu, în

1970, Ia Editura Univers), i-au revelat calităţile de umorist, moralist şi stilist. (N. t.)

116

Pascal Bruckner chide ca prin minune către popoarele îndepărtate, ne va angaja pe drumul bunătăţii şi al dialogului. În ura de sine occidentală, celălalt nu-şi are locul. Iată un raport narcisic în care africanul, indianul, arabul sunt convocaţi ca figuranţi pentru o interminabilă reglare de conturi:

Iată de ce asistăm la îmbinarea remuşcării cu rasismul, a mâhnirii cu cel mai rece egoism. Automatismul flagelării nu ne ajută prea mult să ne ascundem insensibilitatea sau dispreţul pentru culturile îndepărtate (care ne plac doar dacă rămân tradiţionale, autentice, adică arhaice). Persiflarea acrită se întinde repede la restul omenirii, ne face imposibilă iubirea faţă de celălalt. Cum am putea

admira metafizicile grandioase ale sufismului, hinduismului, budismului, cum am putea înţelege tradiţiile străine, dacă începem a le călca în picioare pe ale noastre, într-un fel de ignoranţă militantă care seamănă cu vandalismul? Să ne ferim de cine nu-l preţuieşte pe străin decât din dispreţ faţă de sine: aversiunea pe care şi-o poartă va sfârşi prin a se răsfrânge asupra simpatiilor sale. Să redevenim prieteni cu noi ca să fim din nou prieteni cu alţii! Dai o slabă întrebuinţare celorlalţi când eşti obosit de propria-ţi existenţă.

Europa contemplă deci, mâhnită, grămada de gunoaie care a devenit ea însăşi pentru sine, „valea de oseminte" (Hegel) care este istoria ei. Dar înţelege parţial şi într-o tonalitate deliberat taciturnă această istorie, de vreme ce nu reţine din ea decât un singur aspect: răul cel mai mare. Memoria care o obsedează este, de fapt, foarte selectivă şi seamănă cu amnezia. Europa uită pur şi simplu că în cronologia ei nu există doar „fluvii de sânge şi noroi", ci şi progresele dreptului şi democraţiei. De la romantism încoace, avem o viziune melancolică asupra civilizaţiilor: medităm la căderea Imperiilor roman.

bizantin, otoman, austro-ungar, pentru noi orice formaţiune istorică este menită să se prefacă într-o zi în pulbere şi ruine. Uităm fenomenul invers: învierea popoarelor şi naţiunilor. S-a vrut să se facă din Germania şi deci din Auschwitz o metaforă a Europei contemporane, marcată de semnul lui Cain, încovoiată sub povara unei insurmontabile turpitudini. Or, nimic nu spune că Germania ar fi sortită ruşinii veşnice, atâta vreme cât şi-a reluat locul în concertul naţiunilor, şi-a regăsit un patriotism blajin, după un exemplar examen de conştiinţă (comunitatea evreiască este acum în Germania a treia din Europa, după cele din Franţa şi Marea Britanie). În 1945, un observator imparţial ar fi descris-o ca pe o ţară blestemată, irecuperabilă, sortită decăderii. Aşa credea romancierul Thomas Mann, exilat în Statele Unite în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, atunci când scria în

Doctor Faustus, început în 1943: „iată infamia noastră etalându-se deschis în ochii lumii şi ai comisiilor străine cărora le sunt peste tot prezentate imagini neverosimile

(ale lagărelor de concentrare şi crematoriilor prin faţa cărora un general american pune să treacă populaţia din

Weimar) şi care vor povesti în ţările lor că ceea ce au văzut depăşeşte ca oroare tot ce poate concepe imaginaţia omenească. Spun infamia noastră căci este oare pură ipohondrie să-ţi spui că tot ce este german, inclusiv spiritul german, gândirea germană, limba germană a fost atins de această dezvăluire dezonorantă şi a devenit obiectul unei profunde suspiciuni? (…) Ce va însemna să aparţii unui popor a cărui istorie poartă acest oribil faliment

(…), unui popor chemat de acum înainte să trăiască închis în el ca evreii din ghetou, pentru că ura înspăimântătoare acumulată în jurul lui îi va interzice să iasă din interiorul propriilor frontiere; ce va însemna să aparţii

118

Pascal Bruckner unui popor care şi-a pierdut demnitatea3?" Franklin Roosevelt, convins şi el că al Treilea Reich conspira „fără oprelişti împotriva regulilor decenţei şi civilizaţiei moderne4", pregătise cu planul Morgenthau dezmembrarea totală a Germaniei pentru ca aceasta, odată obţinută capitularea, să fie pe veci slăbită şi dislocată. Totul se schimbă cu sosirea lui Harry Truman în aprilie 1945 şi începutul războiului rece: devenită o pavăză împotriva comunismului, Germania a încetat să mai fie diabolizată şi a fost câte puţin restabilită în drepturi. Cine, în cele din urmă, avea să triumfe? Oare 8 mai 1945, adică înfrângerea militară, n-a fost pentru republica Federală

Germania un cadou, o eliberare şi un nou început, ocazia de a opera asupră-şi o adevărată muncă de introspecţie, dovadă că un popor nu este niciodată ţintuit în nelegiuirile lui, că şi le poate exorciza, poate reveni în familia omenească?

Să amintim un fapt foarte simplu: Europa mai degrabă şi-a învins monştrii. Sclavia a fost abolită, colonialismul abandonat,

fascismul distrus, comunismul îngenuncheat. Ce continent mai poate afişa un asemenea bilanţ?

În definitiv, preferabilul a învins abominabilul. Europa înseamnă Shoah plus distrugerea nazismului, înseamnă gulagul plus căderea Zidului Berlinului, Imperiul plus decolonizarea, sclavia şi abolirea ei, înseamnă de fiecare dată o violenţă precisă nu numai depăşită, ci şi delegitimată. Este vorba despre o dublă înaintare, a civilizaţiei şi a dreptului. Nu trebuie să cădem în „mania orgo

3 Docteur Faustus, Paris, Albin Michel, 1950, citat de Aleida Assmann, „De la culpabilité collective", Le Débat, nr. 124, martie-aprilie 2003, p. 175.

4 Citat de Aleida Assmann, idem, p. 176.

liului" de tip japonez (Yoshinori Kobayashi5) apărat de o extremă dreaptă care vizează prin aproximări să dea o viziune exaltantă a istoriei: acest curent afirmă măreţia unei ţări în ciuda crimelor ei; noi trebuie să fim mândri de noi împotriva crimelor noastre, pentru că le-am recunoscut şi respins. Freud a caracterizat odinioară melancolia drept tulburarea sentimentului de stimă faţă de sine: la suspendarea interesului pentru lume, la pierderea capacităţii de a iubi se adaugă înmulţirea autoreproşurilor ce pot merge „până la aşteptarea delirantă a pedepsei". Acest delir de automicşorare, în ce ne priveşte, uită că la urma urmei libertatea mai degrabă a triumfat asupra opresiunii, lucru datorită căruia în Europa se trăieşte mai bine decât pe alte continente. O naţiune nu poate veşnic să se identifice cu torţionarii, trădătorii şi derbedeii ei sau să-şi sacralizeze învinşii, împuşcaţii şi martirizaţii. Trebuie mai întâi să-şi celebreze eroii, bărbaţi şi femei, care, în cele mai critice momente, au îndrăznit să reziste, au permis unui popor să se redreseze, să meargă cu capul sus. De exemplul lor trebuie să ne arătăm demni. Să ne gândim la injocţiunea lui Herodot: istoria a început în Grecia pentru ca marile fapte ale oamenilor să nu cadă în uitare. Aceşti oameni de excepţie au fost ambigui, angajaţi în lupte îndoielnice. Este mare tentaţia de a le

face un proces retrospectiv ca să-i desacralizăm mai bine: individualismului democratic, într-adevăr, cu totul cuprins de pasiunea pentru egalitate, îi repugnă măreţia, vede în ea un reziduu fatal de aristocraţie. Nu are linişte până nu coboară la nivelul mediu oamenii ieşiţi din comun. Îi place să repete vorba faimoa

5 Citat de Régine Robin, La Mémoire saturée, Stock, 2003, pp. 170 – 171.

120

Pascal Bruckner să a lui Hegel: „Nu există erou pentru valetul său". Dar uită continuarea citatului: „se întâmplă aşa, nu pentru că primul nu este un erou, ci pentru că cel din urmă nu este decât un valet6". Această furie nivelatoare se întinde până la trecutul istoric în care, ca nişte valeţi psihologici, urmărim cu înverşunare marile figuri pentru a le jivariza* mai bine. Numai victimele au dreptul la compasiunea noastră, panteonul nostru nu este alcătuit decât din cei îndureraţi şi zdrobiţi, ne întrecem între noi în lacrimi sau milă.

Dubla învăţătură

Istoria ne oferă o dublă învăţătură: un popor poate să dispară, dar poate să şi renască, uneori comunităţile umane ies întărite din cele mai rele aberaţii, dându-se astfel exemple de resurecţii admirabile. În noi se înfruntă astfel două filosofii: una e izvor de spaimă şi de disperare, cealaltă de curaj şi rezistenţă. Prima ne împovărează cu iremediabilul, a doua ne eliberează de el, ne cheamă să defatalizăm lumea. Încrederea are ceva dintr-un pariu şi dintr-o profeţie, este voinţa de a răspunde de sine în viitor, aptitudinea de a sări peste îndoială şi frică, de a aduna forţe nebănuite. În termeni spinozişti, este o sporire a puterii, certitudinea că lumea este un loc sigur în care ne putem dezvolta. Regăsirea încrederii în

— Verb creat de autor de la numele indienilor jivaro din Ecuador şi Perú al căror şamanism le impunea să taie capul duşmanilor; reduse prin uscare cu ajutorul unor pietre încălzite, aceste capete erau purtate ca trofee. (N. t.)

Fanatismul modestiei

121

seamănă regăsirea unor capacităţi de a acţiona, care se înmulţesc de la sine când ezitarea dă naştere fricii şi sfrijirii ambiţiilor. Singura datorie pe care o avem faţă de popoarele pe care le-am persecutat, în afară de recunoaşterea acestor persecuţii, este de a favoriza extinderea regimurilor lor democratice sau cel puţin de a accelera erodarea despotismului. Avem, de asemenea, datoria să nu tăcem, din jenă, când aceleaşi popoare cad, la rândul lor, în arbitrar sau opresiune, să prevenim peste tot revenirea umilirilor şi măcelurilor. Să ne amintim de vorba lui Raymond Aron pe care pare s-o ilustreze întreaga operă a marelui economist indian Amartya Sen: principalul obstacol în calea dezvoltării nu este sistemul economic, oricât de dur ar fi el, ci lipsa de libertăţi, de sens al statului, de grijă pentru binele public. Europa trebuie să termine cu fanatismul modestiei: dacă nu poate înghiţi lumea cu polonicul, trebuie să-şi ia partea şi să rămână vocea singulară care exprimă justiţia şi dreptul şi îşi creează mijloacele militare şi politice pentru a se face auzită. Responsabilitatea se întăreşte pe măsură ce se asumă, la fel cum democraţia se hrăneşte din credinţa în democraţie, când aceasta poartă şi întrupează valorile cu hotărâre. Cantonarea în moderaţie echivalează cu extenuarea. Penitenţa este în definitiv o alegere politică:

aceea a abdicării ce nu ne imunizează deloc împotriva greşelii. Frica de a lua de la capăt erorile de ieri ne face prea indulgenţi faţă de infamiile contemporane. Crimei de ingerinţă îi succede crima de indiferenţă.

Într-un pasaj celebru din De rerum natura (începutul

Cărţii a doua), Lucreţiu îşi închipuie înţeleptul ca pe un om aşezat pe o faleză, uitându-se la imprudenţii care au pornit pe mare şi se scufundă în valuri. „Să vezi de ce rele ai scăpat este un lucru plăcut”. Dar dacă faleza se

Pascal Bruckner prăbuşeşte în mare? Tot preferând nedreptatea dezordinii, Lumea Veche riscă, la rândul ei, să fie cuprinsă de haos, victimă a unei înţelepciuni care este celălalt nume al renunţării.

Ce este statul-căinţă?”

Când statul se transformă în mare maestru al riturilor

expiatoare – regii se bucurau odinioară de privilegiul de a ierta, preşedinţii moderni îl au pe acela de a prezenta scuze –, când monstrul rece devine compasional, când le uzurpă autorităţilor morale rolul spiritual şi autorităţilor universitare competenţele ştiinţifice, atunci găseşte de cuviinţă să facă operă de reconciliere, să exhumeze un trecut tulbure pentru a-i bara drumul. Şi deseori reuşeşte atât de bine acest lucru, încât îi falsifică sensul. Căinţa îndreptată în toate direcţiile este contemporană cu ultima vârstă a unui stat, aceea a gârbovirii: atunci pare dispus să se amestece în toate, scrie istoria în locul istoricilor, se vrea garantul unor adevăruri intangibile. Justiţiar retrospectiv, soldează conturile din vremuri apuse pentru a le înscrie în caietul de sarcini al conştiinţei naţionale.

Această căinţă prolixă vine în locul unei acţiuni reale şi duce la o confuzie a ordinelor, la o panică legislativă. Agitaţia memorială nu este un sindrom totalitar, ci mai curând unul al unei efervescenţe dezordonate, al unui refuz de a conduce.

* în franceză, l'État-repentance (statul-căinţă) face un joc de cuvin te ironic cu l'État-providence (statul-providenţă), concept economi co-social şi politic (securitate socială, îngrijire medicală gratuită etc.

Apărut în Europa după al Doilea Război Mondial. (N. t.)

Fanatismul modestiei

1 23

După Mai 1968, s-a trecut de la statul republican, care impunea reforme de sus, la statul liberal care trebuie să răspundă aspiraţiilor societăţii civile (Luc Ferry). În nerăbdarea ei transformatoare, aceasta impune acum schimbarea. Iată statul redus la rolul de arbitru între diverse interese. Ar trebui să ne bucurăm, de vreme ce idealul democratic este întemeiat pe visul unui popor puternic şi al unui guvern slab. Dar atunci ne dăm seama cât de slab şi de divizat este şi poporul. Statul devine conştiinţa de sine a societăţii în toate contradicţiile ei. În stat, aceasta nu-şi percepe imaginea senină a unităţii, ci oglinda sfâşierilor. Cu cât statul se autoflagelează mai mult, cu atât stârneşte pofta unor grupuri de presiune foarte mulţumite să-şi

pună în lumină reproşurile şi încercând să-şi croiască fiefuri şi baronii în interiorul lui, sprijinindu-se la nevoie pe Parlament. Cutia doleanţelor este larg deschisă. Tocqueville nota deja că guvernul a luat locul Providenţei. Trebuie oare să ia şi locul conştiinţei? Să se facă purtătorul de cuvânt al opiniilor? Atunci sferele înalte sunt cuprinse de o nebunie a mortificării şi nu mai ordonă decât un singur calendar, al doliului: fiecare lună, fiecare săptămână ar trebui să sângereze la amintirea fărădelegilor noastre. Nu s-a cerut recent o zi a amintirii pentru masacrul vendeenilor în 1793? într-adevăr, de ce să ne oprim pe drum? Nu există nicio categorie socială, profesională, regională care n-ar putea invoca o daună, un măcel îndepărtat de înscris imediat în registrul comemorărilor. Angajându-ne în acest ritual terapeutic, credem că prevenim ranchiunele şi răzbunările, dar e invers, trezim furia acelora care n-au fost citaţi, suscităm o epidemie de reclamaţii: şi eu, şi eu? Dar statul nu este o Biserică, el trebuie să răspundă de prezent şi de viitor.

124

Pascal Bruckner nu să-şi petreacă timpul făcând mea culpa. Când, în iulie 1994, în momentul trecerii puterii lui Nelson Mandela, îşi prezintă scuzele solemne pentru apartheid, preşedintele de Klerk ţine seamă de un proces în curs, pune capăt prin cuvintele lui unei opresiuni concrete.

Face operă de om politic, nu de penitent, nu disociază regretele de acţiune. Există un pericol în demonetizarea cererilor de iertare, mai ales când coboară la nesfârşit în istorie. Acestea trebuie să rămână excepţionale şi să se înconjoare de o anumită maiestate, altfel există riscul de a fi reduse „la oblica genuflexiune a bigotului grăbit" (Flaubert).

V

A doua Golgota

„O istorie destinată numai evreilor (sau negrilor americani sau grecilor sau femeilor sau proletariatului sau homosexualilor etc.) n-ar putea fi o istorie convingătoare, chiar dacă îi poate reconforta pe aceia care o practică".

Eric Hobsbawm.

„Istoria sau, mai degrabă, istoria pe care o punem în mişcare, este ca o toaletă stricată. Deşi tragem apa încontinuu, mizeria nu se duce”.

Gunter Grass.

En Crabe, Seuil, 2002, p. 132

— Eric Hobsbawm (n. 1917 la Alexandria, Egipt), istoric şi economist britanic, este autorul a numeroase lucrări de referinţă, de inspiraţie marxistă, printre care o tetralogie consacrată revoluţiei industriale şi consecinţelor sale economice şi sociale, Era revoluţiilor.

Trebuie admis un lucru: la mai mult de 60 de ani de la capitularea celui de al Treilea Reich, pedagogia Holocaustului a eşuat. Atâtea cărţi, filme, dezbateri pentru a se ajunge până la urmă ca, în acest început de secol XXI, genocidul evreilor şi ţiganilor să nu mai poată fi predat în numeroase şcoli franceze! Ce s-a întâmplat? Un efect de saturaţie, sentimentul că evreii acaparează numai asupra persoanelor lor toată suferinţa din lume? Fără îndoială, iar multitudinea comemorărilor a contribuit la plasarea poporului mozaic într-o poziţie îndoielnică, sursă de invidie. Frumos exemplu de mărturie a simpatiei ce se întoarce împotriva beneficiarilor ei şi îi transformă în rivali mimetici care trebuie expulzaţi pentru a li se lua locul. Se ştie că omniprezenţa discursului despre Shoah din anii ’80 încoace se explică prin lunga tăcere care a întâmpinat, în Franţa, reîntoarcerea evreilor supravieţuitori în 1945, când naţiunea traumatizată nu voia să-i cunoască decât pe cei care au opus rezistenţă sau pe cei ce fuseseră deportaţi pe motiv că au luptat împotriva duşmanului. Crima rasială a fost minimalizată, numai maquisarzii aveau dreptul la covorul roşu. Această ecuaţie

Pascal Bruckner s-a inversat. Auschwitz, înăbuşit sub propriul lui succes, a devenit adevărata „religie civilă” a Occidentului, scena noastră primitivă; aşa cum s-a exprimat scriitorul machiar Imre Kertész, kitsch-ul a pus stăpânire pe Auschwitz şi l-a ucis. Evenimentul a fost detaşat de context şi s-a ridicat deasupra secolului ca un fel de

astru siderant. Cei scăpaţi cu viaţă au devenit icoanele unei experienţe cvasimetafizice care a stârnit tot felul de comentarii ciudate. Iată o sacralizare redutabilă, căci există riscul ca evreii să fie din nou sacrificaţi pe altarul cultului ai căror idoli tranzitorii sunt. Ca dovadă, extremiştii Islamului asimilează Shoah cu o credinţă; are loc „confuzia dintre fapt şi credinţă" (André Gluksmann), dintre un eveniment istoric şi o liturghie precisă. Dacă unii îndrăznesc să-i critice pe Moise, Iisus, Vișnu, Mahomed.

Buda, atunci de să nu râdem de Dachau, Bergen-Belsen.

Treblinka? Sinistru amalgam: nimănui nu i-ar veni ideea să râdă de noaptea Sfântului Bartolomeu, de dragonadele lui Ludovic al XIV-lea împotriva protestanţilor, de palestinienii omorâţi în timpul Intifadei sau de genocidul armenesc şi rwandez.

Contrasensuri despre Auschwitz

Nu este excesiv să spui că Auschwitz te înnebuneşte, că produce în acelaşi timp şi elemente de drept şi elemente de delir. Auschwitz a devenit etalonul-aur al suferinţei omeneşti, „noua Golgotă" (Ioan Paul al II-lea), ca şi când Hristos a murit acolo a doua oară. Posteritate retrospectivă: istoria a fost citită plecându-se de la Auschwitz, lagărul a pus trecutul în deliberare permanentă, a creat noi calificări penale. Nenorocirea evreiască a de-A doua Golgota

venit măsura nenorocirii universale şi face loc şi unui contrasens dezastruos: fascinează nu ca ceva abominabil, ci ca un tezaur din care unii cred că e posibil să tragă avantaje. Nu a fost sensibilizată opinia publică la o abjecţie majoră, ci a fost alimentată o metafizică perversă a victimei1. Auschwitz a devenit un monstruos obiect de jinduire. De aici vine frenezia de a vrea să accezi la acest club foarte închis şi dorinţa de a-i scoate pe cei care se află deja înăuntru. Tot de aici vine convergenţa tuturor durerilor în această durere care devine oroarea dezirabilă prin excelenţă, aceea al cărei moştenitor toată lumea ar vrea să se declare, ca să cunoască un destin fără pereche: ocuparea acestui loc, cel mai preţuit, devine, pentru unii, o obsesie, aşa cum ne arată impostorii sau minţile rătăcite care se dau

drept deportaţi din lagărele naziste2.

Nebunia victimară face asemenea ravagii, încât costumul vărgat de concentraţionar a devenit pentru unii un costum strălucitor de toreador. Banalizarea genocidului? Este exact invers. Toată lumea este fascinată de acest rău absolut şi trăieşte sub umbra lui redutabilă; în sensul acesta, revizionistul nu este cel care nu crede în

Shoah, ci acela care nu crede în evrei (sau în alte cazuri în cambodgieni, armeni, bosniaci, tutsi) şi ar vrea să pună în locul lor alte grupuri mai „merituoase": palestinieni, hutu.

130

Pascal Bruckner sârbi etc. Este o intervertiré a morţilor, nu a evenimentului. Ceea ce dorim să le furăm victimelor pentru propria-ne împăunare este eminenţa morală, splendoarea tragică de care ele par să se bucure. Suferinţa îţi dă anumite drepturi, ba chiar este unica sursă a dreptului, iată ce am învăţat de un secol încoace. Odinioară generatoare de mântuire în creştinism, suferinţa este acum generatoare de reparaţii care implică trei elemente: lărgirea cercului intolerabilului (ofense până nu demult admise sunt acum condamnate), sfârşitul impunităţii pentru criminali şi, în fine, sacralizarea victimei, în vremea noastră de plăcere zgomotos afişată, mâhnirea rămâne principalul stăpân al jocului. Cine pune stăpânire pe ea pune stăpânire pe putere. Marea superioritate a nefericirii asupra fericirii este că procură un destin. Doar ea ne deosebeşte, ne introduce în noua aristocraţie a respinşilor. Cadastru mintal inedit: ca să fii recunoscut drept cea mai meritorie persoană trebuie să-ţi pui în scenă propria neajutorare şi, dacă e posibil, s-o eclipsezi pe a vecinilor.

În această privinţă, Shoah poate fi considerat în două feluri: ca o teologie negativă, care face din evrei agenţii unei elecţiuni blestemate; sau ca un concept ce duce la înţelegerea crimelor în masă. Au existat genocide cu mult înainte de 1942 şi toată istoria omenirii este într-un anumit sens istoria unei crime împotriva omenirii. După procesul de la Nürnberg, exterminările, a amerindienilor, a aborigenilor australieni, a armenilor, au fost privite cu alţi ochi şi grozăviile hitleriste au făcut intolerabilă opresiunea colonială. Acest proces nu numai că a fost o

manifestare a justiţiei învingătorilor, ci, aşa cum a remarcat Karl Jaspers încă din 1946, a constituit un act creator: a instaurat premizele unei ordini penale. Niciodată un eveniment nu s-a pretat atât de mult interpretă A doua Golgota

131

rilor, încât să fie revendicat concomitent de forţe ostile.

Un lucru este să spui că nenorocirea evreiască a trasat calea şi a permis să ne gândim la propria nenorocire şi alt lucru este să afirmi că ea ne ocultează mizeria morală şi trebuie să fie îndepărtată. Se ştie că multă vreme în

Franţa, ca şi în Statele Unite, în interiorul Partidului Democrat, negrii şi evreii au împărtăşit aceeaşi solidaritate de excluşi. Scriitorului şi psihiatrului antilez Franz Fanón îi plăcea să reproducă cuvintele profesorului său de filosofie: „Când auziţi că evreii sunt vorbiţi de rău, ciuliţi urechea, se vorbeşte de voi!". Un antisemit era neapărat un negrofob. Această frumoasă unitate, din cauza destinului divergent al fiecărei comunităţi, s-a rupt de o parte şi de alta a Atlanticului: evreul nu mai este „fratele întru nenorocire" (Franz Fanon), ci un individ a cărui tragedie o umbreşte pe a mea, mă împiedică să-i fiu frate. Totul se petrece de parcă alte popoare, contestându-le evreilor privilegiul aneantizării, ar exclamă: „Noi suntem Auschwitz!", „Musulmanii de azi, spune predicatorul integrist Tariq Ramadan, consilier al primului-ministru britanic Tony Blair, sunt comparabili cu evreii din anii '30". Urmăriţi-mi privirea: critici Islamul – înseamnă că îmbraci costumul călăului hitlerist3! Amintirile rănite intră în concurenţă în numele afrontului maxim.

132

Pascal Bruckner

Cine oare nu se bate astăzi ca să revendice label-ul maxim, Genocidul, a cărui radioactivitate semantică este întreagă? Ce guvern, ce stat nu caută oare să acapareze acest calificativ ca să se urce la o tribună unde nu se află decât câţiva rari privilegiaţi?

Hitlerizarea istoriei

Poate nu ştiaţi, dar Hitler s-a precedat pe sine cu câteva secole

în istoria omenirii. Al. Treilea Reich nu este regimul ajuns la putere prin urne în 1933 şi dispărut, sub loviturile necruţătoare ale Armatei Roşii şi ale Aliaţilor, în dărâmăturile Berlinului, în mai 1945; într-un fel, este matricea istoriei europene sau, altfel spus, adevăratul ei chip. Astfel, tot mai mulţi istorici reclamă pentru negri, arabi, indieni jurisprudenţa anteriorităţii. „Există o relaţie dinamică între distrugerea indigenilor din America, nimicirea negrilor şi politica de exterminare introdusă de naziști în Europa în prima jumătate a secolului al

XX-lea", scrie Rosa Amelia Plumelle-Uribe4. Deja în 1955.

Aimé Césaire îl avertiza pe „foarte distinsul, foarte umanistul, foarte creştinul burghez din secolul al XX-lea că poartă în el un Hitler care se ignoră, că Hitler sălăşluieşte în el, că Hitler este demonul lui, că dacă tună şi fulgeră împotriva acestuia o face din lipsă de logică şi că, în fond, ceea ce nu-i iartă lui Hitler este nu crima în sine, crima împotriva omului, ci crima contra omului alb, umilirea omului alb şi faptul că a aplicat Europei procedee colonialiste ce le erau aplicate până atunci doar arabilor din Algeria, culilor din India şi negrilor din Afri-A doua Golgota

133

ca5". Este ceea ce ne explică şi Claude Ribbe, membru al

Comisiei naţionale consultative a drepturilor omului, atunci când îl compară pe Napoleon cu Führerul, vinovat nu numai de a fi restabilit sclavia, ci şi de a fi pregătit „exterminarea industrială a unui popor" şi instituit

„O legislaţie rasială care anunţă legile de la Nürnberg":

„Cu o sută patruzeci de ani înainte de Shoah, un dictator, în speranţa de a deveni stăpânul lumii, nu ezită să strivească sub cizma lui o parte a omenirii. Nu de Hitler este vorba, ci de modelul lui, Bonaparte. Cum de s-a putut ca extorcările acestui despot misogin, homofob, rasist, fascist, antirepublican, care-i detesta atât pe francezii de pe continent, cât şi pe corsicani, să rămână până acum ignorate de marele public?

De ce o anumită Franţă, în secolul al XXI-lea, se înverşunează să

facă din măcelarul «negrilor» un erou naţional6?”

Tot un istoric, Olivier Le Cour Grandmaison, ne explică într-o carte cu titlul semnificativ, Colonizer, exterminer7, că metodele folosite pentru pacificarea Algeriei (ma

134

Pascal Bruckner sacrări ale prizonierilor şi civililor, razii, distrugeri de culturi agricole şi de sate) au slujit drept laborator pentru făurirea unor noi concepte, cele de „rasă fără valoare”, „spaţiu vital”, menite mai târziu folosirii binecunoscute. Acest istoric dezgroapă scrierile din 1846 ale unui anumit Eugene Bodichon, doctor în medicină, avocat pasionat al suprimării raselor inferioare în numele progresului – începând cu arabii –, ca să explice că acolo, în dulcea umezeală a coloniilor, a fost imaginat, cu mult înainte de distrugerea evreilor în Europa, un proiect coerent de genocid, pentru a relua neologismul creat în

1944 de juristul polonez Raphael Lemkin8. Schimbare de paradigmă: colonizatul supus unor reguli exorbitante prin Codul indigenatului în Cochinchina, Africa Occidentală, Algeria, prefigurează statutul evreului sub Petain9. Pe scurt, războiul total n-ar trebui căutat în „furtunile de oţel” (Ernst Jünger), care au făcut ravagii în Europa între 1914 şi 1918, şi nici în acţiunea de anihilare promisă Uniunii Sovietice de Führer la 21 iunie 1941; el îşi află izvorul direct în munţii Kabiliei în secolul al

XIX-lea, daţi pe mâna soldăţimii franceze care ucide, distruge, nimiceşte, decapitează cu o regularitate care înspăimântă.10 Regimul penal sub care trăiau „indigenii”.

În Algeria, supuşi unor amenzi exorbitante şi răspunderii colective, era ce ai terorii totalitare al Germaniei naziste: „Şi în Reich, şi în fosta Regenţă din Alger, grupuri rasiale, considerate drept întruchiparea unei ameninţări constante pentru ordinea publică în cazul «arabilor», drept «duşmanii naturali» ai regimului în cazul evreilor, au fost condamnate independent de opiniile şi compor-A doua Golgota

135

tamentele lor. Cât despre pedeapsa ce le era aplicată, ea era motivată nu prin ceea ce făcuseră, ci doar prin ceea ce aveau reputaţia de a fi: nişte vinovaţi din naştere" 11.

Sub aparenţa unei lucrări imparţiale, Olivier Le Cour

Grandmaison nu-şi fixează decât un singur obiectiv:

printr-o profeţie de-a-ndărătelea, să agaţe micul vagon al cuceririi Algeriei de marele tren al Holocaustului, să transpună cuvânt cu cuvânt vocabularul, ambianţa şi spiritul acestuia din urmă. Să dovedească, în ambele cazuri, că este vorba de o sălbăticie premeditată. Să arate, de pildă, în afumarea triburilor rebele de către Bugeaud.

sau Saint-Arnaud** nu nişte acte necugetate, ci nişte masacre administrative, premizele tehnicilor de eliminare rece utilizate mai târziu în cursul celui de-al Doilea Război Mondial12. Tot ce începe în colonii, sub forma unei brutalităţi extreme, ar refula în metropole pentru a instala aici nişte regimuri de fier. Când descrie reprimarea revoltelor din iunie 1848 de la Paris, întreprinsă de militari veniţi din Algeria cu aceeaşi ferocitate ca în statele algeriene, şi stabileşte o analogie între războaiele coloniale şi războaiele sociale, autorul cedează tentaţiei de a transforma lupta de clasă şi mişcarea muncitorească în aventură genocidară: păturile inferioare ale societăţii sunt astfel concepute ca nişte rase sau cvasirase ce tre'

11 Idem, p. 217.

(1784 – 1849), mareşal al Franţei, obţine, în Algeria, victoria de la Sikkah (1836) şi, în 1840, este numit guvernator general al acestei ţări pe care o cucereşte printr-un război îndârjit. Demisionează în 1847. (N. t.)

Pascal Bruckner buie eliminate la rândul lor13. Marx trebuie să fie cu băgare de seamă: exploatarea omului de către om nu era de fapt decât o exterminare a omului de către om. Naşterea capitalismului, smulgerea a milioane de înfometaţi din sate, intrarea lor în masă în infernul fabricilor şi manufacturilor, copiii care muncesc în mine încă de la vârsta de cinci ani, supramortalitatea, insalubritatea, alcoolismul,

mizeria: ne închipuim uşor ce-ar putea scrie un istoric grăbit şi avid de senzaţionalism, zugrăvind cu trăsături mari vasta frescă a mişcării muncitoreşti ca o prel.

figurare a naţional-socialismului, patronii jucând rolul gauleiter-ilor şi maiştrii pe cel al deţinuţilor puşi să-i comande pe ceilalţi deţinuţi din lagărele naziste. O să se ajungă şi la aşa ceva, să nu ne îndoim! Olivier Le Cour

Grandmaison cedează aici păcatului intenţiei retrospective: una este să descoperi în aventura imperialistă europeană antecedente la regimurile totalitare din secolul al XX-lea – aşa cum face Hannah Arendt – şi alta să stabileşti o echivalenţă între aceste diverse fenomene, să citeşti trecutul ca pe o pregătire minuţioasă, logică, ineluctabilă a dezastrelor hitlerist şi stalinist". Înseamnă să uităm că aceste două regimuri nu constau într-o simplă recapitulare a fostelor dictaturi, ci proveneau dintr-o

A doua Golgota

137

ruptură cu tot ce cunoscuse istoria până atunci. Ele constituiau, în sensul strict al termenului, o invenţie întru totul originală.

Europa şi-a fost mai întâi propriul călău înainte de-a ieşi din ea şi de-a supune America, Asia şi Africa propriilor patimi şi jinduiri. S-a uitat oare că pe continentul nostru, războiul, chiar dacă a fost gândit, codificat din punct de vedere juridic, a fost rareori o chestiune de curtoazie, un exerciţiu cavaleresc, că obişnuite în timpul luptelor erau ravagiile, masacrele, oraşele rase, populaţiile înfometate, trecute prin sabie, inclusiv femeile şi copiii, peste tot ruina, teroarea, disperarea, rafinarea torturilor? S-a uitat carnavalul macabru al supliciilor sub Vechiul Regim, punerea în scenă a pedepselor corporale, condiţia ocnaşilor şi a celor de la galere? Este deci rezonabil să asimilăm cucerirea Algeriei cu un fel de „precedent neliniştitor" 15 al Auschwitz-ului? Cu atât mai mult cu cât alţii vor vedea acest precedent la conchistadorii din Mexic şi Perú, în „laboratorul afro-america" (Georges Bensoussan), în

138

Pascal Bruckner acapararea scelerată a Congoului de către Leopold al

II-lea al Belgiei, în colonizarea Australiei de către forţele britanice şi în masacrarea herreroşilor din Namibia în

1904 de către generalul Von Trotha. În acest caz, orice măcelărire din istorie, de la albigenzi la vandeeni, fără a uita devastarea Palatinatului de către armata lui Ludovic al

XIV-lea sau Războiul de Treizeci de ani în Boemia, prefigurează în felul ei revărsarea wermacht-ului şi a cortegiului său de orori asupra Europei şi URSS-ului. Vedem avantajul pe care-l poate obţine din aceste alegaţii o putere având dificultăţi de a se justifica: precum preşedintele Bouteflika profitând de comemorarea represiunii de la Sétif, din 8 mai 1945, care s-a soldat cu mai multe mii de morţi, ca să acuze Parisul de genocid în timpul Războiului de Independenţă, evocând „cuptoarele analoge cu crematoriile naziste" în care ar fi fost arşi sute de partizani algerieni. El îşi acordă astfel faţă de Hexagon o creanţă nelimitată şi spulberă atrocităţile comise chiar de algerieni în timpul luptei lor de eliberare, mai întâi faţă de Mişcarea Naţională Algeriană a lui Messali Hadj, concurent al FLN-ului", apoi faţă de harkr şi de „picioare

16 în revista Hérodote, nr. 120, primul trimestru 2006, Bernard Alidières, profesor la Universitatea Paris VIII, evocă „amintirile uitate".

ale războiului din Algeria în Franţa metropolitană: omorurile prin tăierea beregatei, lichidările, reglările de conturi între partizani imigraţi ai FLN (Frontul de Eliberare Naţională) şi ai MNA în cartiere, staţii de autobuz, cafenele, uzine – violenţe care, din 1955 până în 1962, au contribuit mult la stereotipul arabului violent în Franţa. În legătură cu înfruntările între cele două componente rivale ale naţionalismului algerian care au generat mai multe mii de morţi, Benjamin Stora evocă „o prăpastie de sânge în sânul imigraţiei".

A doua Golgota

1 39

le-negre". Uitate sunt, de asemenea, corupţia şi dictatura de stat FLN începând cu 1962, reprimarea mişcării kabyle şi războiul civil dus

împotriva Frontului Islamic al

Salvării (FIS) şi Grupului Islamic înarmat (GIA) din 1991

Încoace, care a cauzat mai mult de 100.000 de morţi (chiar dacă prin această luptă, să o recunoaştem, s-a evitat instaurarea unei Republici islamice la o oră de zbor cu avionul de la Marsilia). Preşedintele Bouteflika arată răzbunător cu degetul spre Franţa, evocă „genocidul identităţii algeriene" (sic) ca să nu-şi antreneze regimul şi ţara într-un examen de conştiinţă şi să nu-şi pună întrebări îndeosebi asupra violenţei care-i loveşte patria (între altele, folosirea omniprezentă a torturii de către forţele sale de securitate). A te reclama în orice clipă din crima împotriva umanităţii înseamnă a spune celorlalţi: nu mă judecaţi! înseamnă a te instala definitiv în cel mai inexpugnabil loc, acela al oropsitului vieţii. De regulă, acrimonia foştilor colonizaţi faţă de fosta metropolă depinde de doi factori: de duritatea mai mare sau mai mică a ocupaţiei şi de forţa sau slăbiciunea sentimentului naţional. Comparaţi relativa seninătate a Marocului faţă de Franţa cu ranchiuna pe care continuă să o nutrească pentru noi oficialităţile algeriene: cucerirea şi războiul de independenţă au fost în Algeria de o deosebită cruzime dar, mai ales, această ţară rămâne, la mai mult de patruzeci de ani după acordurile de la Evian, o naţiune cu individualitate nesigură, în vreme ce monarhia şerifiană garantează unitatea regatului. La Alger, antigalicismul rămâne fermentul unităţii naţionale absente: identitatea este sau un proiect colectiv, sau o respingere, deci o construcţie negativă împotriva unui terţ diabolizat. Dar diabolizarea

Pascal Bruckner este tocmai ceea ce te împiedică să depăşeşti traumatismul şi să intri într-o reflecţie asupra ta.

La fel, să asimilezi comerţul triunghiular cu un genocid şi să uiţi că negustorii de sclavi, buni utilitarişti, nu aveau niciun interes să-şi decimeze forţa de muncă şi că trebuiau s-o transporte în cea mai bună stare cu putinţă de cealaltă parte a Oceanului17, înseamnă să reclami în folosul tău merirninarea maximă: nazismul va fi început în ziua în care omul alb, portughez, spaniol, olandez, a pus piciorul pe ţărmurile

Africii sau Americii semănând moartea, haosul, distrugerea. Totul se petrece ca şi când al Trei-lea Reich ar fi înghiţit literalmente, unele după altele, celelalte secole care l-au precedat, devenind cheia fenomenelor violente sau atroce întâmplate cu mai multe sute de ani înainte. Dar nu putem trunchia şi manipula istoria doar ca să-i facem plăcere cutărei sau cutărei minorităţi.

Nu toţi despoţii şi tiranii Europei sunt reductibili la Hitler, care nu este o marcă înregistrată. Nu este deloc nevoie să „nazificăm" sclavia ca s-o facem odioasă. Ne este greu să gândim barbaria la plural, să gândim că nu toate crimele în masă sunt genocide, că nu toate genocidele seamănă, că şi aici există o gradaţie şi o diversitate a groazei.

Nu înseamnă că minimalizezi comerţul cu sclavi şi colonialismul dacă nu le compari cu gazarea evreilor şi ţiganilor între 1940 şi 1945. Acestea constituie un alt departament al Răului, de vreme ce în acest domeniu se pare că imaginaţia omenească nu are limite. Pretenţie de prioritate: am fost primii, suntem evrei hiperbolici18. În ierarhia martirologului, stăm pe treapta cea mai înaltă. Şi chiar

A doua Golgota

141

cei care contestă unicitatea şi singularitatea Holocaustului îi aduc un omagiu vrând neapărat să-şi alinieze tragedia cu acesta din urmă. În cazul de faţă, se mulţumesc să făurească o nouă istorie sacră: să găsească, de la Spartacus până în zilele noastre, o singură şi unică figură de Paria a cărui cronică s-ar scrie retrospectiv, pornind de la naţional-socialism. Or nu e nimic, or marele calvar al celui oprimat, de la începuturile lumii până acum, trebuie să se desfăşoare sub umbra Svasticii.

Dubla nostalgie colonială

La 23 februarie 2005, Parlamentul francez, preocupat să manifeste simpatia naţiunii faţă de repatriaţii din Algeria, „picioare negre" şi harki, votează un text ce recunoaşte „opera pozitivă a concetăţenilor noştri care au trăit în Algeria în timpul perioadei prezenţei franceze".

Articolul 4 din această lege cere ca „programele şcolare să recunoască îndeosebi rolul pozitiv al prezenţei franceze de peste mări, mai ales în Africa de Nord, şi să acor

142

Pascal Bruckner de istoriei şi sacrificiului combatanţilor din armată proveniţi din aceste teritorii locul eminent la care au dreptul". Acest text, aparent votat din clientelism şi într-o anumită indiferenţă a opoziţiei 19, constituie o dublă greşeală: promulghează, ca în fosta URSS, o istorie oficială scrisă de stat şi impulsionează de sus (dar sub presiunea unor lobby-uri interesate) o istorie edificatoare contrară adevărului faptelor, de vreme ce niciunul dintre popoarele colonizate de Franţa n-a dorit să ni se prelungească tutela. Acest articol catastrofal, care a iscat proteste vehemente în Antile şi în Algeria şi a declanşat, de asemenea, o petiţie a unor istorici pentru libertatea cercetării ştiinţifice şi împotriva legilor memoriale20, a fost declasat un an mai târziu de Jacques Chirac. Dar el intervine şi într-un context de revizionism ideologic, în care e vorba peste tot numai de sfărâmarea „tabuului" colonialismului şi de reflecţia asupra „fracturii coloniale" care ar explica, de pildă, situaţia de fragilitate şi marginalizare a copiilor proveniţi din imigraţie. „Fractura colonială" 21:

acest termen, foarte vag, adevărat gadget împrumutat din vocabularul chirachian, permite orice explicaţie şi îşi trage puterea dintr-o falsă simplitate. Vrea cineva să spună că Franţa este marcată de istoria ei recentă? Aşa ceva este un truism. Că imigranţii provenind din fostele noastre colonii sunt prost trataţi şi puşi să facă doar munci

A doua Golgota subalterne? Că patronatul şi puterile publice visează să-i importe când au nevoie de ei şi să-i trimită acasă când nu mai există de lucru? La fel se întâmplă în aproape toate ţările din Europa, chiar şi în cele care nu au niciun trecut colonial. Imigranţii sunt oare mai bine văzuţi decât tamulii, chinezii, pakistanezii, filipinezii, ba chiar balticii, polonezii, toate naţionalităţile pe care noi nu le-am colonizat22? Sunt ei mai bine trataţi decât ţiganii din România cărora poliţia le distruge regulat adăposturile înjghebate şi le

desființează rețelele? Oare nu cumva pe

Franţa o dor străinii ei în general, nu le opune tuturor sistemul ei protecţionist?

La drept vorbind, procesul colonialismului s-a redeschis nu pentru că ar fi fost ignorat şi refulat la şcoală23, ci pentru că este aducător de claritate pentru toţi cei care

144

Pascal Bruckner au nostalgia vechilor dezbinări. Aşa cum există inconsolabili ai războiului rece, există şi intelectuali care nu acceptă mental independenţa fostelor teritorii administrate din Franţa. Anticolonialismul slujeşte drept marxism de substituţie unei întregi stângi în pierdere de înţelegere a lumii. Deoarece ideea de naţiune cumulează toate tarele dominaţiei occidentale – expansionistă, aceasta cade în păcatul imperial; închisă în propriile-i frontiere, cade în păcatul şovinismului şi rasismului –, trebuie produsă, cu sprijinul multor artificii, imaginea unei Franţe xenofobe pentru că e franceză, adică însemnată cu fierul roşu de un trecut criminal. Proasta situaţie a maghrebinilor şi a negrilor s-ar înţelege prin „persistenţa şi aplicarea unor scheme coloniale la anumite categorii ale populaţiei (categorii reale sau construite), în principal provenite din fostul Imperiu" 24. „Părinţii şi bunicii noştri au fost făcuţi sclavi", afirmă, pe de altă parte, Apelul

Indigenilor lansat de mai multe grupuri în iarna lui

2005 şi susţinut de diverse personalităţi de stânga apropiate de mediile islamiste: „Fiice şi fii de imigranţi, (…)

ne-am angajat în lupta împotriva opresiunii şi discriminării produse de republica postcolonială (…). Trebuie s-o sfârşim cu instituţiile care aduc populaţiile provenite din colonizare la un statut de subumanitate".

Dacă dai crezare acestor noi vulgate, problemele socia – a doua Golgota

145

le ar fi mai întâi nişte probleme etnice (se va remarca asemănarea retorică cu discursurile Frontului naţional), iar suburbiile

n-ar fi nimic altceva decât noile noastre dominioane în care locuitorii ar fi reduşi la tăcere şi menţinuţi într-un sistem de rasism instituţional25. Parisul ar controla deci cartierele de blocuri din suburbii, le-ar exploata bogăţiile, ar duce faţă de ele o violentă politică de spoliere! Să amintim că alţii au vrut să facă din suburbii echivalentul teritoriilor ocupate din Palestina, o fâşie Gaza şi o Cisiordanie în împrejurimile oraşelor Lyon, Touluse sau Paris. Iată deci că francezii devin colonişti la ei acasă şi că ar trebui ca Hexagonul să le fie luat din proprietate! în loc să se admită că sistemul francez descurajează iniţiativa şi efortul, că o rată a şomajului de 40% la tinerii din cartierele de blocuri din suburbii, lipsa de calificare profesională şi de solidaritate interfamilială şi omniprezenţa bandelor care fac legea şi jefuiesc blocurile produc o situaţie catastrofală, se inventează o genealogie fantastică, localităţile suburbane Les Minguettes şi La Courneuve sunt citite cu ochelarii din Aures sau de pe Platourile înalte din

Tonkin. Ne aflăm aici într-un fel de telescopare spaţio-temporală, o suprapunere a continentelor şi a epocilor în care toate se amestecă, departamentul 93* cu

25 „Astăzi, în Franţa, indivizii din «cartierele sensibile» sunt reduşi la tăcere pe plan politic, menţinuţi într-o foarte mare dependenţă economică şi dominaţi social şi cultural printr-un veritabil sistem de instituţionalizare a rasismului şi a raporturilor coloniale". (Didier

Lapeyronnie în La France coloniale, op. cit., p. 120))

1 46

Pascal Bruckner township-urile sud-africane, Clichy cu Gaza, Bobigny cu comerţul cu sclavi. Fiecare poate, potrivit înclinaţiilor, să locuiască ţara virtuală a sclaviei şi a colonialismului, devenite concepte neclare, habitate temporare investite afectiv pentru exprimarea mâniei şi dezgustului26. Or situaţia din suburbii ţine de respingere, de separare teritorială şi nu de subordonare în scopuri comerciale, care a fost specifică Imperiilor. Colonii ocupau o ţară, n-o abandonau, nu făceau din ea un „teritoriu pierdut al Republicii". Când un guvern îşi

uită o parte dintre cetăţeni (şomeri, persoane fără alocaţii, săraci, subproletari, RMI şti*), nu se spune că-i colonizează, ci că-i neglijează27. Aşa cum de o jumătate de secol suntem copleşiţi de rezistenţialişti.

A doua Golgota

147

adică de indivizi născuţi după 1945 şi care visează să spele afrontul colaborării cu ocupantul german combătând „fascismul", tot aşa vedem revenind o generaţie de susţinători ai Lumii a Treia care reiau luptele de eliberare la o jumătate de secol de la independenţa ţărilor din Sud şi îşi îndrugă cu febrilitate catehismul anticolonialist anunţând că vor elibera departamentul

9 – 3! Te fac să te gândeşti la soldaţii japonezi risipiţi prin insulele din Pacific şi care, la sfârşitul secolului al XX-lea, încă nu ştiau că se terminase al Doilea Război Mondial. A fi un erou o dată terminate luptele este o vocaţie, faptul îţi dă o anumită poleială fără să te expună la niciun risc. Dar un istoric nu poate lăsa ideologia – fie ea cea mai generoasă – să-i dicteze în meserie fără a-şi coborî disciplina ştiinţifică la rangul de simplă propagandă.

Ne pare rău că trebuie să amintim un lucru simplu.

Decolonizarea a avut loc. Foarte imperfectă, desigur, dar în sfârşit Franţa a întors pagina. Dacă vrea să uite această perioadă sau dacă se fereşte să-şi amintească de ea, e pentru că amnezia este în acest domeniu contraponderea detaşării. Va fi invocată oare „Franţafrica" cu scandalurile, reţelele de spioni şi afacerile ei necurate susţinute de de Gaulle, Giscard, Mitterrand şi

Chirac? Ea a fost mai ales un raport de „corupţie mutuală" (Achille Mbembe) în care capitala Franţei şi câţiva şefi de stat africani se trăgeau de barbă; astăzi este pe cale de a se termina, aşa cum o arată în mod trist mocirla din Cote dâvoire. Cum să nu vedem că adevăratul pericol din zilele noastre nu este expansiunea, ci pur şi simplu abandonarea? Potrivit expresiei brutale a economistului Paul Bairoch, „Occidentul nu are nevoie de Lumea a Treia şi asta este o veste proastă

Pascal Bruckner pentru Lumea a Treia28". Pe scurt, nenorocirii de a fi exploatat îi răspunde nenorocirea şi mai mare de a nu fi deloc exploatabil, de a fi abandonat. Ceea ce ameninţă numeroase ţări sărace din Sud nu este invazia caracatiţei capitaliste, ci situaţia inversă: a nu mai interesa nici investitorii şi nici marile grupuri, a fi scos din circuitele mondiale. Nimic n-ar fi mai rău decât o retragere unilaterală, o rupere a legăturilor făurite în cursul secolelor. Europei trebuie să-i lase moştenire Franţa domeniul ei de influenţă african, deoarece numai

Europa este pe măsura acestui continent, pentru a ţese relaţii coerente şi a nu tăia punţile.

Colonialismul a devenit un cuvânt atotcuprinzător care nu mai desemnează un proces istoric precis, ci ansamblul a ceea ce se recuză: idealul republican, modelul francez, laicitatea, puterea şi influenţa multinaţionalelor şi mai ştiu eu ce. E adevărat că o mică parte dintre repatriaţi rămâne la noi orfană de Algeria franceză; dar şi o parte semnificativă a stângii intelectuale este la fel de nostalgică după Algeria şi plânge romantismul revoluţionar şi elanul politic din acea perioadă. Pentru această stângăcreanţă, totodată văicăreaţă şi compasională, imigraţia, în loc să fie o şansă pentru indivizi şi pentru

ţara care-i primeşte, ar fi o simplă restituire: Franţa (sau

Olanda, Anglia, Spania) şi-ar plăti datoriile către Africa primindu-i fiii. Europa le datorează totul acestora din urmă: locuinţe, îngrijire medicală, educaţie, salarii decente, consideraţie imediată şi, mai ales, respectarea identităţii. Chiar înainte de a păşi pe pământul nostru, aceşti indivizi sunt deţinători de drepturi care vin pentru a fi despăgubiţi. „Oricum, adevărata victorie ar fi ca

Franţa să te accepte chiar dacă nu joci fotbal", spune o ciudată reclamă a Comitetului catolic împotriva foamei şi pentru dezvoltare, arătând fotografia unui băiat care se joacă cu mingea într-un sat african în timpul Campionatului mondial de fotbal din 200629. Ne

putem întreba dacă această viziune christică şi uşor paternalistă asupra imigrantului nu este impregnată de viziunea colonială răsturnată care constă în a face din metropolă veşnica obligată a fostelor ei posesiuni30. (Dacă imigraţia nu este aleasă, atunci trebuie suportată, acceptată ca fenomen ineluctabil, ca hotărâre a Providenţei; este curios să-i auzi pe conducătorii socialişti lăudând neintervenţia statului, erijând fatalismul în slogan progresist.) Or, a tăia cordonul ombilical înseamnă a înceta să mai gândeşti în termeni de datorie sau de dependenţă, înseamnă a privilegia parteneriatul faţă de relaţia afectivă sau ranchiunoasă, ceea ce nu interzice nici solidaritatea, nici răspunde-Pascal Brucknerrile. Poate că aici trebuie întreprinsă o revoluţie mentală şi de-o parte şi de cealaltă, între Paris şi diferitele capitale africane, care nu va fi mai uşoară decât prima. Cât despre adjectivele „decolonizat" sau „postcolonial", ele au defectul de a marca încă o legătură de subordonare cu vechiul sistem, secesiunea cu continuitatea. Trebuie să te simţi foarte sigur de tine ca să spui, precum preşedintele Republicii Chineze întâmpinând-o pe d-na Thatcher în 1985: „Ocupaţia britanică a trezit China din somnul ei de veacuri"; sau ca să subliniezi, precum prim-ministrul indian Manmohan Singh primind, la Universitatea din Oxford, titlul de doctor honoris causa, la 8 iulie

2005, aspectele pozitive ale Imperiului britanic pe care

India a fost desigur întemeiată să-l combată, dar ale cărui „consecinţe benefice" trebuie de asemenea să le recunoască. Trecutul nu este uitat, ci pus liniştit la locul lui, digerat31. Aceste mari naţiuni, favorizate ce-i drept de numărul lor de locuitori, de puterea lor, de foarte înaltul nivel al elitelor lor, au devenit pur şi simplu stăpâne pe propria soartă.

Ni s-a născut un duşman!

Hannah Arendt vorbeşte undeva despre „teribila distanţă ce ne desparte de începuturile noastre", mai ales în democraţiile mereu înclinate să slăbească principiile, să corupă idealurile. Pentru această degradare există un remediu teribil: prezenţa unui bun duşman care ne terorizează, dar ne şi mobilizează, ne aminteş-A doua Golgota

1 51

te că putem pierde totul, că viaţa nu se reduce la liniştea înfloririi personale. „O, voi ce-mi sunteţi fraţi pentru că am un duşman", spunea Paul Éluard. îmbinând fanatismul cu tehnologia, duşmanul de astăzi, terorismul islamic, loveşte la întâmplare, în oraşe, locuri publice, cu orbirea unui fenomen natural. Este o pedeapsă fără revendicări, fără vinovaţi desemnaţi, fără altă dorinţă decât aceea de a ucide şi a devasta. Această teroare, peste tot prezentă şi nicăieri reperabilă, poate paraliza spiritul, poate duce la o politică a capitulării. Poate, de asemenea, să ne ascută felul de a-l înţelege pe adversar, să ne determine să deosebim ce ţine de operaţiile militare şi poliţieneşti şi ce ţine de războiul ideilor.

O parte a Islamului se radicalizează nu pentru că se îndepărtează de noi, ci, dimpotrivă, pentru că se apropie de Occident: în acest antagonism nu există nicio ciocnire a civilizaţiilor, ci, dimpotrivă, o convergenţă violentă a lor. Bărboşii cei mai extremişti, se ştie, ies din facultăţile de ştiinţe şi aparţin în general claselor avute.

Patologie a mimetismului şi nu a alterităţii.

Căutarea unei purităţi a credinţei poate fi, aşa cum a văzut Nietzsche, reversul scepticismului sau al disperării. Islamul, în versiunea lui fundamentalistă, are virtutea principală de a ne constrânge să reevaluăm tot ceea ce consideram ca fiind dobândit: laicitatea, egalitatea dintre bărbaţi şi femei, regimul democratic, libertatea de exprimare, toleranţa. Ne obligă, mai ales în

Franţa, să reconsiderăm religia, să înţelegem fenomenul credinţei deoarece sacrul nostru, în Europa, este desacralizarea. Întoarcere la marile dezbateri din secolul

Luminilor. Tot ce părea că merge de la sine trebuie regândit datorită obiecţiilor credincioşilor, teologilor, imamilor hotărâţi să nu conceadă nimic societăţilor noas

1 52

Pascal Bruckner tre' permisive. Aceste obiecţii făcute certitudinilor noastre, să nu le măturăm cu dosul palmei! Chiar dacă nu există nicio îndoială că radicalismul islamic va fi învins într-o bună

zi – dar cu preţul a câte suferinţe, a câte sute de mii de morţi? –, să acceptăm că ni s-a născut un duşman care ne ajută să rămânem vigilenţi, în stare de alertă. Este cazul să spunem ca Tucidide: „Ostilitatea voastră ne face mai puţin rău decât prietenia voastră". Adversarul ne pune în poziţia contradictorie de a vrea să-l învingem şi de a vrea să-l păstrăm pentru a păstra energia pe care ne-o insuflă. Este totodată detestabil şi dezirabil.

VI

Ascultă-mi suferinţa

„E greu să fii negru. N-aţi fost niciodată negru? Eu am fost mai demult când eram sărac".

Larry Holmes, fost campion mondial de box, categoria grea1

Că un anumit număr de cetăţeni negri sau maghrebini doresc redefinirea contractului lor cu Republica pentru că se simt neiubiţi sau subestimaţi este o dovadă de sănătate republicană. Că vor să devină „francezi cu drepturi depline şi nu francezi pe deplin aparte", că denunţă discriminările după chip sau patronim şi exclamă: „Culoarea noastră este durerea noastră", aşa cum spunea un muncitor marocan pe platoul unui post de televiziune, este şi just, şi licit. Franţa, şi aici se află măreţia şi limita ei, postulează abstracţia cetăţeanului şi privilegiază dreptul la asemănare şi nu dreptul la diferenţă: dar uită prea des că asemănarea li se aplică şi celor care sunt diferiţi de noi, bărbaţi şi femei din atâtea orizonturi, cu alte culori ale pielii, cu alte religii şi care au dreptul să intre în cercul fermecat al seamănului. Scriind Omul invizibil în 1952, americanul Ralph Ellison insista, printr-o alegorie, asupra transparenţei compatrioţilor săi negri din Statele Unite, culoarea pielii făcându-i interşanjabili şi fără identitate. Prea multe minorităţi se simt astfel în Franţa într-o stare de moarte socială, imperceptibile fiindcă sunt prea vizibile, ascunse

1 56

Pascal Bruckner de ostentaţia lor, menite să rămână veşnic nişte „precineva" (Evelyne Kestenberg).

Despre victimizare văzută ca o carieră

Toată miza constă în a şti în numele a ce anume se mobilizează

colectivităţile: în numele unei egalităţi terfelite a drepturilor sau al unui ultraj atât de profund, încât le-ar pune într-o stare de creanţă nelimitată? A reclama un loc în spaţiul public printr-o reînsuşire a trecutului, a cunoaşte şi a face cunoscută de pildă istoria algerienilor, marocanilor, senegalezilor morţi pentru Franţa şi folosiţi drept carne de tun în războaiele noastre europene (vezi filmul

Indigenes de Richard Bouchared) face parte dintr-un proces legitim de revalorizare de sine pentru copiii şi nepoţii lor. Recunoaşterea simbolică din partea celor mai înalte autorităţi ale statului vine atunci să desăvârşească acest proces şi Franţa ar greşi dacă ar oculta partea arabo-africană din identitatea ei2. Dar există şi pericolul de a sanctuariza propria nenorocire, la nevoie întruchipând-o printr-o lege, pericolul de a face din ea un bastion etanş. Moştenitori: acest cuvânt desemna de obicei copiii de familie bună care se bucurau de o mare avere şi de o bună educaţie. De-acum înainte cuvântul înseamnă transmiterea unei valori patriciene: durerea care ne ridică la un ordin nobiliar inedit. Iată-ne pe toţi legatari de o parte şi de cealaltă a aceleiaşi bariere, perpetuând o distincţie sau un defect care ne marchează pe veci. Nu ne mai creăm propria viaţă, ci repetăm rănile de ieri. Gândirea victimară

Ascultă-mi suferinţa

157

reînvie vechea categorie religioasă a blestemului. Cum să eviţi atunci să te transformi în lobby-uri de suplicitaţi de profesie, disputându-le altora părţile de piaţă şi cununa de martir? Aşa cum există evrei imaginari, tot aşa există sclavi şi colonizaţi imaginari care vor să se drapeze într-o legendă blestemată, să primească de la aceasta un plus de lumină. Astfel s-ar reconstitui marea frăţie a celor naufragiaţi şi zdrobiţi, în faţa căreia n-ar exista decât opresori şi torţionari. Victimizarea ar fi un fel de discriminare pozitivă sălbatică, un mod de a-ţi oferi o favoare atunci când toate recursurile juridice şi politice se întâmplă să-ţi lipsească. A te declara victimă înseamnă a-ţi depune candidatura la excepţie; este poate o etapă indispensabilă pentru o minoritate în reconstruirea sinelui, în recucerirea demnităţii.

Dar este o armă cu două tăişuri. Căci nu întemeiezi un sentiment de apartenenţă pe o nenorocire teatralizată, îl întemeiezi pe o experienţă colectivă împărtăşită, pe o răspundere crescândă în viaţa publică, mediatica şi profesională. Victimizarea nu produce comunitarism, aşa cum se tem susţinătorii modelului republican, ci făureşte conglomerate de reclamanţi, o comunitate absentă. Alocarea unui prestigiu celor „învinşi" sau celor care se simt învinşi este ambiguă. Este o greşeală să crezi că eventuala culpabilizare a copiilor din şcoli, în numele principiului: strămoşii tăi i-au aservit pe ai mei, va face să le fie mai plăcută ideea de diversitate umană sau li se va părea altceva decât o punere în scenă artificială3. Să ne închipuim căpşoarele blonde, brunete sau creţe abordându-se în recreaţie şi prezentându-se ca „descendenţi din sclavi, colonizaţi, negustori de sclavi negri, bandiţi.

Pascal Bruckner ţărani, sărăntoci"! De ce să-i ceri unui băieţel sau unei fetiţe să se transforme în contemporanii unor fărădelegi eventual comise acum trei secole de obscuri necunoscuţi din Nantes, Bordeaux, La Rochelle când ei înşişi sunt alergici la orice idee de servitute? Pe scurt, în vreme ce

Europa şi-a îngropat disputele seculare şi i-a reconciliat pe duşmanii ereditari, numai comerţul cu sclavi şi imperialismul ar scăpa istoriei, adică punerii la distanţă, şi ar trebui să injectăm mereu în ele furie, mânie, să repetăm ca o placă stricată faimoasa frază a lui Faulkner: „Trecutul n-a murit niciodată, ba chiar n-a trecut niciodată".

Datorită acestui fapt, se instaurează un adevărat război civil al memoriilor incompatibile unele cu altele, se face imposibilă instaurarea unei cronologii comune deoarece vor exista întotdeauna grupuri care, în numele credinţelor sau suferinţelor lor, nu se vor recunoaşte în ea4. Or, în lipsa unei istorii federatoare naţionale sau supranaţionale care să adune diversele componente ale unei ţări şi să-i imprime acesteia un elan comun, respectiva ţară se reduce la o aglomerare de triburi (negru, beur*, ţigan, antilez, corsican, basc, homosexual etc.) unite prin disensiunile lor reciproce şi nitare" (în La Fracture coloniale, op. cit., p. 94). Înseamnă să confunzi instruirea cu compasiunea.

4 Raportul Obin al Inspectoratului general al Educaţiei naţionale, remis ministrului François Fillon în februarie 2005, explica dificultăţile profesorilor de a vorbi despre filosofii Luminilor („Rousseau este contra religiei mele"), de a studia Tartuffe de Molière, a citi Doamna Bovary, povestea unei femei infidele, de a promova laicitatea, de a evoca construirea catedralelor, de a deschide planul unei biserici bizantine, de a admite existenţa religiilor preislamice, de a vorbi despre persecuţiile antisemite etc.

Ascultă-mi suferinţa

1 59

făcând apel la stat ca la o simplă instanţă de mediere.

Identitatea încetează atunci să mai coincidă cu cetăţenia, ba chiar o face imposibilă. Poate că modelul francez sau englez a intrat în pană. Dar, aşa cum am văzut, există mai ales o descalificare a ideii naţionale în Europa care face absurd însuşi conceptul de integrare.

Acesta se reduce astfel la două modele complementare: modelul liberal, care face din instalarea într-o ţară echivalentul unui contract de muncă reînnoibil sau reziliabil potrivit legii cererii şi ofertei, şi modelul din

Lumea a Treia sau creştin, al ospitalităţii care cere să primeşti pe oricine vine la noi, fără să-i ceri nimic, într-un gest de pură ofrandă. Dacă nu mai există patrioţi sau autohtoni, nu mai există nici străini, există doar oameni favorizaţi de soartă care au o obligaţie faţă de aproapele lor mai sărac. Numai statul-providenţă, prin alocaţiile pe care ni le dă, ne aminteşte că aparţinem încă unui loc, unei administraţii. Lipseşte adeziunea simbolică la un principiu spiritual, rod al unei istorii anume, asocierea voluntară liber consimţită la o comunitate naţională specifică cu tot ceea ce presupune ea:

Învăţarea unei limbi şi iniţierea în cultura proprie. Nu este de ajuns să fie reglementată viaţa a sute de mii de imigranţi, să li se asigure un trai şi un loc de muncă convenabile, mai trebuie şi, dacă aceştia doresc să rămână la noi, să facem din ei adevăraţi europeni, spanioli, francezi, italieni, ceea ce presupune o societate politică sigură pe ea şi sigură de valorile sale şi care organizează, de exemplu, pentru

noii veniţi o ceremonie de primire solemnă. Marile naţiuni sunt blamate, deseori pe bună dreptate, pentru deficienţele lor în absorbţia imigranţilor, dar se uită că există şi un despotism al minorităţilor, îndărătnice în a se asimila dacă

160

Pascal Bruckner asimilarea nu este însoţită de un statut de extrateritorialitate5.

Un lucru şi mai grav: sub acoperirea respectului pentru diferenţele culturale sau religioase (crezul de bază al multiculturalismului), indivizii sunt închişi într-o definiţie etnică sau rasială, sunt băgaţi din nou în plasa din care trebuiau să fie scoşi. Iată-l pe negru şi pe arab prizonieri pe veci ai istoriei lor, replasaţi de bunii lor prieteni progresişti în contextul fostei dominaţii, supuşi spiritului de bisericuţă etnică. Ca în perioada colonială, primesc domiciliu forţat în epiderma şi originea lor. Printr-o dialectică perversă, sunt întărite prejudecăţile ce trebuiau extirpate: celălalt nu mai poate fi considerat un egal, ci un inferior, un veşnic oprimat ale cărui suferinţe trecute ne interesează mai mult decât meritele prezente. (Este toată problema „mândriilor" gay, bi şi transsexuale, bretone, negre etc., venind în general de la categorii stigmatizate, şi anume că subînţeleg contrarul a ceea ce enunţă: că s-ar putea să-ţi fie ruşine că eşti cine eşti. Este revelator că această expresie, provenită din politicile identităţii, a devenit sloganul tuturor. Or, trebuie să fim

mândri nu de ceea ce suntem, fapt care nu depinde de noi, ci de ceea ce facem.) în ochii noştri de europeni, un afro-american este mai întâi un cetăţean american, cu toate implicaţiile pe plan cultural, lingvistic şi economic6.

Or, în viaţa de zi cu zi, nu intru în contact cu „evrei".

„Negri" sau „arabi", categorii abstracte, ci întâlnesc persoane distincte, pe care le apreciez sau nu, de care mă leagă afinităţi precise dar ale căror rădăcini, ten palid sau colorat şi convingeri religioase, nu intervin decât în mod secundar în aprecierea mea. Un individ nu există

ca individ decât atunci când singularitatea lui o ia înaintea naţionalităţii, culorii pielii sau apartenenţei sale.

Predominanţa rasialului asupra socialului, a etnicului asupra politicului, a minoritarului asupra normei, a memoriei asupra istoriei, este contemporană cu explozia Procesului ca dramă totală a modernităţii cu cei trei protagonişti ai lui: reclamanţii, Judecătorul şi Avocatul.

Nu mai suntem în raportul de forţe clasic, o luptă în vederea obţinerii unui rezultat, ci într-o sală de audienţă unde rezultatul depinde de abilitatea retorică a părţilor adverse şi de ponderea opiniei publice. Tribunalul a devenit adevărul tuturor luptelor, inclusiv lupta de clasă supusă de-acum jurisdicţiei. Tribunalul înrolează chiar statul sub flamura lui, este singurul numitor comun al unei lumi divizate. În Statele Unite, oamenii legii anchetează întreprinderile bănuite că au avut legături cu scla

162

Pascal Bruckner via; în Franţa, SNCF* este urmărită pentru presupusa ei complicitate cu maşina nazistă a morţii. Mâine vor fi atacaţi armatorii care au participat la comerţul cu sclavi. Vor fi trezite războaiele religioase, vor fi asmuţiţi unii împotriva celorlalţi ortodocşii, protestanţii şi catolicii, vor fi explorate la nesfârşit galeriile trecutului pentru a le pune în slujba pasiunilor noastre şicanatoare. Orice pedeapsă fiind consecinţa unei greşeli, ne trebuie ţapi ispăşitori solvabili, al căror grad de nocivitate să poată fi calculat în bani peşin. Secolul care începe va fi al litigiului generalizat: procesele de reparaţie, de restituire a unor opere de artă se vor înmulţi în mod exponenţial; dacă trebuie, vor fi golite toate muzeele pentru ca primilor proprietari să le fie înapoiată fiecare pictură, sculptură şi basorelief, noţiunea de imprescriptibilitate se va extinde la toate domeniile. Piedicile temporale au sărit. Oare clasa muncitoare va cere într-o bună zi daune capitalismului pentru exploatarea ei neruşinată timp de două secole?

Din momentul în care accedem la statutul de deţinători de drepturi, accedem şi la acela de lezaţi. Fiecare dintre noi dobândeşte la naştere un portofoliu de prejudicii pe care va trebui să-l fructifice.

Toată istoria este o creanţă faţă de noi al cărei vărsământ imediat îl cerem cu tărie. Astăzi combinăm un romantism al suferinţei, nouă castă elitară, cu o alergie absolută la durere, ideal fiind să dobândim titlul de paria fără să fi îndurat nimic. Şi cea mai mică adversitate care ne atinge este un scandal ce trebuie indemnizat. A te declara victimă înseamnă a te dota cu dubla putere de a acuza şi de a reclama, de a arunca oprobriul şi de a cere stăruitor. Şi de vreme ce toţi avem în arborele nostru genealogic cel puţin un spânzurat, un

şerb, un proletar, un persecutat, vom coborî în timp dacă trebuie până în Evul Mediu ca să cerem dreptate. Lupta politică clasică forma femei şi bărbaţi oţeliţi, mândri de cuceririle smulse, lupta juridică de azi fabrică nemulţumiţi cronici. Nu e sigur că e vorba de un progres.

Protecţia minorităţilor r t sau emanciparea individului

Toată ambiguitatea multiculturalismului vine din faptul că, în numele celor mai bune intenţii, încarcerează bărbaţii, femeile şi copiii într-un mod de viaţă şi nişte tradiţii de care foarte adesea ei speră să se emancipeze. Politicile identităţii reafirmă într-adevăr diferenţa în momentul în care se vrea instaurarea egalităţii şi reiau, în numele antirasismului, vechile prejudecăţi legate de rasă sau etnicitate. Protecţia drepturilor minorităţilor este şi dreptul pentru fiecare individ aparţinând acestor minorităţi de a se retrage din ele fără prejudicii, prin indiferenţă şi prin uitarea solidarităţilor de clan sau familiale, de a-şi făuri un destin care să-i fie propriu fără să reproducă ceea ce i-au lăsat moştenire părinţii. Este deci dreptul de a exista ca persoană particulară, de a deveni altcineva care nu provine din rădăcinile sale, ci îşi imprimă vieţii sensul pe care doreşte. Ce ar trebui să însemne emanciparea republicană? Promovarea socială şi uitarea determinismelor biologice şi culturale: scoaterea negrului şi arabului din rolurile subalterne, din sarcinile anevoioase la care sunt prea adesea limitaţi. Smulgerea lor din stereotipuri care-i reduc la profesiile de sportiv, atlet, body-guard de bar, muncitor necalificat etc.

Să-i faci, la nevoie printr-o corectare voluntară a inega
164

Pascal Bruckner litaţilor, vizibili în spaţiul public, prezenţi pe toate treptele societăţii, în întreprinderi, media, medicină, lumea politică, pe scurt să faci din ei nişte cetăţeni în adevăratul sens al cuvântului (când vom vedea şi la noi un Colin Powell sau o Condoleezza Rice accedând la cele mai înalte responsabilităţi?). Imensul avantaj al cetăţeniei europene este de a împreună particularul cu universalul şi de a autoriza înflorirea individuală în 25 de ţări, legate prin aceeaşi legislaţie. Putem de-acum să cumulăm definiţiile pe care ni le dăm noi înşine în loc să excludem vreuna în favoarea alteia (să fii, de pildă, parizian, francez, european). Nu mai suntem în era patriilor opresive, dar binevoitoare: posibilitatea oferită tuturor de a se duce să trăiască, să-şi facă studiile la Londra, Amsterdam, Barcelona, Bologna, Cracovia, Praga, Budapesta constituie o lărgire spirituală extraordinară pe lângă care ataşarea exclusivă la o identitate minoritară pare o pipernicire jalnică.

Căci minorităţile, din cauza nedreptăţilor ce le-au fost făcute, au dobândit o prerogativă care altă dată era a burgheziei: să te preferi pe tine în întregime, să te laşi în voia voluptăţii conştiinţei împăcate. îşi afişează zgomotos personalitatea, se mândresc că sunt ce sunt, practică autocelebrarea, nu-şi recunosc niciun defect, nu-şi autorizează nicio repunere în cauză, ba chiar uneori scapă legilor comune (în Statele Unite, homosexualii, bărbaţi sau femei, cu foarte rare excepţii, nu pot fi acuzaţi de hărţuire sexuală: libera exprimare a libidoului lor este întotdeauna inocentă). Asupra minorităţilor au fost transferate privilegiile interzise claselor dominante şi naţiunilor. De altfel, minoritatea, etnică, religioasă, sexuală, regională nu este nimic altceva decât o mică naţiune restituită angelismului ei, spălată de păcatul originar, la care

Ascultă-mi suferinţa 165

cel mai excesiv şovinism este expresia doar a unui legitim amor-propriu. Sub pretextul de a celebra ideea diversităţii, se instaurează în acelaşi timp separarea oamenilor şi inegalitatea lor de

vreme ce unii, doar din faptul că există, se bucură de avantaje interzise celorlalţi. Astfel, există o poliţie a marginalităţilor, care nu este mai puţin severă decât cealaltă poliţie, şi un micro-naţionalism la fel de şovin ca şi cel general. Şantajul cu solidaritatea etnică, rasială şi religioasă, denunţarea trădătorilor calificaţi drept „jigodii" şi „maimuţoi" de serviciu7, slujesc drept readucere la ordine pentru eventualii recalcitranţi şi le înfrânează aspiraţiile de libertate. De fiecare dată când o ţară occidentală a vrut să codifice un drept al minorităţilor s-au ridicat împotrivă membri, în general femei, ai acestor minorităţi! Prevederile generoase care pretindeau, de pildă, în Canada, ca musulmanii să fie judecaţi după legea musulmană sunt văzute atunci ca o regresiune, o nouă izolare8. Cum să nu ai o extremă

Pascal Bruckner neîncredere faţă de această mistică a alterităţii care se dezvoltă astăzi paralel cu aceea a respectului (cuvânt a cărui etimologie înseamnă „a privi de la distanţă")? Căci celălalt nu este un alt eu însumi, străinul care îmi e apropiat, el străluceşte în îndepărtata şi inalterabila lui splendoare, el care n-a fost pângărit de modernitate. În fond, multiculturalismul nu este, poate, decât un apartheid legal în care găseşti accentele înduioşate ale celor bogaţi explicându-le celor săraci că banii nu aduc fericirea: nouă ne revine povara libertăţii, a făuririi personalităţii proprii, a egalităţii între bărbaţi şi femei, vouă bucuria tradiţiei, a căsătoriei silite, a vălului, a poligamiei şi exciziei. Membrii acestor mici congregaţii devin atunci nişte piese de muzeu, locuitorii unei rezervaţii pe care vrem s-o apărăm de „calamităţile" progresului şi civilizaţiei.

Unele localităţi din Italia se gândesc să le rezerve femeilor musulmane nişte plaje unde să se poată scălda la adăpost de privirile masculine. Te-ai crede întors pe vremea segregaţiei în sudul Statelor Unite. Altfel spus, trebuie dusă o dublă luptă: a proteja minorităţile de discriminările de care suferă (de exemplu, a favoriza predarea limbilor şi culturilor regionale, a adapta calendarul şcolar la sărbătorile religioase) şi a proteja persoanele particulare împotriva intimidărilor pe care comunitatea de origine le poate exercita asupra lor.

Victimizarea este un balsam efemer şi o umilire suplimentară, o a doua servitute care se adaugă la prima. Niciun raţionament nu va putea contrazice certitudinea unui grup, a unei persoane de a fi blestemate, lezate în cele mai profunde interese. Măcar n-ar trebui întreţinut acest sentiment printr-o întreagă retorică a compătimirii, n-ar trebui reaprovizionaţi cei răniţi de viaţă cu argumente doloriste care le accentuează tulburarea morală. Franţa.

Ascultă-mi suferinţa

167

de exemplu, a creat în aprilie 2004 un secretariat de stat pentru victime, care înţelege să se ocupe de „memoria victimelor din trecut, de victimele de astăzi, dar şi de victimele potenţiale", ceea ce deschide, să recunoaştem, un spectru foarte larg. În acelaşi an, la 30 decembrie, a fost instituită înalta Autoritate de luptă împotriva discriminărilor şi pentru egalitate. Ea apără toate persoanele care au avut de suferit din motive de „origine, sex, aspect fizic, patronim, orientare sexuală, handicap, vârstă, religie, opinie". Vedem care este riscul: crearea unui curent ce va aspira o clientelă de nefericiţi care se ignorau, dar pe care aceste prevederi îi vor stimula. Astfel nu vor fi închise rănile, ci se vor crea altele noi. „Eram nefericit, dar nu ştiam, guvernul m-a convins că eram nefericit".

Se va inaugura oare într-o bună zi, între Matignon* şi

Élysée**, un minister al Suferinţelor din Dragoste? Puterea publică este abătură de la atribuţiile ei tradiţionale, fiind redusă la rolul de psiholog, de asistentă socială, de consolatoare a celor îndureraţi9. Este curios de altfel că, în Hexagon, comunităţile din fosta Indochină nu prea participă la văicăreala generalizată şi refuză postura lacrimală: e adevărat că mulţi au venit în Franţa ca să fugă de regimurile comuniste, dar poate că vietnamezii, laoţicnii şi cambodgienii contează doar pe ei înşişi şi nu cad în mizerabilismul ambiant.

Când un cântăreţ de rap, preocupat să pună în valoare „injustiţia pe care o simt fiii de oropsiţi", spune: „Franţa e-o curvă, nu uita s-o fuţi pân-o laşi lată, ca pe-o târâtură trebuie s-o tratezi, gagiule!" (Monsiur

R), sau când

168

Pascal Bruckner o altă formaţie (Ministere Amer) exclamă: „Ce noroc să locuieşti în Franţa, păcat că maică-ta nu ţi-a spus nimic despre afurisita asta de ţară unde 24 de ore pe zi şi şapte zile pe săptămână, îmi vine să-mi scot şişul la feţele astea de cretă, feţe de cretă bine plasate ce mă-mpiedică să mă exprim"; când formaţia Lunatic proclamă: „Când văd Franţa cu crăcii desfăcuţi, o fut în cur fără vaselină

(…) Visez să-i trag în cap unui poliţai un glonţ de

Glock", profită cu toţii, poate, de o nişă comercială, dar fac puţin dezirabilă cetăţenia franceză. Profunzimea dezgustului şi dimensiunea prejudiciului sunt atât de mari, încât fac imposibilă adeziunea. Seducerea prin insultă este un procedeu nesincer: a denigra obiectul de care vrei să fii iubit, în speţă Franţa, copleşindu-l cu invective poate merge uneori cu firile masochiste. Dar orice persoană normal constituită reacţionează la insulte prin fugă sau prin respingere. Să spunem asta în doi timpi: cine nu-i iubeşte pe negri, arabi, indieni, asiatici, homosexuali, femei libere, cine este ostil diversităţii fizionomiilor, pluralităţii modurilor de viaţă şi marelui amestec din metropolele noastre nu trebuie să trăiască în Franţa. Nu trebuie să meargă pe stradă, să ia mijloacele de transport în comun, să se ducă la restaurant, la cafenea. Nu trebuie să trăiască nici la New York, Londra, Amsterdam, Madrid, Roma. A greşit secolul, ca să reluăm celebra expresie a lui Troţki. S-a sfârşit cu Europa monocromă, majoritar albă. Dar cine crede că Franţa este o naţiune abjectă prin istoria şi respingătoare prin idealurile ei, cine o vede ca pe un simplu prestator de servicii faţă de care avem numai drepturi şi nicio îndatorire se condamnă la o sfârtecare dureroasă, la o adevărată crucificare psihologică, doar dacă nu cumva se expatriază şi caută în altă parte un cer mai clement. Tot acest tineret francez, de in Ascultă-mi suferinţa

169

depărtată origine imigrată, care urăşte Franţa, dar nu are niciun alt loc unde să meargă, care fluieră, de exemplu, la Marseillaise la

meciurile de fotbal fluturând drapele algeriene dar nu se va întoarce în Algeria te duce cu gândul la acele căsătorii ce şchioapătă, între parteneri care se detestă, dar nu reuşesc să se părăsească şi conviețuiesc într-o antipatie reciprocă. Nu putem decât să invităm acest tineret să-şi ia soarta în propriile mâini, să se reconcilieze cu sine şi să-şi transforme mânia în acţiune politică, în ameliorare colectivă. Nu poţi locui statornic într-o ţară pe care o dispreţuieşti, cu excepţia cazului în care sfârşeşti prin a te dispreţui pe tine însuţi.

Întrebări despre sclavie

Nu e uimitor că primele naţiuni care au abolit sclavia, după ce au profitat din plin de ea, sunt şi singurele care fac obiectul unor acuzaţii şi cereri de despăgubire? Cu alte cuvinte, crima nu-i este imputată decât celui care s-a căit pentru ea – Europa şi Statele

Unite, care, de altfel, au pierdut un milion de fii ai lor în Războiul de Secesiune pentru această cauză – şi care a teoretizat comerţul cu oameni drept o barbarie.

Legea Taubira din 12 mai 2002 menită să nu definească drept crimă împotriva umanităţii decât comerţul occidental cu sclavi ţine de această lectură parţială a fenomenului. De ce este blamat Occidentul, şi numai el, când lumea orientală şi africană, care nu l-a regretat în mod public niciodată, este scutită de orice incriminare? Pentru că Occidentul este bogat şi sensibil la argumentele morale: în numele acestor argumente a ajuns să accepte raţiunile abolişioniştilor care denunţau ca pe o infamie reducerea unei categorii de oameni

170

Pascal Bruckner la rangul de „unelte însufleţite" (Aristotel), de bunuri mobile. (Spre aducere aminte, primul stat arabo-musulman care a abolit sclavia a fost Tunisia, în 1846, dar această măsură nu a avut efect decât începând cu prezenţa franceză în 1881. Imperiul Otoman va urma această cale spre sfârşitul secolului al XIX-lea. Acest trafic a fost declarat ilegal în Yemen şi Arabia Saudită doar în 1962, iar în Mauritania doar în 1980.) A spune astăzi că au existat trei tipuri de comerţ cu sclavi, cel oriental, care a început încă din secolul al VII-lea

(17 milioane de captivi după estimările făcute), cel african care

a acumulat uzajul casnic şi reţelele de export (14 milioane de persoane) şi cel atlantic care, într-o perioadă mai scurtă, a dus la deportarea a aproape 11 milioane de bărbaţi, femei şi copii, ţine încă de un tabu. Orice istoric care se hazardează să-l încalce riscă un proces de revizionism. Occidentul şi numai el a dezvoltat ideea abolţionistă înainte de-a o răspândi în Africa Neagră şi în Orient.

Aşteptăm ca lumea arabo-musulmană să facă mea culpa în public pentru rolul său în „vânătoarea pieilor negre" şi să-şi pună întrebări asupra propriul ei rasism (în arabă cuvântul abia, sclav, a devenit, din secolul al XVIII-lea, mai mult sau mai puţin sinonim cu negru) 10. În 2000, preşedintele statului Benin (fostul

Dahomey) s-a scuzat public pentru participarea africanilor din vestul Africii la comerţul cu sclavi. Se cunoaşte antagonismul care opune în acest sens populaţiile din Caraibe celor din Africa, bănuite că le-au vândut, aşa cum dovedesc numeroase expresii din

Ascultă-mi suferinţa

171

limba curentă. Era deci perfect legitimă instituirea unei zile de comemorare a sclaviei de vreme ce întreaga omenire a fost murdărită în această mârşăvie. Dar această zi ar trebui să fie şi o zi de bucurie, deoarece aminteşte ieşirea colectivă a omenirii dintr-unul din cele mai îngrozitoare păcate. Este, de asemenea, indispensabil să se predea mai bine în şcoli originile, cauzele şi consecinţele acestui „trafic infam". Predarea trebuie cel puţin să restituie fenomenul în întreaga lui complexitate. Poţi alege să delirezi despre „războiul declarat lumii negre" de autorităţile sioniste (Dieudonne, Conferinţa de la Alger, 16 februarie 2005)

când, de fapt, Codul Negru în Articolul 1 le interzicea în mod explicit evreilor, „duşmani declaraţi ai numelui de creştin" 11, să participe la comerţul cu sclavi şi cerea să fie alungaţi din insulele în care îşi stabiliseră reşedinţa. Poţi, de asemenea, să preferi adevărul faptelor într-un domeniu despre care cercetătorii ne spun că rămâne un obiect de discreditare în comunitatea istoricilor. În cazul acesta, să fie convocaţi toţi autorii acestei crime, din India până în cele două

Americi, să fie cunoscută fărădelegea şi explicitată în toate ramificaţiile ei! Vreţi să onoraţi memoria foştilor deportaţi, foştilor schingiuiţi? Continuaţi lupta abolиţioniştilor, băteţi-vă pentru a le elibera din lanţuri pe cele 12 până la 20 de milioane de persoane aservite astăzi prin munca silnică şi traficul de fiinţe umane! Ce ciudată este muţenia marilor noastre conştiinţe privind acest subiect arzător!

Prea des se uită că expresia „îndatorire de memorie”.

a fost creată de Primo Levi, chemându-i pe supravieţuitorii lagărelor de concentrare să depună mărturie pentru a depăşi incredulitatea contemporanilor lor12. Această injoncţiune a devenit de-a lungul anilor un adevărat cult, ordonându-i fiecăruia să întreţină cu pioşenie amintirea catastrofelor trecute. Respectul datorat morţilor s-a transformat într-o morală a vigilenţei: conştiinţa noastră trebuie să rămână trează, să prevină în orice moment reîntoarcerea ororii. Dar, asemenea cunoaştere este inutilă: îndatorirea de memorie nu ne-a făcut niciodată mai lucizi în privinţa răului actual, n-a împiedicat nici Cambodgia, nici Rwanda, nici Bosnia, nici Cecenia, nici Darfour. Dimpotrivă, ea poate consacra o insensibilizare paradoxală: dacă o crimă nu ia exact forma Holocaustului dintre 1942 şi 1945, strâmbăm din nas, o descalificăm pentru că nu este nici măcar genocidară. Ceea ce ar trebui să ne îngrozească ne lasă de gheaţă. Dovadă a contrario: pentru a ne sensibiliza la ororile sclaviei sau ale colonialismului, unii istorici sunt constrânşi, cu preţul a câtorva contorsiuni, să le descrie chiar cu lexicul Holocaustului. Numai groaza de ieri ne mobilizează şi ne dă dreptul să îndepărtăm tot ce nu i se aseamănă.

Dar amintirea fostelor persecuţii slujeşte îndeosebi la redeschiderea rănilor, la intentarea unui proces fără sfârşit Occidentului. În speţă, ceea ce se cheamă „îndatorire de memorie” este cel mai adesea impunerea unei istorii oficiale în care rolurile sunt distribuite dinainte, a unei

173

cunoaşteri coagulate care seamănă cu propaganda, care paralizează cercetarea ştiinţifică şi blochează investigaţia. Şi atunci, vremea imperialismului este congelată în eternitatea ranchiunei. Ca în tragedia greacă, vina părinţilor se comunică fiilor, la nesfârşit, plata păcatului este fără capăt, secolele alcătuiesc o lungă saga de represalii şi flageluri sângeroase. Îndatorirea de memorie este fluturată de unii doar pentru a suscita îndatorirea de penitenţă la alţii. Mai puţin sunt exaltate virtuţile pedagogice ale cunoaşterii, cât virtuţile punitive ale inculpării.

Contrarul memoriei nu este uitarea, ci istoria. Memoria caldă este de domeniul fidelităţii faţă de sine, ea comandă identificarea cu un grup, în timp ce istoria, ca ştiinţă critică, este de domeniul unui adevăr pentru toţi (Pierre

Nora). Aceasta ne protejează de păcatul anacronismului, replasează evenimentele într-o anumită continuitate, ne interzice să judecăm secolele anterioare de la înălţimea tribunalului prezentului. Memoria intimidează, condamnă, trăsneşte; istoria desacralizează, explică, detaliază.

Una divizează, cealaltă reconciliază. Istoria lărgeşte contextul, ne oferă o înţelegere complexă a trecutului, ne face contemporani cu cei mai îndepărtaţi strămoşi ai noştri. În plus, istoria îşi interzice să judece, rupe farmecul din subiectivitatea reminiscenţelor, evită „tirania cronicilor oficiale" (Claude Liauzu). Există ceva foarte frumos în ideea din o mie şi una de nopţi potrivit căreia istorisirile ne protejează de moarte: atâta vreme cât Şeherezada vorbeşte, execuţia ei este suspendată. Atâta vreme cât putem pune lumea în povestiri, chiar şi pentru a nara cele mai mari nenorociri ale noastre, suntem vii.

Erijată în instrument politic, memoria este mereu pândită de resentiment. Aşa cum s-a întâmplat de curând în fosta Iugoslavie, când naţionaliştii sârbi invocau heca

174

Pascal Bruckner tombele pentru a-şi justifica violenţele, îi trezim pe cei morţi, pe cei torturaţi, îi aruncăm în capul celor vii şi

strigăm: n-aveţi dreptul să nu vă pierdeţi capul, cereţi-vă iertare! în faţa acestei logici, nu există decât nemernici sau puri. A recita lista interminabilă a măcelurilor, deportărilor, asasinatelor de care s-ar fi făcut vinovaţi părinţii noştri înseamnă a deschide o casă de bani fără fund, din care să tot scoţi revanşe şi mânii, înseamnă a-i pune pe contemporani să plătească pentru crimele strămoşilor. Dezgroparea tuturor cadavrelor înseamnă dezgroparea tuturor urilor, aplicarea legii talionului la distanţă de secole. Mărturie, această diatribă a unui profesor de filosofie politică cerând reparaţie pentru sclavie.

„Trebuie reparaţie pentru tot ceea ce, în crima respectivă, poate fi, din punct de vedere juridic, cântărit, măsurat, cuantificat (...) Sunt cuantificabile orele şi zilele, lunile şi anii, deceniile şi secolele de sclavie. Este cuantificabilă, pe pământurile sclaviei, diferenţa în număr de ani dintre speranţa medie de viaţă a colonilor sclavagişti pe de o parte, şi a sclavilor pe de altă parte. Poate fi măsurată cantitatea de muncă furnizată de sclav şi partea ce-i revine din miracolul economic al industriei zahărului şi altor câteva industrii. Ziua de muncă la cât va fi cifrată? Câte milioane de sclavi (...)? câţi ani furaţi? Toate acestea câte milioane de zile fac, o dată adunate duratele de viaţă ale fiecărui sclav înainte de-a muri de epuizare sau sub loviturile celor mai crude pedepse (...)? Toate aceste date sunt cuantificabile. Trebuie şi este de ajuns ca istoricii economiei să-şi alimenteze cu date calculatoarele.

Care vor scoate cifre. Monstruozitatea celor mai mari dintre acestea va înspăimânta, iar cele mai mici vor fi totuşi revoltătoare (...) Să ne ţinem de ele. Justiţia să le ia în considerare şi să impună o reparaţie la înălţimea sa ştiind că nu va

şterge astfel mârşăvia acestui genocid utilitarist pe care descendenţii actuali şi viitori ai victimelor vor avea dreptul inalienabil să-l gestioneze cum li se va părea mai bine sau cum vor putea (...) Cine trebuie să repare? Naţiunile creştinătăţii în măsura exactă a legitimărilor pe care le-au invocat în privinţa acestui comerţ şi a acestei lente exterminări genocidare". 13

Să vedem acum ce scrie Franz Fanon în 1952, într-o vreme în care decolonizarea este departe de a fi terminată:

„Vor fi dezalienaţi negrii şi albii care vor fi refuzat să ne lase închişi în Turnul substanţializat al Trecutului (...) Sunt un om şi trebuie să preiau tot trecutul lumii. Nu sunt răspunzător numai de revolta de la Santo-Domingo (...) nu vreau să cânt trecutul în detrimentul trecutului şi viitorului meu (...) Oare n-am altceva de făcut pe acest pământ decât să răzbun negrii din secolul al XVII-lea? (...) Nu am dreptul, eu, om de culoare, să doresc cristalizarea la omid alb a unei culpabilităţi faţă de trecutul rasei mele. Nu am nici dreptul, nici datoria să cer reparaţie pentru strămoşii mei făcuţi servitori. Nu există o misiune neagră; nu există o povară albă.

O să-i cer oare omului alb de astăzi să fie răspunzător pentru negustorii de sclavi negri din secolul al XVII-lea? (...) Nu sunt sclavul sclaviei care mi-a dezumanizat strămoşii". 1*

Există cel puţin două utilizări ale memoriei: o memorie a mortificării narcisice pe care n-o va putea linişti nici

14 Franz Fanon, Peaux noires, masques blanes, Seuil, 1972, pp. 183

şi 186.

Pascal Bruckner o despăgubire pentru că s-a luat ea însăşi drept scop, obliterând orice scop moral mai înalt, şi o memorie a mobilizării care ne inspiră şi ne sensibilizează la injustiţii, în primul caz triumfă o memorie înarmată care caută ţinte pentru răzbunare, reaprinde tensiunile, lansează represalii, în al doilea, memoria menţine vie sursa de indignare, ne sporeşte alergia la infamia actuală.

Dar istoria este făcută atât din amintiri, cât şi din uitări comune, abolirea datoriilor de sânge contractate de societăţile omeneşti între ele. Dacă ar trebui să ne asumăm disputele predecesorilor noştri, dacă toate popoarele ar trebui să-şi rumege doleanţele respective, lumea ar fi trecută prin foc şi sabie. Iată de ce există ceva foarte profund în vorba lui Ernest Renan*: „Cel care trebuie să facă istoria trebuie să uite istoria". Trebuie abandonată ideea unei reparaţii termen cu termen a

rănilor trecute: cei torturaţi, striviţi, înjosiţi nu vor fi răzbunaţi, nicio compensaţie financiară nu-i va readuce la viaţă15. Ceea ce le datorăm este adevărul istoric şi nu o voinţă de pedepsire insaţiabilă din partea descendenţilor. Nu pot fi trase la nesfârşit poliţe pe nenorocire, după câteva generaţii trebuie să înceteze vremea urmăririlor, o dată respectat termenul biologic, şi să se facă loc muncii cercetătorului. Vine un moment în care trebuie lăsaţi morţii

— Ernest Renan (1823 – 1892), istoric, filolog şi scriitor francez, autor, între altele, al unei Histoire des origines du Christianisme (1863 – 1882)

menită să întemeieze „creştinismul raţional şi critic" şi al cărei prim volum, Vie de Jésus (1863), a avut o repercusiune considerabilă în Europa prin stilul său poetic şi interpretarea deferentă, dar raţionalistă a lui Iisus, „acest om remarcabil" (N. f.)

Ascultă-mi suferinţa

177

să-i îngroape pe morţi, să-şi ia cu ei disensiunile şi durerile. Există întotdeauna un risc în valorizarea sfâşierilor în detrimentul ambiţiilor comune. Uitarea este aceea care le face un loc celor vii, noilor veniţi care doresc să şteargă obligaţiile trecutului şi să nu suporte povara unor vechi resentimente. Există o putere de a reîncepe pentru noile generaţii.

Cea mai bună victorie asupra exterminatorilor, a torţionarilor şi negustorilor de sclavi negri de ieri este coexistenţa de acum posibilă a unor populaţii şi etnii pe care prejudecăţile şi mentalităţile le decretau odinioară incompatibile, este accesul foştilor dominaţi la rangul de seamăn, angajarea lor într-o aventură colectivă. În fiecare dintre naţiunile noastre, milioane de oameni trebuie să înveţe să trăiască împreună având istorii diferite. Strămoşii lor s-au omorât între ei pentru motive ce astăzi par obscure sau respingătoare. Pot continua să nu aibă încredere unii în alţii, să se perceapă în rivalitatea pasiunilor triste; sau, dimpotrivă, să depăşească dorinţa de răzbunare în folosul unei voinţe de coabitare aşa cum se manifestă ea în anumite momente excepţionale. „În fotbalul din Franţa este bine că oamenii îi sărbătoresc

pe jucătorii francezi fără să-şi pună problema dacă sunt negri sau nu. Pur şi simplu pentru că sunt francezi". (Lilian Thuram) Idealul ar fi să se ajungă la o indiferenţă faţă de culoare, etnie şi identitate, să nu se vadă decât talente, nume proprii, forţe individuale, fiinţe de excepţie şi nu indivizi încastraţi în categorii fixe. Nu am ajuns încă la aşa ceva, nici noi, nici Brazilia sau Statele Unite, cele două mari ţări multirasiale. Dar acestea arată calea.

Trebuie să lucrăm pentru lărgirea familiei umane şi nu pentru sanctificarea nenorocirilor trecute, întotdeauna degradantă pentru cei care se revendică de la ea. Pentru

178

Pascal Bruckner îndeplinirea acestei sarcini, bunăvoinţa nu este de ajuns.

Trebuie o întreagă politică a prieteniei, a simpatiei binevoitoare: trebuie un miracol.

Portret al oropsitului vieţii ca rebel consumator

Suburubiile Europei de Vest sunt legate, în general, de două mari povestiri: a claselor muncitoare şi a decolonizării. S-ar dori să se vadă în ele alianţa dintre isurecţia muncitorească şi lupta antiimperialista. Or, participanţii la răzmeriţele din cartierele de blocuri în noiembrie 2005 în Franţa, oricât de dezmoşteniţi ar fi ei, sunt mai întâi de toate copiii televiziunii şi ai supermarketurilor. Ce pretind ei? Aşa cum a spus unul dintre ei:

„Lovele şi gagici", nu revoluţia proletară şi nici eradicarea sărăciei, ci simplul decalc al visului comercial.

Născuţi francezi, acum vor să devină francezi, dar se simt blocaţi de un geam invizibil în spatele căruia îşi văd compatrioţii cum reuşesc, cum muncesc, cum se distrează fără să-i invite şi pe ei la festin. Culoarea pielii lor, şi, mai ales, originea lor socială, adresa la care locuiesc constituie o frontieră de netrecut. Deşcolarizaţi, fără un loc de muncă, hărţuiţi de forţele de ordine, voind totul imediat ca fiecare dintre noi în această societate individualistă, n-au nimic de pierdut, nu sunt purtătorii nici unui proiect în afară de a-şi revărsa ura asupra poliţiei, de a da foc la creşe, supermarketuri, şcoli, centre de securitate

socială, biblioteci, într-un demers sinucigaş care vizează să-i taie şi mai mult de restul societăţii. Rivalizează cu alte bande în distrugere, vandalism, contemplă fotografiile isprăvilor lor pe mobiluri, visează să fie daţi la jurnalul televizat. Rebeliunea lor este o formă de integrare negativă, un ritual ini-Ascultă-mi suferinţa

179

ţiatic în care lupta contra celor din CRS* ia locul unei revolte adolescentine imposibile contra unui tată absent sau inexistent. Franţa le-a umilit părinţii, acum îi ignoră, iar turbarea lor poate fi interpretată drept un strigăt de iubire decepţionată, un fel de a spune: suntem aici, existăm.

Rămâne faptul că această turbare manifestă o adevărată alergie la cultura muncitorească atunci când răzvrătiţii imberbi (unii nu au mai mult de 12 – 13 ani) îi atacă pe conducătorii de autobuze, trenuri, metrou, distrugând instalaţiile colective, terorizând oamenii simpli şi funcţionarii care locuiesc în aceleaşi blocuri cu ei şi văd cum li se preface în scrum singura unealtă de lucru, maşina. A incendia automobilele nu înseamnă numai a lovi într-o mitologie dragă inimii francezilor, ci şi a desăvârşi închiderea într-un loc, a sili locuitorii să nu mai iasă niciodată din HLM-ul lor, a manifesta un refuz al mobilităţii. (Dar, ciudată timiditate, nu dau foc la maşinile din cartierele bogate, de parcă aţâţătorii la tulburări şi-ar fi interiorizat deja excluderea.) Aşa cum sublinia colectivul „Stop la Violence" impulsionat de Partidul Socialist în 1998: „Lichelele înseamnă moartea cartierelor", exploatarea metodică a cartierelor de blocuri de către calzi şi dealeri care fac „bişniţă" animă o întreagă economie subterană (estimată de o revistă studenţească la 90 de miliarde de euro anual). Furia devineândoielnică atunci când nişte excitaţi, cu glugi ca ale membrilor Inchiziţiei, dau foc la mijloacele de transport în comun, îi fură şi îi linşează pe liceeni sau studenţi în timpul manifestaţiilor, îi lovesc pe cei mai slabi, femei sau pensionari, trag cu gloanţe adevărate în pompieri

180

Pascal Bruckner sau poliţişti, nu arată nicio remuşcare, se

drapează într-un angelism al revoltei. Pentru cei mai turbaţi, a ucide e doar un joc, moartea provocată altuia sau primită e doar un accident. Dacă ar exista în Franţa un mare partid fascist, la tinerii „black-alb-beur" s-ar duce să-şi recruteze secţiile de asalt. Nu este de mirare că violenţa acestei „caillera", după numele pe care şi-l dau chiar bandele, fascinează mediile, showbizul şi atâţia intelectuali de stânga. Prin brutalitatea şi afilierea la marele banditism, acest Lumpen, „această drojdie de indivizi corupţi din toate clasele" cum spunea deja Engels în

1870, dedată la exploatarea şi controlarea populaţiilor imigrate, seduce sociologi, actori, cineaşti, ziarişti. Este cazul să spunem ca Hannah Arendt, care se referea la creşterea nazismului: „Înalta societate se îndrăgosteşte de propriile ei ciurucuri". Aşa sunt suburbiile: nu un corp străin pe republică, ci oglinda măritoare a pasiunilor franceze, o rezervă de talente şi energie dar şi de barbarie potenţială (rasism, antisemitism, machism, homofobie), receptacul al celor mai rele instincte ale plebei. Pentru a ieşi din această situaţie, banii nu vor rezolva nimic fără o combinare de intransigenţă şi de generozitate: să reprimăm micii sălbatici cei mai înrăiţi, să ne arătăm fraterni cu ceilalţi, să-i smulgem din ciclul eşecului şi violenţei. Altfel, majoritatea lor va rămâne o generaţie pierdută, oscilând inevitabil între închisoare, mafii şi islamişti.

VII

Depresie în paradis.

Franţa, simptom şi caricatură a Europei

„Că un popor nu mai are forţa sau voinţa să se menţină în sfera politicului nu înseamnă sfârşitul politicului în lume. Înseamnă doar sfârşitul unui popor slab".

Carl Schmitt.

„Nicio putere nu poate distruge

Spiritul unui popor dinafară sau dinăuntru dacă acesta nu este deja lipsit de viaţă, dacă n-a pierit deja".

Hegel, Raţiunea în istorie.

Col. „10/18", p. 92.

Există o ţară care întruchipează până la exagerare bolile Europei şi le adaugă altele, mai specifice: Franţa. Nu este uşor să fii francez astăzi, adică moştenitorul unui trecut glorios, ale cărui peripeţii îţi subliniază, prin contrast, micimile. Franţa, care până în 1989 se bucura de o rentă de situaţie ca a treia cale între Statele Unite şi

URSS, a fost marea perdantă în Vest a prăbuşirii Zidului

Berlinului. Reunificarea Germaniei, cu 80 de milioane de locuitori, şi bogăţia ei ne-a trezit iar complexul de inferioritate, alimentat de trei războaie, dintre care două înfrângeri şi jumătate, dacă admitem că Hexagonul a fost spetit de conflictul din 1914 – 1918. Ideea franceză de civilizaţie, chiar dacă persistă în domeniul luxului şi al modei, dă înapoi, talonată de vitalitatea modelelor anglo-saxon şi hispanic care propun un alt contact social, un alt raport cu statul şi cu lumea. Francezii, care, graţie generalului de Gaulle, deveniseră maeştri în arta de a se supraestima – omul lui 18 Iunie* a reuşit să ne facă

Pascal Bruckner să credem că fuseserăm un singur şi mare popor de rezistenţi –, se află confruntaţi cu scăderea importanţei lor şi nu suportă bine acest lucru.

O victimă universală?

Din faptul că nu mai este prima, Franţa trage concluzia că nu mai este nimic şi, de vreo zece ani, se lasă în voia unei autodenigrări, unui dolorism de copil răsfăţat.

Ea, care odinioară îşi flutura limba ca pe idiomul universal al neamului omenesc, nu mai ştie altceva decât să geamă, să repete întruna acelaşi lucru, să-şi lingă rănile, să-şi enumere la nesfârşit necazurile. Peste tot bântuie o jubilaţie posomorâtă de autodepreciere ca şi când Franţa ar rima invariabil cu suferinţa. Nu strigătele de ură faţă de Republică ale anumitor cântăreţi de rap sunt preocupante – ura trebuie să răbufnească, chiar şi în muzică –, ci detestarea pe care Franţa şi-o arată sieşi şi care dă acestor anateme o rezonanţă de adevăr. Nu ne iubim şi asta mult mai mult decât ne resping cântăreţii de rap.

O ţară atât de puţin sigură de sine este incapabilă să-şi entuziasmeze tineretul, fie el francez neaoş sau imigrat.

Ţară a raiului pe pământ, populată de 63 de milioane de deprimaţi, Franţa cumulează privilegiul de a fi cea mai vizitată naţiune din lume, datorită frumuseţii ei, şi una dintre cele mai mari consumatoare de psihotrope şi tranchilizante. De parcă ţara aceasta care a fost odinioară farul lumii şi-ar da brusc seama că a încetat de a mai fixa regulile jocului. I-a scăpat ceva, a îmbătrânit fără să se

regenereze. Ca s-o spunem pe şleau, nu aici se mai petrec lucrurile. Deplasare a centrului de gravitaţie. Odinioară Franţa se sufoca între nişte frontiere prea înguste, acum suferă de nanism într-o lume prea vastă.

Cine este de vină? Ceilalţi, bineînţeles! Tot ce merge prost la noi se datorează malignităţii unor puteri străine: Bruxelles, mondializarea, Islamul, imperialismul american, şi mai ştiu eu ce. Până şi nevoiaşii îşi aduc contribuţia. Iar foştii sprijinitori ai Lumii a Treia, care nu de mult plângeau soarta Indiei şi a Chinei, nu au cuvinte destul de dure pentru a înfiera foştii oropsiţi ai vieţii care îndrăznesc, nemernicii, să iasă din sărăcie şi să ne concureze, ba chiar să ne cumpere întreprinderile! Cu cât ne scade anvergura internaţională, cu atât străinul devine o sursă de nelinişte; de la el ne vin toate pericolele: delocalizări, mafii, epidemii. Jos cu lumea exterioară! Fantasma dominantă pe arena politică şi intelectuală este a conspiraţiei: aceeaşi gândire magică denunţă autorii conjuraţiei împotriva Franţei. Un cuvânt sintetizează acest sentiment de spaimă, un cuvânt devenit indecent precum cuvintele fascism sau pedofilie, cel de liberalism. El este cheliosul, râiosul, răspunzătorul de toate relele noastre. Ce se înţelege prin acest termen este foarte misterios: doctrină de limitare a puterilor, de protejare a drepturilor individului sau apologie a pieţei, a liberei concurenţe? Dacă există o doctrină unică în Franţa, un esperanto de bază, aceasta este felul în care toate taberele fără excepţie, şi până şi şeful statului, condamnă această doctrină totuşi strălucit ilustrată la noi de la Montesquieu la Raymond Aron. Aversiunea este dublă: în

moştenirea lui 1789, libertatea cedează în favoarea egalitarismului care are mari legături cu despotismul, cu nivelarea tuturor spre partea de jos, şi

186

Pascal Bruckner sunt plebiscitate extremele. Şi atunci triumfă, în numele acestui imperativ, „invidia, gelozia, ura neputincioasă" (Stendhal). Este ceea ce determină extrema stângă ca, în problemele sociale, să ceară pedepsirea celor favorizaţi mai degrabă decât îmbunătăţirea sorţii tuturor. Trebuie pedepsiţi bogaţii: săracii vor obţine de aici o satisfacţie simbolică. Alergia la liberalism este după aceea îndreptată împotriva Statelor Unite. Ele sunt duşmanii noştri, simbolic desigur, chiar dacă cele două naţiuni nu s-au războit niciodată între ele1. Le rămânem înfeudaţi prin aversiunea pe care le-o nutrim. De ce o asemenea relaţie făcută din rivalitate mimetică? Pentru că, de două secole încoace, Franţa, ca şi America, se consideră patria mesianică prin excelenţă, menită să difuzeze peste tot valorile civilizaţiei. Să fii francez înseamnă întotdeauna, mai mult sau mai puţin, să te simţi investit cu o misiune. „Franţa, spunea Charles Péguy, nu este numai fiica cea mare a Bisericii, ea are şi în domeniul laic un fel de vocaţie paralelă deosebită, este incontestabil un fel de patroană şi de martoră (şi deseori martiră) a libertăţii în lume". Valéry va preciza mai târziu cu ironie:

„Particularitatea noastră, a francezilor, este să ne credem universali", vorbă care este un ecou la a lui Montesquieu: „Sunt om în mod necesar, iar francez doar din întâmplare".

Această ambiţie planetară a fost totuşi întotdeauna temperată de un reflex izolaţionist, de un naţionalism al contracţiei. După cum am semnalat deja, chiar în plină

Depresie în paradis. Franţa, simptom şi… 187

apoteoză colonială, în anii '30, ataşamentul faţă de Imperiu rămâne temperat, în ciuda succesului Expoziţiei universale din 1931, iar sentimentul popular rămâne impenetrabil la propaganda guvernelor. Coloniile de peste mări au fost mai curând o afacere de stat sau de elite, în general de stânga, şi nu o pasiune civică masivă2.

„Partidul colonial" a antrenat Franţa în această aventură, doar el ştiind mai mult sau mai puţin ce ambiţiona pentru Republică3: francezii au fost imperialişti reticenţi sau indiferenţi. Uitând că ţara lor a fost cât pe ce să-şi piardă sufletul în războiul murdar din Algeria, rămân mai mult decât orice afectaţi de cele două conflicte mondiale. Sunt puţine popoare care ar rezista la nenorocirea unei invazii reiterate de trei ori mai puţin de un secol

(1870, 1914 – 1918, 1940 – 1944): nu există nicio familie care să nu fi fost zdruncinată. De la Maupassant la Claude Simon, toată literatura noastră aduce mărturie despre această pângărire. În vreme ce Anglia, datorită geografiei, nu a cunoscut din secolul al XI-lea corupţia morală a unei ocupaţii străine, Franţa încă nu şi-a revenit din acest episod şi continuă să se vadă în oglinda înfrângerii şi a colaborării.

A lăsa să se creadă, aşa cum face istoricul Benjamin

Stora, că ţara noastră ar vibra de nostalgie colonială şi că n-ar fi acceptat niciodată independenţa ţărilor din Maghreb înseamnă a nu cunoaşte natura profundă a unei Republici care trăieşte astăzi într-un patriotism al retracţiei

(cum a dovedit-o Nu-ul de la referendumul privind Constituţia europeană din mai 2005). Viteza cu care, la începutul anilor '60, metropola a pus cruce Imperiului, uitând în trecere câteva sute de mii de harki şi de „picioare negre", şi s-a îndreptat spre epopeea europeană, dovedeşte că întreprinderea colonială, fără îndoială, nu era atât de dragă inimii francezilor pe cât se spune4. Că există un regret al măreţiei trecute, o nostalgie patriotardă, este adevărat, dar este o măreţie abstractă pentru care nu suntem gata să plătim nimic. Fantasma care preocupă Franţa la începutul secolului al XXI-lea nu este expansiunea, ci separarea. Ne înşelăm când o descriem ca pe o putere ce visează să domine: cel mult, este o ţară în pană de destin şi care încearcă să supravieţuiască. Amintirea gloriilor de ieri este însoţită de renunţarea integrală la mentalităţile care le condiţionau. Ce

surpriză să vedem, în toamna lui 2005, revoltaţii din suburbii apărându-şi cartierele de blocuri de intruziunea poliţiei şi a serviciilor ei ca să se protejeze de lumea exterioară! Mimetism de asediaţi închişi ici şi colo în satele lor galice! Uitaţi-vă la problema imigraţiei: prin atitudinea ei totodată represivă şi laxistă, Republica se pune în poziţia de a pierde pe toate fronturile. Politica ei de vize, restrictivă şi chiţibuşară, descurajează cele mai bune minţi din Africa sau

Asia care se lasă aspirate de universităţile nord-americane sau britanice. În cele din urmă, Franţa nu-i primeşte decât pe cei mai puţin calificaţi, puşi să facă munci servile, ingrate, şi cărora le face o gherilă birocratică şi poliţicnească fără noblețe. Dublă incoerenţă care ne sublinia-Depresie în paradis. Franţa, simptom şi… 189

ză în acelaşi timp vederea scurtă şi meschinăria. Franţa, şi aceasta este drama ei actuală, se detaşează de Europa şi de lume aşa cum spui despre un om foarte bătrân care simte că i se apropie moartea. Dacă mâine locuitorii din

Antile, Réunion, Guyana, Comore, Noua Caldonie, ba chiar Corsica şi-ar cere, cu o mare majoritate, independenţa, cerere de altfel legitimă, nimeni n-ar coborî în stradă ca să împiedice acest divorţ. Mai degrabă să ne eliberăm de lest, mai degrabă să avem linişte, decât să redefinim nişte legături de asociere mai echitabile, mai responsabile cu departamentele şi teritoriile de peste mări.

Poate că fericirea de-a exista la noi acasă explică această lipsă de îndrăzneală; puţine sunt ţările în care arta de-a trăi, cultura plăcerilor sunt atât de dezvoltate ca în ţara noastră. Simţindu-se bine pe pământul lor, francezii, cel puţin până în anii ’80, întotdeauna au emigrat puţin; le repugnă mobilitatea chiar şi în interiorul teritoriului naţional, fericiţi că sunt dintr-o regiune, o provincie, un sat.

Să ne cultivăm grădina* sau să ne răspândim pe planetă, chiar şi cu preţul unor expediţii violente, iată dilema noastră timp de secole. Această repliere este astăzi o constrângere dictată de talia noastră redusă şi de pierderea noastră de influenţă. Este adevărat că niciodată nu trăieşti mai bine ca în ţările în declin, când vitalitatea tocită a unui popor îi dublează dulceaţa tradiţiilor. De la Mitterrand încoace, Franţa

s-a specializat – şi aceasta este poate marea moştenire a stângii – în promovarea mondială a recreativului: Paris Plages, Fête de la Musique.

Nuit Blanche etc., tot atâtea versiuni moderne la „pâine şi circ". Ba chiar, pentru a ne potoli această pasiune fără

190 Pascal Bruckner saţiu, mergem până acolo încât importăm sărbători străine, Halloween sau Gay Pride, de exemplu. Ne amintim că liderul Ligii Comuniste Revoluţionare (troţkistă), Olivier Besancenot, a propus foarte serios, în 2003, întemeierea unui mare partid al grevei: idee minunată care le-ar permite copiilor noştri să fie grevişti fără să fimuncit niciodată. Franţa ar putea de altfel să creeze institute de pregătire pentru încetarea lucrului şi manifestaţii, institute pe care le-ar vinde în întreaga lume, ea care ştie atât de bine să transforme nemulţumirea în divertisment. Expertiza noastră în acest domeniu este incontestabilă. Statutul de negustor de timp liber, legat de competenţele noastre clasice în domeniul modei, parfumurilor şi restaurantelor, ne asigură un viitor fără griji. Cultul vacanţelor, erijat la noi în religie naţională, traduce poate, dincolo de destinderea indispensabilă, voinţa de a ne lipsi de epoca noastră, de a nu avea alt raport cu lumea decât acela de distracţie. Chiar dacă ar cădea şi mai jos, Franţa ar rămâne ceea ce este deja în parte: un magnific muzeu şi un parc turistic fără egal pentru vilegiaturişti bogaţi în căutare de peisaje cizelate, de pajişti manichiurate, de sate medievale pline de flori. Cum să acceptăm totuşi un asemenea destin când de atâtea secole am vrut să fim învăţătoarea neamului omenesc?

Pielea de şagrin.

Tot identificându-se cu universalul, Franţa a uitat că nu este singură în Univers, că există şi alte societăţi care

Depresie în paradis. Franţa, simptom şi… 191

nu ne urmează legile, care ne ignoră moravurile şi care abia dacă ştiu că existăm. E de-ajuns să treci graniţa ca să constaţi că prestigiul nostru dă înapoi, mâncat peste tot de dinamismul anglo-saxon dar şi indian, chinez, brazilian, arab, hispanic. Pentru că există doar prin cuvânt.

Franţa simte o plăcere narcisică să vorbească de măreţia ei în

momentul în care aceasta se micşorează. Cu cât se provincializează, cu atât cade în vehemenţă patetică, în lirism neînfrânat, în formule găunoase: lipsă de consistenţă şi exces de inflamări. Ministerul vorbelor, fie ele scânteietoare, nu înlocuieşte acţiunea. Niciodată nu ne-am evocat atât de mult strălucirea ca acum când ni s-a stins. Ţară mică, ce se crede încă o mare putere, Franţa evocă familiile aristocratice ruinate care mănâncă în veselă de aur şi sunt servite la masă. Dar plouă prin acoperiş, pereţii stau să cadă, farfuriile sunt goale, iar afară ameninţă răscoalele ţăranilor.

Dacă ar trebui să calific printr-o singură formulă răul francez, aş zice că se caracterizează printr-o combinaţie unică de aroganţă şi ură de sine. Cumulăm o vanitate fără asemănare, legată de amintirile Marelui Secol şi ale Revoluţiei, şi o lipsă de încredere în noi care este sindromul naţiunilor în pierdere de viteză. Este cel mai rău:

francezilor le lipseşte totodată mândria de sine atât de izbitoare în Statele Unite, în India, în China, fără de care nu se înfăptuieşte nimic mare (America crede ce spune şi spune ce crede, în vreme ce noi suntem un popor de sarcastici, veşnici adepţi al luatului în glumă), şi curiozitatea faţă de ceilalţi, pasiunea de a învăţa de la străin, ceea ce este un semn de inteligenţă şi raţiune. Cu această mentalitate, suntem constrânşi să pierdem pe ambele planuri: înfumurarea ne interzice să ne îmbogăţim cu alte experienţe: îndoiala ne paralizează. O ţară care

192

Pascal Bruckner se duce să celebreze, alături de englezi, în 2005, înfrângerea sa de la Trafalgar, ba chiar trimite la ceremonie cel mai frumos portavion al ei, dar nu îndrăzneşte să comemoreze victoria de la Austerlitz nu poate decât să favorizeze în fiecare un fel de glorificare nesănătoasă a fiascoului, cultul ratării grandioase transformate în triumf imaginar. În vreme ce America vede în eşec o modalitate normală a schimbării, o etapă în construcţia de sine, Franţa face din el un verdict irefutabil. Orice faliment şi orice concediere sunt simţite ca nişte hotărâri ale destinului, atât de mult este înrădăcinată certitudinea că nu mai găseşti niciodată de lucru şi că fiecare pas greşit este un cuţit de ghilotină care barează drumul viitorului. De aici vine

aspiraţia a 65 – 70% dintre tinerii interogaţi de diverse institute de sondaj de a deveni funcţionari, atât de mare este teama lor de precaritate.

În acest sens, fronda noastră împotriva Statelor Unite este mai puţin motivată de divergenţa de puncte de vedere şi mai mult de similitudinea comportamentelor.

(Iată de ce antiamericanismul nostru frenetic nu a împiedicat niciodată cooperarea în subiectele esenţiale dar, ce e drept, cu preţul unei anumite schizofrenii.) Franţa iubeşte şi detestă America, adoră s-o deteste pentru că îi seamănă prea mult şi împarte cu ea, la scară mică, majoritatea defectelor: aceeaşi suficienţă, aceeaşi trufie de a fi „naţiunea indispensabilă" (Jean-Pierre Chevènement şi Madeleine Albright), acelaşi moralism amestecat cu cinism, dar fără mijloacele puterii şi nici energia verişoarei noastre de peste Atlantic. Franţa întreţine faţă de aceasta reflexe de imperialistă vexată. Americanii reuşesc acolo unde noi eşuăm şi ne constrâng să-i urmăm, istoviţi. Le copiem încă erorile când au încercat deja o

altă cale. Şi cu cât mai mult le adoptăm unele metode în domeniul muncii sau ai dreptului, cu atât recuzăm acest ascendent nefast. Deocamdată suntem incapabili să le opunem altceva decât zeflemisiri sau mustrări, incapabili să construim un model mai bun de dreptate socială, de eficacitate economică sau de conlocuire etnică. Ce umilire pentru republicanii puri şi duri să vadă că întreprinderi, instituţii şcolare, posturi de televiziune adoptă, fără să o spună, anumite principii ale discriminării pozitive sau să constate apariţia la noi a problemei negrilor sub auspiciile lui Martin Luther King şi a mişcării drepturilor civice! Trebuie oare să admitem că în legătură cu acest subiect sau cu altele verii noştri americani sunt mai avansaţi? Este adevărat că Lumea Nouă nu poate fi un model, deoarece nu există nimic comparabil cu ea. Dar este simptomatic pentru starea noastră de spirit că toate dezbaterile noastre nu se desfăşoară decât prin referinţă la ea (împotriva capitalismului de pe Wall

Street, comunitarismului, segregaţiei etc.) Franţa nu priveşte

nici spre Sud, nici spre Nord, nici spre Est, ci are ochii aţintiţi spre Vest, spre vecina ei de peste Atlantic, unic obiect al resentimentului său*, al jinduirii sale.

Liliput exasperant, luând la rost întregul pământ, recunoscându-şi greşelile întotdeauna prea târziu (vezi episodul îndoielnic Rwanda), Franţa nu acceptă Europa decât cu condiţia ca Europa să devină franceză. Dacă aceasta o ocoleşte sau îşi alege alţi maeştri, Franţa bombăne, tună şi fulgeră ca un păstor la oile lui nedisciplinate.

Această furie nu este totuşi lipsită de o anumită nerozie:

ne amintim că în anii ’60—70 campusurile universitare din

194

Pascal Bruckner

Statele Unite au fost invadate de „French Theory”, iar departamentele de filosofie, literatură şi sociologie năpădite, şi în bine şi în rău, de discursuri deconstrucţioniste care înfierau „falo-logo-centrismul”. Iată că de cincisprezece ani încoace, se produce fenomenul invers: printr-o pendulare care-i stă în obicei, America ne trimite înapoi doctrine născute odinioară în Europa şi pe care le îmbrăţişăm orbeşte pentru că ne sosesc purtând ştampila Made în

USA. De la sfârşitul istoriei la sfârşitul muncii şi trecând prin şocul civilizaţiilor, Franţa devine nefericitul laborator al himerelor nord-americane pe care elitele din această ţară se feresc să le traducă în fapte. Cei mai înverşunaţi adversari ai Republicii imperiale au o remarcabilă aptitudine de a-i copia defectele eludându-i calităţile.

Cine sunt reacţionarii?

La noi, conservatorismul are particularitatea de a se enunţa întotdeauna în limbajul revoluţiei, deoarece extrema stângă joacă rolul de Supraeu al Republicii, şi asta până şi la Preşedinţie (Jacques Chirac a fost o vreme sedus de taxa Tobin, a conceput o alta pe biletele de avion şi, în 2005, a comparat ravagiile liberalismului cu ale comunismului!). Extremei stângi trebuie să-i dăm socoteală, ea împiedică apariţia unei adevărate social-democraţii de tipul laburismului englez sau de tipul modelului scandinav: oricine

acţionează şi legiferează trebuie să se măsoare cu acest metru ideologic care a înlocuit Biserica şi autorităţile morale. Toţi intelectualii se înclină în faţa autorităţii ei şi însăilează amabile variaţiuni în jurul temelor ei fundamentale: niciun discurs nu este acceptat dacă nu începe cu o solidă condamnare a pieţei!

Depresie în paradis. Franţa, simptom şi… 19 5

Această familie politică, ea însăşi divizată, furnizează codul pe care trebuie să-l utilizeze toţi, produce noul şic proletar (chiar dacă nu mai are mare lucru în comun cu clasa muncitoare). Vedem astfel adepţi îmbătrâniţi ai mişcărilor din 1968, curtezani istoviţi, care au fost amestecaţi în toate compromisurile şi josniciile, cum se reangajează şi se întorc la anticapitalismul tinereţii lor: radicalism al andropauzei. Peste tot, în clasele mijlocii, prosperă „bolşevismul". Nu există artist, ziarist, actor care să nu se vrea subversiv, mai ales dacă este subvenţionat.

Nu există notabil al partidului socialist care să nu viseze să cânte, la sfârşitul unui congres, Internaţionala, cu pumnul ridicat. Altă dată, rebelul era un om din popor care voia să-l epateze pe burghez; acum este un burghez care vrea să epateze poporul. Toţi partizanii imobilismului care se bat numai pentru „a păstra avantajele dobândite" trebuie să adopte discursul acestei mişcări, până acolo încât stângismul a devenit boala senilă a socialismului. Noul paseism prezentat în limba poporului de la

1789 este destul de deconcertant la prima vedere deoarece suprapune sloganuri revoluţionare şi revendicări corporatiste. El manifestă îndeosebi aceeaşi teroare faţă de mersul vremilor şi transformarea lumii. Acum găsim tot atâţia anarhişti în partidul ordinii câţi conservatori în partidul progresului. (în Franţa sunt calificaţi drept reacţionari intelectualii care continuă să ia în serios spiritul Luminilor, care cheamă din nou stânga la îndatoririle ei şi nu consideră că sunt chit faţă de lume doar prin câteva diatribe împotriva apelor reci ca gheaţa ale finanţelor.) în spatele unei înfruntări de faţadă, două conservatorisme, de dreapta şi de stânga, s-au coalizat multă vreme în Hexagon pentru a frâna orice reformă de anvergură.

Aceasta este Franţa contemporană: servilă şi re

196

Pascal Bruckner voltată, indocilă şi ipocrită, cerând totul guvernului transformat în infirmieră, în mater dolorosa, însărcinată să ne panseze rănile, arbitru caritativ care trebuie să ne apere de necunoscut. Drept rezultat al revoluţiei de la

1789 care a suprimat corpurile intermediare şi a lăsat individul singur în faţa statului, nu există nicio categorie socială care să nu depindă de acesta deşi îl înfierează, niciun lobby care să nu-i ceară mijlocirea şi să nu fie angajat într-o relaţie adolescentină de rebeliune/suprapunere faţă de puterea politică. Dar aceeaşi alergie la statu-quo împinge numeroşi francezi, din fiecare tabără, să dorească ruptura.

Chiar şi extrema stângă, care tot mai visează la o ruptură revoluţionară şi susţine orice dictatură cu condiţia să fie anticapitalistă şi antiamericană, nu mai este decât un sindicat de recriminanţi. Vezi de pildă riposta unanimă, în iunie 2005, la propunerea lui Tean-Pierre Raffarin, pe atunci prim-ministru, de a transforma lunea de

Rusalii, zi nelucrătoare, în zi lucrătoare, încasările urmând să fie destinate îmbunătăţirii sorţii vârstei a treia. O propunere poate stângace, dar totuşi… Imediat

Franţa s-a ridicat ca un singur om, exclamând: „Nu te-atinge de ziua mea liberă", aluzie la faimosul slogan „Nu te-atinge de prietenul meu!" al organizaţiei SOS Rasism.

Acum n-a mai existat grija faţă de alteritate, faţă de oprimat: s-a auzit doar strigătul balzacian al prăvăliaşilor cramponaţi de micile lor privilegii. Meschinăria a îmbrăcat haina insurecţiei. Acesta este noul limbaj francez:

egoismul adoptă vocabularul filantropiei. Convertire miraculoasă a lui „fiecare pentru sine" în altruism. Sensul manifest trebuie înţeles ca invers al sensului real.

Când francezii cheamă la o răzvrătire trebuie să înţeleagă că fac elogiul ordinii stabilite, că exprimă ura faţă de

Depresie în paradis. Franţa, simptom şi… 1 97

schimbare. Şi deoarece stânga, din 1945 încoace, îşi exercită autoritatea culturală asupra ţării, distribuie interdicţiile semantice, îşi impune felul de-a gândi, oricine vrea să emită o opinie disidentă trebuie să jure credinţă valorilor ei. Declară-te de stânga şi ţi se va consimţi totul. Declară-te de dreapta şi nu ţi se va concede nimic.

Aşa încât numai stânga, în mod ciudat, poate întreprinde reforme importante, beneficiind de toleranţa interzisă celeilalte tabere. Trebuie să medităm asupra acestui uimitor paradox: Franţa nu intră în capitalismul mondial decât sub unghiul negării lui, printr-o mulţime de anateme pe care am greşi dacă le-am lua în sens literal.

Cu cât se opune mai tare liberei întreprinderi, cu cât vituperează „haita lătrătoare şi carnivoră" a patronilor

(Ruskin), cu atât se liberalizează mai mult. La adăpostul unui discurs pur şi dur, socialiştii au privatizat cel mai mult economia. Avem nevoie de camuflarea prin limbaj, de vălurile retorice ca să acceptăm inacceptabilul: francheţea ne oripilează.

Obsedată de măreţia ei pierdută, Franţa se judecă pe sine numai în funcţie de un ideal pe care şi l-a făurit singură şi nu în funcţie de realitatea înconjurătoare. Preferă să se confrunte cu o utopie solitară mai curând decât cu statele şi populaţiile de la graniţele ei. Ar vrea în mod contradictoriu să facă istoria fără să se implice în ea, să se bucure de dublul statut de spectator dezangajat şi de dătător de lecţii. Clasa politică trebuie deci (vezi de Gaulle în 1958, Mitterrand în 1981) să înceapă prin a-i minţi pe francezi, adică prin a-i linişti, a le povesti ce vor să audă, chit că îşi schimbă apoi orientarea: acestui mare popor îi plac poveştile, el este alergic la adevărul simplu, la adevărul gol-goluţ. Ziua în care îl va accepta va fi începutul adevăratei schimbări.

În majoritatea domeniilor, Franţa cunoaşte numai lozinci de prudenţă, menţinere, precauţie. O parte a intelectualităţii se ia la întrecere în a refuza progresul, în a ura modernitatea şi în a face preziceri alarmiste.

Văicăreala a devenit numitorul comun al elitelor. Spre deosebire de americani, care nu încetează să vrea să colonizeze teritoriul mereu insesizabil al viitorului, noi părem să ne fi pierdut orice încredere în puterea timpului, vinovat mai întâi că dă peste cap poziţiile dobândite. Fiecare inovaţie (organisme genetic modificate, celule-suşă, nanotehnologii) este întâmpinată cu suspiciune ca şi când ar fi marcată de o amprentă diabolică. Manifestaţiile împotriva reformei pensiilor în 2003 sau împotriva Contractului de Primă Angajare în 2006 au dovedit că tinerii şi studenţii se află acum în avangarda partidului fricii: o întreagă generaţie ar vrea să debuteze în existenţă printr-un loc de muncă şi o pensie garantate. Francezilor le este frică de lume, de ceilalţi şi încă şi mai mult de propria lor frică. Şi îşi sporesc frica voind să alunge riscul, „hazardul de a ne expune la un rău cu speranţa, dacă scăpăm de el, să obţinem astfel un bine" (Condillac). Este o spaimă fără cauză şi disproporţionată în raport cu ameninţările reale, dar care ia naştere dintr-un sentiment de deposedare, dintr-o incapacitate de a stăpâni un univers prea complex. Manifestăm faţă de adversitate o alergie care ne sporeşte slăbiciunea. Frica te cuprinde atunci când cea mai înspăimântătoare ipoteză o ia înaintea evenimentului şi capătă o consistenţă mai mare decât realitatea. „Frica este iraţională, spunea Kant, se teme până şi de lucruri de la care aşteap-Depresie în paradis. Franţa, simptom şi… 199

tă ajutor". Catastrofism spontan: o nenorocire posibilă este imediat gândită ca inevitabilă şi deci aproape înfăptuită. Acum ne scandalizăm de verile calde şi de iernile reci: cerul ne datorează vreme temperată riscând altfel urmări penale! Am ironizat delăsarea americană în faţa uraganului Katrina în septembrie 2005, dar ridicarea temperaturii cu câteva grade în luna august 2003 a fost trăită în Franţa ca o Apocalipsă şi a făcut 15.000 de victime printre persoanele în vârstă:

„Bătălia caniculei", titra un ziar de seară în septembrie din acelaşi an, ca şi cum căldura estivală ar fi echivalentul unui Verdun sau Stalingrad. De la furtuna din decembrie 1999 care a distrus o parte din parcul forestier francez, grădinile şi scuarurile din oraşe, până şi cele

mai rahitice, având o bancă, doar câţiva metri pătraţi de peluză şi un copac subţirel, sunt închise la ivirea primului fulg de zăpadă sau la primul aviz de scurtă vijelie. Imposibil pentru copii să se bată cu bulgări de zăpadă: legea este strictă. Cetăţeanul trebuie protejat împotriva voinţei lui! Dar a vrea să elimini cu orice preţ dificultăţile înseamnă a-ţi dori, de la leagăn până în mormânt, securitatea rentierului.

Ce-am face dacă am fi supuşi, ca în ţările din Asia de

Sud, la musoni anuali sau, ca locuitorii din America

Centrală, la taifunuri şi cicloane? în schimb, atunci când guvernele iau măsuri solide pentru prevenirea unei epidemii, le acuzăm că seamănă panică şi că sinistrează cutare sau cutare profesie. Cerere contradictorie a cetăţeanului francez: statul îi datorează în acelaşi timp protecţie şi discreţie. Să fie o mână care ajută în permanenţă, dar o mână invizibilă care să nu-i constrângă cu nimic libertatea! Ocupaţi-vă de mine, dar lăsaţi-mă liniştit!

200

Pascal Bruckner

Metamorfoză sau declin?

La moderni există o fascinaţie pentru tema declinului, simplă inversare a progresismului, care seduce şi experţii, şi moraliştii. Într-adevăr, declinul introduce prestigiul ineluctabilului în liberul praxis al oamenilor. Oricine nutreşte această idee se vede ca o inteligenţă superioară care a sesizat procesul ascuns al istoriei.

Să anunţi cu numeroase statistici decadenţa unui imperiu te impune ca profet. Pentru ţara sau cultura respectivă, această veste nu este neapărat negativă: să cazi este mai nobil decât să trăieşti de azi pe mâine, dovedeşte că urcaseşi foarte mult. Zgomotul pe care-l faci căzând trebuie să se repercuteze în cele patru colţuri ale lumii. Există un farmec al pieririi, mai ales când acest cataclism este lent şi amestecat cu distincţie şi melancolie. Numai marile familii se sting frumos, în splendoarea unei lumini crepusculare, oamenii de rând mor fără graţie. De altfel, cine le băgase de seamă existenţa? Astfel Franţa nu-şi poate da sufletul ca oricare altă naţiune, trebuie să-şi teatralizeze

căderea, să avertizeze întreaga lume de propria agonie cu o emfază care ţine încă de înfumurare. Convoacă întreaga planetă la funeraliile ei. Sfârşitul trebuie să fie maiestuos şi demn de trecut. Dar au fost publicate atâtea ferpare, încât lumea o găseşte pe muribundă foarte viguroasă. Prăbuşirea unei naţiuni ia rareori aspectul căderii

Romei sau a comunismului. Democraţiile, îndeosebi, au resurse de supravieţuire nebănuite, pentru simplul motiv că sunt plurale şi sfidează previziunea sociologului, a demografului şi a antropologului. Prin definiţie, regimurile noastre politice nu-şi exhibă decât defectele şi îşi sustrag calităţile de la privirile observato-Depresie în paradis. Franţa, simptom şi… 201

rului superficial: este uşor să atragi atenţia asupra defectelor, dar este mai puţin uşor să discerni forţele care anunţă reînnoirea. Nimic nu ne permite să ştim dacă actuala criză este semnul unei decăderi sau premiza unei metamorfoze pe care abia dacă o întrevedem. Căci există un miracol francez: lovită din plin de o datorie publică vertiginoasă, de un şomaj structural, de un sindicalism slăbit, de un serviciu public generos dar în criză, de un stat totodată obez şi neputincios, de elite politice descalificate, de un sistem educativ în plină derută, suferind de un exod al creierelor şi al absolvenţilor universităţilor, această ţară de mult ar fi trebuit să se prăbuşească. Or, chiar dacă scârţâie din toate încheieturile, încă rezistă, a dus la bun sfârşit importante reforme, posedă un excelent sistem de protecţie a familiei, o medicină de înalt nivel, se numără printre cele mai dinamice întreprinderi din lume şi îşi plăteşte chiar luxul cele mai mari rate demografice din Europa de Vest. Specific unei naţiuni vii este să se poticnească, ba chiar să muşte ţărâna şi să devină mai puternică. Nu vom apăra identitatea franceză protejând-o şi mai mult, ci confruntând-o cu aerul din larg, preferând îndrăzneala şi nu rumegarea. Identitatea nu este o închidere, ci un punct de plecare ce permite să dai o urmare trecutului, să-i modifici orientarea. Trebuie mereu reconstruită, iar un popor, doar dacă nu vrea să se îngroape în propriul mausoleu, trebuie să ştie să o rupă cu propriile-i uzanţe, să le calce în picioare ca să-şi recapete forţa morală printr-o întoarcere la

izvoare. Franţa, dacă nu vrea să devină un obiect de batjocură universală, nu poate face altceva decât să rişte, să se angajeze şi mai mult. Concurenţa Statelor Unite ca şi a noilor naţiuni emergente constituie o emulaţie, nu

202

Pascal Bruckner un afront; o sfidare, nu o înfrângere. Simptom al Europei, Franţa ar putea fi şi locul în care Europa se vindecă încet de patologiile ei, se inventează altfel. „Acolo unde creşte pericolul, creşte şi forţă a ceea ce salvează" (Hölderlin). În definitiv, cel mai rău complot care ne pândeşte ar fi indiferenţa: să nu suscităm la ceilalţi nici destul interes, nici destulă mânie pentru a-şi justifica reaua-voinţă. N-avem de ales: trebuie să ne aruncăm în încăierare sau să pierim.

Europa fără frontiere

Nenorocirea Europei vine, în întregime sau în parte, nu de la excesul, ci de la lipsa de frontiere, mai ales în partea centrală şi orientală, unde aceleaşi regiuni au fost rând pe rând germane, poloneze, ruseşti, ucrainene, austro-ungare, populaţiile au fost deplasate, numele schimbate, administraţiile modificate. Protejarea micilor state de apetenţa celor mari, garantarea contururilor lor, iată gestul inaugural al Europei moderne. O

frontieră nu este numai o linie care delimitează, ci şi o rană care sângerează, pentru care te-ai bătut. Unele se cicatrizează, altele se deschid din nou în altă parte. Trasarea unei frontiere înseamnă îngroparea unei lupte:

fostul duşman devine aliat, străinul devine vecin. Marginile se potolesc, pericolele sunt domesticite. Orice frontieră poartă utopia abolirii ei: mulţi văd în Europa de azi o promisiune deschisă spre întreaga lume, o „noţiune civilizaţională" (Edgar Morin) pe care ar fi retrograd s-o identificăm cu Roma, Atena sau Ierusalim.

„Noi nu reunim state, ci fiinţe umane", spunea Jean

Monnet cu un simţ foarte francez al abstracţiei.

Depresie în paradis. Franţa, simptom şi… 203

Dar Ceuta şi Melilla din Maroc, Lampedusa din Italia, insulele Canare din Spania, locuri-tampon pentru toţi imigranţii africani, ne

reamintesc că Europa nu este lumea şi nici măcar a doua ONU şi că se închide pentru cei care bat la porţile ei. Desigur, şi-a considerat întotdeauna limitele geografice ca fiind mişcătoare. A erodat sentimentul naţional fără să-i substituie deocamdată un sentiment federal sau supranaţional, a limitat suveranitatea statelor fără s-o transfere unei instanţe superioare. Aşa încât corpul european este un corp fragmentat, îmbucătăţit, ale cărui patrii se alipesc într-un simplu colaj. Nu Europa a ucis naţiunile, ci naţiunile s-au epuizat în asemenea înfruntări, încât au trebuit, pentru a supravieţui, să construiască Europa. Lepădate de pretenţia lor la adevărul unic, nu mai ştiu cine sunt, iar extinderea Uniunii Europene accentuează sentimentul de şovăială paradoxală, incertitudine născută dintr-o prea mare deschidere. Am trecut de la claustrarea naţională la frica de largul mării. Europa moare din cauza succesului: toţi vor să acceadă la ea în momentul în care chiar ea se îndoieşte de propria misiune. Bătrâna doamnă prezintă încă multe podoabe de vreme ce este atât de curtată. „Singura frontieră trasată de Uniunea Europeană este a democraţiei şi a drepturilor omului" (Preambulul Declaraţiei de la Laeken, noiembrie 2001). Pe această bază, ar trebui să intre în Uniune

India, Africa de Sud, Senegal, Ghana, Canada, Australia, Noua Zeelandă, Statele Unite, Japonia, Coreea de

Sud, o bună parte din America Latină… Vis al unei ordini cosmo-politice care ar cuprinde din aproape în aproape ansamblul planetei.

Timorată şi bulimică, Lumea Veche riscă precum

Roma să moară de obezitate, ectoplasmă ce se umflă pe măsură ce devine inconsistentă. Lumea Veche amestecă resemnarea politică şi speranţa infantilă de a putea îngloba fără probleme milioane suplimentare de oameni. Or, frontiera nu este numai o limită sau un obstacol, ci şi o condiţie a exerciţiului democratic, instaurând o legătură durabilă între cei pe acre-i adăposteşte şi dând sentimentul unei lumi comune. Desparte dar şi uneşte, este poarta care închide dar şi puntea de legătură, rămâne deschisă spre spaţiile de la care ne înlătură. Adevăratul progres în gândire ca şi în politică este deplasarea

barierelor, nu înlăturarea lor. Trebuie să domiciliezi undeva ca să te deschizi spre exterior şi e bine ca naţiunile să fie despărţite pentru a exista. Europa trebuie să aibă frontiere în interiorul cărora să se adune pentru a-şi răspândi lumina în afară. Trebuie să aibă azi curajul de a spune că s-a umplut, de a renunţa la tentaţia ilimitatului: înglobarea unor noi teritorii, imperialism prin capilaritate, nu-i poate fi decât fatală. Poate să încurajeze regrupările regionale în Maghreb, Orientul Apropiat, Africa subsahariană, America Latină, Asia

Centrală, dar nu să şi le asume. Stabilirea unei frontiere nu înseamnă un act de ostilitate, ci o voinţă de bună vecinătate. Pentru a comunica îţi trebuie o anumită distanţă, prea multă proximitate îţi înceţoşează vederea. A

Ignora geografia înseamnă a te condamna la dispariţie.

Altfel spus, nu ai istorie fără geografie.

VIII

Îndoiala şi credinţa.

Disputa Europa – Statele Unite

„Yankees, go home… but take me with you!" 1

„De fiecare dată când gândurile îmi devin prea negre şi-mi pierd nădejdea în Europa, nu găsesc o oarecare speranţă decât gândindu-mă la

Lumea Nouă".

Paul Valéry, 1931

Yankei, căraţi-vă acasă… dar luaţi-mă cu voi!

Un tânăr milionar din vestul american, Christopher

Newman, care a făcut cu brio avere în afaceri, debarcă în Franţa, atras, ca un Cristofor Columb inversat, de

Lumea Veche şi de obiceiurile ei. Pe cât de stângaci, pe atât de loial, se îndrăgosteşte la nebunie de o tânără aristocrată ale cărei mâini îl fascinează. Îi face curte simplu, îi vorbeşte cu ingenuitate de toţi banii de care va putea dispune dacă se căsătoreşte cu el, nu-şi ascunde nimic nici din intenţii, nici din caracter. „Cred sincer că n-am niciun viciu ascuns sau vreo obişnuinţă îndoielnică. Sunt bun, realmente bun. îţi voi oferi tot ce-i poate da un bărbat unei femei.2" Cererea în

căsătorie îi este acceptată, iar el aşteaptă încrezător în virtuţile cuvântului dat. Candoarea aceasta îi este fatală şi îşi va vedea speranţele înşelate într-un deznodământ de o rară mârşăvie în care nobleţea sufletească îi va fi pusă la grea încercare de nişte persoane prefăcute şi mincinoase.

208

Pascal Bruckner

A fi sau a avea.

Inocenţa şi sofisticarea, francheţea şi duplicitatea, puerilitatea şi bătrâneţea, bonomia şi rafinamentul, toate aceste clişee care opun America şi Europa rezistă timpului: un clişeu este o bucată de adevăr care supravieţuieşte, chiar când a încetat de a mai fi astfel. Ne putem întreba dacă, la acest început de secol al XXI-lea, opoziţia cardinală între cele două jumătăţi ale lumii occidentale nu este mai curând între îndoială şi credinţă, între dezamăgire şi speranţă. Întrebare fundamentală: de ce, în ciuda crimelor ei.

America scapă de culpabilitatea care este de regulă la noi şi renaşte din propriile-i greşeli, ca pasărea

Phoenix? Ea n-a cunoscut „monstruoasele orgii ale urii" (Paul Claudel) ce caracterizează istoria Europei, n-a avut niciun Verdun, niciun Auschwitz, n-a fost ocupată, devastată, înjosită timp de secole şi, în ciuda Hiroshimei, a păstrat intacte fundamentele care o constituie. Deseori este opusă o Americă religioasă până la bigoterie unei Europe agnostice, care ar trăi într-un pur orizont al imanenţei. Dar credinţa Americii înseamnă mai întâi credinţa în America, certitudinea de a construi un nou Ierusalim, de a fi aleasă de Cer ca să mântuiască lumea. Peste Atlantic, religia este dintru început plurală, congregaţiile se numără cu sutele şi însoţesc destinul democraţiei.

Nimic comparabil cu monopolul confesional pe care

I-a putut exercita Roma asupra unei părţi din Lumea

Veche: Europa modernă s-a constituit împotriva Bisericii, Statele Unite împreună cu bisericile. Dumnezeul american este un zeu eclectic făcut din toate naţiunile care alcătuiesc această Republică, o entitate îndoiala şi credinţa. Disputa Europa-Statele Unite 209

binevoitoare, atentă la reuşita şi bunăstarea credincioşilor lui.

Lumea Veche şi cea Nouă întruchipează două concepţii divergente asupra Luminilor; scepticismul şi arta de-a trăi într-o parte, optimismul şi religiozitatea în cealaltă. Atunci când Europa combină un idealism al relaţiilor internaţionale cu un pesimism al schimbării.

America amestecă o viziune tragică asupra omenirii („Axa răului") cu certitudinea ameliorării acesteia. Irenism aici, realism acolo. Prima poziţie riscă întotdeauna să cadă în imobilism, a doua în aventurism. Nobila grijă de a transforma lupul în miel, într-o parte, tentaţia de a reduce complexitatea afacerilor doar la politica lui „Big Stick", a bâtului gros, în cealaltă. Europa, sătulă de minciuni, de măceluri, de deportări, visează mereu la o utopie a contagiunii fericite care i-ar converti adversarii în parteneri: dacă suntem drăguţi cu ei, vor deveni drăguţi cu noi. America, în schimb, este o putere capabilă să desemneze un duşman chiar dacă îi exagerează ameninţarea. Să fim cinstiţi: aceste linii de fractură despart opiniile publice de o parte şi de cealaltă a Atlanticului. Când Statele Unite cunosc crize grave, ca în cazul Vietnamului sau azi al Irakului, se eliberează de ele printr-un catharsis colectiv, zeflemisind erorile, alungând geniile rele. Dar nu cunosc valurile de autodepreciere care ating în Europa o întreagă societate şi-i afectează în mod durabil firea. Acolo mustrările de conştiinţă sunt sectorizate, cantonate:

când republicanii celebrează măreţia ţării şi îşi propun să se încaiere cu detractorii ei, democraţii de stânga sugerează măsuri sociale (de ce oare grija de redistribuire a bogăţiilor ar fi incompatibilă cu grija pentru măreţie, de ce n-ar exista o stângă patriotă şi interventio

Pascal Bruckner nistă?). Contorsiunile rizibile ale corectitudinii politice, tot gongorismul verbal al grupurilor identitare care a sterilizat cercetarea ştiinţifică fără să amelioreze concret condiţia minorităţilor nu au atins niciodată miezul sentimentului naţional şi nici, mai ales, vârfurile statului. Într-un cuvânt: Europa oferă raţiuni de a crede doar în îndoială, America raţiuni de a te îndoi doar în interiorul unei

credinţe mai vaste care le integrează şi le absoarbe.

Farmecul şi şansa Europei este de a nu fi fost niciodată complet ataşată capitalismului, de a scăpa în parte obscenităţii jignitoare a banilor, logicii interesului, vulgarităţii profitului-rege, de a fi încă plină de obiceiuri bizare, de politeţuri desuete şi de vechi solidarităţi care alcătuiesc un caleidoscop fermecător. Ca să reiau o formulă a lui Henry James, Europa nu a îndepărtat resturile de la masă. Dar ironia Europei este că, bastion al socialismului şi marxismului, nu oferă despre sine decât o definiţie socială şi comercială. Oamenii politici sunt mai întâi de toate voiajori comerciali pe care perspectiva unor contracte grase îi face, în chip ciudat, să amuţească la capitolul drepturilor fundamentale (vezi plecăciunile lor în faţa autocratului Putin pentru un pic de gaz şi de petrol). Adevăratul părinte spiritual al Lumii Vechi este mai puţin Immanuel Kant sau Jean Monnet, cât Adam Smith, teoretician al Bogăţiei Naţiunilor, posedat de certitudinea, revoluţionară la vremea ei, că abundenţa materială rămâne cel mai eficace mijloc de a domestici pasiunile omeneşti şi de a civiliza lumea. Diversiune pacificatoare care-l transformă pe barbar în negustor sau, ceea ce e acelaşi lucru, în contestatar al mărfii. (Altermondialiştii şi antiutilitariştii noştri rămân dominaţi de un etos mercantil care-i obsedează şi de care nu se pot descotorosi.

Îndoiala şi credinţa. Disputa Europa-Statele Unite 21 V

Anticapitalismul lor este simptomul supunerii faţă de piaţă, asupra căreia îşi îndreaptă întreaga revoltă şi energie. Te duc cu gândul la ateii care îl blasfemează pe

Dumnezeu ca să-l reînvie mai bine.) Cum să nu surâzi când un sociolog american ne explică doct că „noul vis european nu se mai concentrează asupra sporirii bogăţiilor, ci asupra ridicării spiritului uman”? (Jeremy Rifkin) Europa ar fi devenit patria lui a fi în vreme ce America şi Asia ar fi patriile rapacităţii, ale acumulării nesfârşite! Să spunem mai curând că Europa de Vest pare să fi pierdut ceea ce Statele Unite au ştiut să păstreze: un echilibru precar între gustul îmbogăţirii şi idealul libertăţii, între interesele particulare şi valorile colective. America de Nord combină cel mai agresiv capitalism, cea mai

nesăţioasă cupiditate cu contraponderi spirituale şi politice, începând cu patriotismul pe care noi l-am uitat. Slăbirea morală a Lumii Vechi, cel puţin în Vest, este făcută dintr-un amestec de remuşcări şi confort ce se întăresc reciproc, postura celui vinovat slujind la controlul asupra consumatorului integral. Menţinerea vie a tensiunii dintre a fi şi a avea este lucrul pe care nu mai reuşim să-l facem, pe când America, deşi a fost deseori descrisă ca un „coşmar climatizat" (Henry Miller), a rămas, de voie, de nevoie, o patrie mistică, un „principiu spiritual", cum spunea Renan despre naţiune. Ea evoluează încă în sacru, pe când noi evoluăm în universul profan al puterii de cumpărare, al nivelului de viaţă, al micii fericiri private, având ca fundal alibiul şic al marii culturi. Europa îşi pune neostenită întrebări despre identitatea, frontierele şi funcţia ei, este în inima ei o enigmă care nu se înţelege, în vreme ce America se afirmă, Europa se interoghează. Una spune: Vreau; cealaltă: Cine sunt eu? Europa a devenit receptaculul tuturor utopiilor modernităţii:

212

Pascal Bruckner este zorită de unii să inventeze alte reguli ale jocului, să contribuie, de exemplu, la dezoccidentalizarea lumii

(Raymond Panikkar), să regăsească sărăcia care generează o viaţă culturală (George Steiner), să încurajeze înălţarea speciei umane (Jeremy Rifkin), să instaureze domnia spiritului (Gianni Vattimo), să se facă ostatica lumii, să pună capăt nedreptăţii, să astupe prăpastia dintre

Nord şi Sud etc. Dar această retorică a marilor scopuri, acest lirism al vagului sunt plătite cu sacrificarea constituirii Europei ca subiect politic. Sunt alese imposibilul, inimaginabilul şi miraculosul pentru că s-a pierdut simţul posibilului. Autism splendid al utopiei care se închide în propria-i cochilie.

Aţâţătorii la Istorie

În februarie 2005, secretarul de stat al Administraţiei

Bush, Condoleezza Rice, vine la Paris să pecetluiască reîncălzirea relaţiilor dintre Casa Albă şi Palatul Élysée după criza irakiană. În discursul său la Institutul de studii politice, în plin cartier

Saint-Germain-des-Prés, evocă misiunea democraţiilor, care este răspândirea libertăţii şi doborârea tiraniilor: „Ştim, spune ea, că trebuie să facem faţă lumii aşa cum este, dar şi că nu trebuie să acceptăm lumea aşa cum este". Presa franceză este uimită, vorbeşte de exaltare, de extremism. Ciudată amnezie:

căci secretara de stat, prin aceste simple cuvinte, le reamintea francezilor, care-l uitaseră, mesajul Revoluţiei de la 1789. În acest sens, America, deşi o diabolizăm în permanenţă, mai apără încă tezaurul democratic refulat sau relativizat de noi. Suntem supăraţi pe ea că a crescut pe micşorarea noastră şi, mai ales, că promovează, deseori îndoiala şi credinţa. Disputa Europa-Statele Unite 213

În mod brutal şi cinic, valori pe care le şoptim din vârful buzelor pentru că nu mai credem în ele. Ne place din motive rele (violenţa şi lipsa de măsură), dar o detestăm pentru părţile ei bune, pentru că ne aduce aminte de misiunea noastră şi rămâne patria democraţiei cuceritoare, în cele mai rele momente ale ei, Europa caută pacea cu orice preţ, chiar şi o pace rea, ca să vorbim ca Sfântul

Toma, aceea care consacră nedreptatea, arbitrarul, teroarea, pacea detestabilă, plină de consecinţe funeste. Postulează libertatea pentru toţi, dar se mulţumeşte cu domnia libertăţii numai pentru ea. Europa are o istorie, dar

America este istoria, încă însufleţită de o tensiune escatologică spre viitor. În acest sens, America este ultima mare naţiune politică în Occident, singura capabilă să „decidă într-o situaţie excepţională" (Carl Schmitt), să se ridice deasupra intereselor imediate pentru a-şi apăra concepţia despre libertate. În general, America începe prin a face greşeli, uneori criminale, apoi le corectează. Europa nu face nicio greşeală pentru că nu încearcă nimic.

Pentru ea prudenţa nu mai este arta de a te conduce într-o istorie nesigură pe care o apărau cei din antichitate, ci scopul ultim al acţiunii politice. Detestăm America pentru că azi contează. îi preferăm Europa pentru că nu reprezintă nici ameninţare, nici miză. Repulsia reprezintă un omagiu indirect, amabilitatea un cvasidispreţ.

Pentru Lumea Veche, care se crede intrată în postnaţional şi

postistoric3, crima majoră a Statelor Unite, şi în

214

Pascal Bruckner tr-o mai mică măsură a Israelului, este că aţâţă istoria în dubla accepţiune a termenului (aşa cum se spune aţâţător de tulburări), încă prinse în mrejele dramaturgiei sângeroase din care noi cu mare greutate am ieşit. „Tot aici au ajuns!", exclamăm noi văzând soldaţii americani împotmoliţi în Irak sau recruţii din Tsahal mânuindu-şi tancurile printre copiii palestinieni. Din cauza lor, vechiul cortegiu de masacre şi răzbunări riscă să reînceapă. Nebunia lor războinică riscă să ne pună în pericol; de altfel islamismul nu este o creaţie americană, un Frankestein scăpat din mâinile naşilor lui yankei? Aceştia nu sunt decât nişte propagatori de catastrofe. Naţiuni bătrâne, pline de cicatrice şi încă sfâşiate de dezordinile trecute, admonestează tânăra supraputere americană şi o imploră să nu-şi iasă din fire, să renunţe la război şi expansionism. Suntem înţelepciunea lumii, America e nebunia ei. Aşa cum explica, pe 23 martie 2003, Dominique de

Villepin, pe atunci ministru de Externe, în legătură cu

Irakul: „Europa şi Franţa au dobândit un avans temporal faţă de alte ţări. Ne-am detaşat de numeroasele războaie, grele încercări şi barbarii din care am tras învăţăminte". Dar pentru ca puterea de contaminare a Europei să se exercite faţă de străinătatea ei apropiată, trebuie ca zona să fi fost în prealabil pacificată, ca regimurile politice să fi renunţat să-şi rezolve diferendele prin arme şi să consimtă la blândeţea democratică. Europa, şi acesta este geniul ei, absoarbe lumea prin naţiuni întregi, pe când America integrează prin comunităţi: latinos, chinezi, haitieni, coreeni etc. Acelaşi proiect de a neutraliza răul, violenţa prin contracte, constrângeri, îndoiala şi credinţa. Disputa Europa-Statele Unite 21 5

promisiuni. Dar pentru ca această convertire a unei „alterităţi ostile" (Jean-Louis Bourlanges) să aibă loc, trebuie ca o putere disuasiva să-i ţină la respect pe dictatorii, derbedeii şi galonaţii avizi de încăierări. Trebuie un şerif credibil şi nu armate de operetă. Tocmai pentru că ameninţarea militară a NATO în Europa este solidă au fost

posibile anumite revoluţii democratice în Ucraina şi Georgia, în ciuda ostilităţii Moscovei. Fără această forţă de şoc, puterea de propagare virtuoasă a Uniunii Europene, antrenându-şi vecinii într-un cerc de prosperitate şi justiţie, ar avea puţine şanse de reuşită. Pacea perpetuă la care aspiră Europa nu-şi are izvorul în

Europa, ci în Statele Unite4.

Arhaismul soldatului

Nu ne mai place deci războiul şi le lăsăm altora grija de a-l duce, chit că-i criticăm fără încetare atunci când se rătăcesc în cariera armelor. Europa suferă, faţă de vărul ei american, de complexul debitorului. Nu ignoră, cel puţin în Vest, că fără ajutorul aliaţilor în 1917, dar mai

216

Pascal Bruckner ales în 1944, ar fi fost pur şi simplu ştearsă de pe hartă şi colonizată de trupele sovietice. Unele generozităţi care sunt forme de afront: planul Marshall apoi Tratatul

Atlanticului de Nord au mărit datoria şi iată America vinovată, până şi în binefacerile pe care ni le-a împărţit cu dărnicie. „N-am duşmani, spunea Tules Renard*, nu i-am făcut niciun serviciu nimănui”. Cetăţenii din Lumea Veche cred că au spus totul atunci când au încetat să se mai omoare între ei şi au erijat acel „niciodată război” în dogmă intangibilă. Acest rezultat magnific şi bogat în învăţăminte omite un mic detaliu: faptul că Europa, lipsită deocamdată de instrumente politice şi militare credibile, depinde încă pentru apărarea ei, aşa cum am văzut, de marele frate yankeu. Stranie inconsecvenţă: nu încetăm să tunăm şi să fulgerăm împotriva acestuia fără să facem nimic ca să ne eliberăm de sub tutela lui. Cu cât mai tare vituperăm, cu atât ne plasăm mai mult sub dependenţa lui, precum copilul care se revoltă împotriva părinţilor ca să nu-i părăsească niciodată. De ce un asemenea consimţământ la neputinţă, de ce ne-am depus la picioarele celui mai rău aliat al nostru capacităţile de acţiune? Pentru că la noi soldatul este o figură arhaică, abia tolerată, doar dacă nu este de plumb sau destituit de medic, infirmier, salvator, diplomat cu ambiţii modeste, cu mijloace mai blânde. Atavism al democraţiilor

constrânse să prefere întotdeauna bunăstarea şi nu libertatea, să se cantoneze în „micile comodităţi ale vieţii" (Tocqueville)? Fără îndoială. Dar dacă mai credem în violenţă, dacă ne temem de dezordinea propriilor noştri derbedei îndoiala şi credinţa. Disputa Europa-Statele Unite 217

şi de infiltrarea barbarilor din exterior – lucru pentru care poliţistul, spionul, agentul secret se bucură de un anumit prestigiu refuzat militarului –, refuzarea conflictului armat este direct legată de dezvoltarea individualismului şi de declinul naţionalismului. Omul contemporan nu vrea să fie deposedat de moartea lui într-o conflagraţie colectivă pe care guvernele şi statele majore nu o stăpânesc. A pieri pentru o patrie, pentru o ideologie, adică pentru un principiu superior existenţei individuale, a devenit de neconceput: vechiul strigăt al pacifiştilor germani din timpul războiului rece:

„Mai degrabă roşii decât morţi!" (şi care este un ecou la declaraţia lui Jean Giono din 1937: „Prefer să fiu un neamţ viu decât un francez mort". 5) este astăzi convingerea cea mai împărtăşită la noi. Am greşi dacă am descrie această atitudine în simpli termeni de laşitate.

Războiul induce într-adevăr o incapacitate de a stăpâni nenorocirea: nu avem niciun control asupra desfăşurării şi consecinţelor acesteia. De vreme ce am încetat, contrar americanilor, să ne identificăm trupeşte cu o patrie, nu acceptăm decât constrângerile pe care ni le impunem singuri. Chiar şi în Statele Unite, actuala echipă la putere de la Casa Albă pare că a supraestimat determinarea concetăţenilor ei de a combate „axa răului".

şi că a uitat lecţia Vietnamului: un popor liberal îndreptat spre abundenţă şi înflorire individuală nu poate să se transforme multă vreme într-un soldat colectiv şi să-şi vadă copiii murind în număr mare fără să-şi renege libertăţile fundamentale şi să se întrebe asupra temeiniciei acţiunilor sale. Chiar expusă unei agresiuni

218

Pascal Bruckner severe, o societate hedonistă şi individualistă, obsedată de reuşita personală, are în mod firesc o repulsie faţă de

sacrificii, oricare ar fi retorica marţială în care-şi înfăşoară ambiţiile. Statele Unite, care au suprimat recrutarea şi posedă o armată de profesie, pot cunoaşte momente de mare solidaritate, reacţii patriotice durabile, dar nu sunt formate ca să conducă globul deoarece

„Mesajul" Americii este, ca al Europei, dragostea de viaţă şi împlinirea de sine. Individul contemporan este regizorul propriei sale dispariţii: dacă trebuie să murim, să o facem pe deplin conştienţi şi nu ca nişte şobolani în noroiul de tranşee, în haosul câmpurilor de luptă. Raţiunile noastre de a trăi exclud orice raţiune de a muri pentru o cauză care ne depăşeşte propria persoană sau depăşeşte persoanele pe care le iubim. Nu acceptăm să „ne punem corpul într-o aventură a morţii".

(R Contamine) decât în sporturile sau situaţiile extreme alese de noi. Şi aceiaşi care sunt gata să îndure un calvar inuman pe munte sau să străbată oceanul dezlănţuit pe o coajă de nucă, refuză să-şi rişte viaţa pentru supravieţuirea unui ansamblu mai vast cu care se simt doar vag solidari. Sacrificiul modern este un joc între lume şi mine din care colectivitatea a fost exclusă

(sau nu subzistă decât cu titlu minimal, sub formă de familie). Ca să fie tolerabilă, suferinţa trebuie să fie decisă în mod liber şi nu suportată. Nu suntem de pe planeta Venus, cum nici poporul american nu este de pe

Marte. Dar printr-o stranie inconsecvenţă preferăm, cu excepţia unor ţări ca Franţa sau Anglia, care au încă nişte armate demne de acest nume, să lăsăm grija apărării noastre globale Statelor Unite. Poate că Europa greşeşte, aşa cum o arată ameninţarea iraniană, când presupune că pacea este accesibilă doar prin intermediul îndoiala şi credinţa. Disputa Europa-Statele Unite 21 9

dialogului şi al bunăvoinţei. Unica ţară, Elveţia, ai cărei munţi sunt împânziţi de adăposturi antiatomice, în care populaţia este înarmată şi fiecare cetăţean trebuie să urmeze în mod regulat un antrenament pentru luptă, nu este nici măcar membră a Uniunii Europene şi îşi afişează sus şi tare neutralitatea. Europa ar trebui cel puţin să-şi coordoneze capacităţile strategice şi să se doteze cu un pol

de putere militară apt să remedieze insuficienţele americane, în fiecare zi tot mai strigătoare. A-i convinge pe cetăţenii noştri de necesitatea unei armate puternice, capabilă să intervină peste tot, ar constitui o adevărată răsturnare culturală6. Ca să fii credibil, trebuie să fii temut. Ca să fii temut, trebuie să te arăţi în stare să-i cauzezi unui agresor potenţial pierderi ireparabile.

Dar, invers, tratarea problemelor numai din punct de vedere militar, în detrimentul unei reflecţii politice, umflările din piept şi fanfaronadele nu sunt de ajuns. În trecut, Statele Unite şi-au plătit scump visul de pioasă simplitate al naţiunii mesianice, convingerea de nezdruncinat că întruchipează patria frumosului, a bunătăţii şi a binelui, credinţa ingenuă că tot ce este bun pentru Unchiul Sam este bun şi pentru planetă. Fii ai unui pământ de excepţie şi de elecţiune, născuţi sub invocaţia divină, americanii dau uneori impresia că vor să se sustragă de la îndatoririle ce-i incumbă omenirii obişnuite. Felul contestabil în care încearcă în zilele noastre să se pună deasupra legilor comune, refuzând să ratifice anumite tratate, obiceiul de a edicta pentru alţii reguli pe care chiar ei le încalcă, guerilla îndoielnică împotriva Curţii penale internaţionale de justiţie, împotriva ONU căreia, la nevoie, îi fac curte pentru a o respinge şi mai tare apoi, scandalul juridic de la Guantánamo şi Abu Grahib, folosirea abjectă a torturii de către armată sau serviciile de informaţii, practica arbitrară a ascultărilor telefonice în numele securităţii, în fine hybrisul „naţiunii indispensabile care nu are nevoie de nicio contrapondere deoarece se echilibrează singură” (Madeleine Albright) amintesc uneori de regimurile marxiste care recuzau odinioară legalitatea burgheză în numele unui adevăr proletar superior. Pericolul care îi pândeşte pe americani nu este numai aviditatea economică, ci şi mesianismul democratic a cărui emanaţie directă este, în parte, doctrina Bush.

Visul nebunesc, în al doilea război din Golf, de a remodela, prin doar decizia unei echipe, chipul Orientului Apropiat a fost sfărâmat de

evenimente. Neoconserândoiala şi credinţa. Disputa Europa-Statele Unite 221

vatorii, principalii inspiratori ai acestui conflict, rămân nişte bolşevici trecuţi la dreapta şi care au păstrat din fosta lor familie, troţkismul, acelaşi voluntarism prometeic, aceeaşi dezinvoltură faţă de fapte. Există o anumită măreţie şi energie în viziunea lor de a impune democraţia prin forţa baionetelor. Pentru prima oară, ideologia, această boală europeană, a pătruns durabil într-o anumită parte a elitelor influente de la Washington care au vrut să supună lumea la autoritatea unei idei. Dar respectiva inginerie politică se izbeşte ca întotdeauna de complexitatea treburilor omeneşti. „Un neoconservator, a spus Bill Kristol, este un om de stânga agresat de realitate". Trebuie să credem că agresiunea a fost benignă, căci tocmai principiul realităţii a suferit cel mai mult în această situaţie. Democraţia nu poate ieşi gata înarmată din despotism şi nu se reduce deloc la un simplu joc electoral: este o aventură istorică necesitând o lungă maturizare, uneori de mai multe secole, o educaţie progresivă în materie de egalitate şi libertate, un consimţământ pentru conflictul paşnic dintre opinii, o formă deosebită aflată în ruptură cu trecutul dar în care acesta continuă să joace un rol esenţial. Democratizarea ţărilor musulmane, dacă trebuie să se producă, se va face plecând de la Islam şi nu prin negarea lui.

Actuala administraţie republicană o rupe, în mod neliniştitor, cu alianţa dintre empirism, bun-simţ şi entuziasm care a caracterizat întotdeauna America. Greşeala ei nu este de a fi americană, ci de a nu fi destul de americană şi de a trage această mare ţară spre un extremism străin de tradiţiile ei. Din fericire, până acum, minciunile de stat, absolutismul mereu posibil al unei facţiuni tentate să violeze principiile Constituţiei au fost frânate de mecanismele instituţionale. Asta ne interzice să ne

222

Pascal Bruckner pierdem speranţa în Republica americană: contra-puterile, sistemul de controale şi de echilibru – Senat, Congres, Curtea supremă, media – conduc puterea spre centru, chiar dacă nu

este de exclus niciodată o derivă gravă. Cultura mobilizării şi a fricii a constituit întotdeauna instrumentul preferat al dictaturilor; democraţiile nu-l pot folosi decât limitat, riscând altfel să se distrugă.

În asemenea acţiuni, există pericolul să adopţi logica duşmanului ca să-l dobori mai bine, să legiferezi şi să militarizezi în mod excesiv, să instaurezi, sub pretextul de a-i proteja, o supraveghere generalizată a cetăţenilor, să îngheţi sau să fragilizezi minunatul edificiu făurit de

Părinţii Fondatori, pe scurt să distrugi regimul parlamentar ca să-l salvezi mai bine. Crearea unui nou mccarthysm, care-i ispiteşte pe anumiţi susţinători ai dreptei celei mai conservatoare, ar constitui cea mai mare victorie a lui Ben Laden asupra patriei lui Lincoln. Apărarea civilizaţiei cu armele barbariei înseamnă instalarea barbariei chiar în miezul civilizaţiei şi amestecarea limitelor dintre ele. „Combătând un monstru, veghează să nu devii chiar tu unul". (Nietzsche)

Când a pus să fie rasă Cartagina după ce a învins-o, generalul roman Scipio Aemilianus şi-a imaginat, printr-o intuiţie fulgurantă, o soartă identică pentru Roma şi a văzut Imperiul ucis de propriul lui triumf. Aceeaşi mişcare care îl purtase pe culmi putea să-l arunce în abis. A gândi coincidenţa, întotdeauna posibilă, dintre victorie şi ruină este semnul unui mare om, ne spune istoricul grec Polibiu. Beţia succesului facil este un rău sfătuitor dacă întăreşte un stat, o naţiune în certitudinea invincibilităţii sale. Spre deosebire de ce crede lobby-ul neoimperialist influent la Casa Albă, America, departe de a fi invulnerabilă, nu are mijloacele de a fi Imândoiala şi credinţa. Disputa Europa-Statele Unite 2 23

periu, fie el binevoitor. În realitate, nu leadership-ul american este neliniştitor, ci mai curând discreţia lui, impresia că acest jandarm din când în când, acest „şerif intermitent" (R. Haas), nu este la înălţimea misiunii pe care şi-a atribuit-o. O armată a cărei doctrină oficială rămâne „zero morţi" (chiar dacă această doctrină este serios ştirbită la Bagdad) şi care rămâne obsedată de prăpădul din Vietnam este inaptă pentru expediţiile militare de lungă durată, mai ales când acestea nu mai au niciun sens pentru opinia publică. Confruntat cu o

lipsă de efective, Pentagonul se află deja la limita capacităţilor, angajat cum este în mai multe teatre de operaţiuni. De la sfârşitul războiului rece, iluzia de omnipotenţă îmbată anumite cercuri conservatoare care confundă supraputerea cu atotputernicia. Predominanţa

Statelor Unite nu se poate prelungi, fără o criză majoră, dincolo de următorii zece – douăzeci de ani, îndeosebi în faţa giganţilor asiatici emergenţi. Ameţită de forţa ei, America a uitat că „cel mai rău duşman al reuşitei este chiar reuşita" (David Landes) şi că este incapabilă să-şi asume singură povara unei noi ordini mondiale. Prin dimensiuni, America este un imperiu, dar poporul american nu este imperialist ci, prin natura lui, izolaţionist, aşa cum o dovedesc numeroşii aleşi din Senat şi din Congres care se laudă că nu au paşaport pentru că nu călătoresc niciodată în străinătate. De aici vine contrastul dintre o ţară care înţelege să joace un rol mondial şi un popor sortit neîncrederii în lumea exterioară. Stilul abrupt al echipei la putere la Washington care a reuşit, în timpul primului mandat al preşedintelui Bush Junior, să-i indispună până şi pe vecinii cei mai apropiaţi, Canada şi Mexic, ucazurile ei de pe alte timpuri, felul de a-şi trata aliaţii ca pe nişte puşti pe care-i

224

Pascal Bruckner pui la colţ dacă nu te ascultă nu vor schimba nimic.

George W. Bush, acest mesager antipatic al libertăţii, care amestecă dezinvoltura cu fanfaronada, a reuşit minunea de a-şi face ţara mai demnă de ură ca niciodată în ochii lumii. SUA sunt constrânse să iasă din splendida lor suficienţă, riscând altfel să muşte din nou pământul. America este mai vulnerabilă decât crede, iar

Europa mai puţin slabă decât crede. Una ar trebui să înveţe măsura, cealaltă mândria. Este o nenorocire istorică faptul că entitatea cea mai fragilă e mâncată de regrete atunci când entitatea cea mai puternică este cuprinsă de orgoliu. Iată de ce una îşi teoretizează neputinţa, iar cealaltă îşi afişează fără ruşine superioritatea.

Este o şi mai mare nenorocire faptul că cele două entităţi sunt învrăjbite şi adaugă defectelor lor inconvenientul separării.

Reconcilierea

Există cel puţin patru forme de reconciliere care se pot, de altfel, combina: prin epuizarea combatanţilor, prin uitarea voluntară, prin amnezie, prin discuţia publică, în primul caz se depun armele fără să se pună întrebări despre natura masacrelor, în al doilea se leagă un pact al tăcerii, în al treilea se decretează abolirea trecutului cu interdicţia, la nevoie, ca în Algeria, de a vorbi de el riscând altfel să fie urmărit „oricine va cuteza să instrumentalizeze tragedia naţională", în ultimul se procedează la dialogul dintre victime şi călăi. Această îndoiala şi credinţa. Disputa Europa-Statele Unite 22 5

discuţie se subîmparte în mai multe straturi: fie vinovaţii sunt desemnaţi judecăţii populare şi se reconciliază poporul pe spinarea acestor torţionari, fie aceştia din urmă sunt reintegraţi în comunitatea naţională. Este ceea ce a înfăptuit Africa de Sud prin Comisia „Adevăr şi reconciliere" care va face jurisprudenţă. Promiţând impunitatea criminalilor apartheidului în schimbul adevărului, Pretoria a apărat principiul unei justiţii reparatorii şi nepunitive. Şi, deoarece „chiar şi cel mai rău rasist poate evolua" (Desmond Tutu), această formă de reconciliere vizează replasarea criminalului în demnitatea sa de subiect şi nu expunerea lui la judecata tuturor. Se evită astfel pericolul răzbunării producătoare de contra-răzbunare sau de umilire publică a unei întregi fracţiuni a comunităţii naţionale. Este vorba ca, prin gesturi reciproce, să fie apropiaţi victimele şi călăii învrăjbiţi de o ură inexplicabilă.

Rezultatul rămâne fragil. Căci „adevărul n-a fost măsurat, ci fabricat. Ca să fim caritabili, putem spune că adevărul a fost negociat. Acest adevăr a salvat Africa de Sud de abisul revoluţionar. El va fi spectrul care va veghea asupra viitorului nesigur al ţării7". Există deci politici ale memoriei care schiţează contururile unei mântuiri posibile. Marocul şi domnia tulbure a lui Hassan al II-lea, Spania şi rănile încă vii ale franchismului.

Anglia şi brutalităţile coloniale în Irlanda, Cambodgia şi oroarea anilor Pol Pot, Argentina şi dictatura sângeroasă a generalilor, Coreea şi lungii ani îndoielnici ai ocupaţiei nipone (1914 – 1945) şi ai

războiului rece, Rusia şi barbaria comunistă: lista ţărilor care încearcă să-şi clarifice trecutul nu încetează să crească. Există iertări atât de false sau atât de dezinvolte, încât echivalează cu un al doilea afront: cum este al prim-ministrului japo

226

Pascal Bruckner nez Junichiro Koizumi, scuzându-se în faţa chinezilor şi coreenilor pentru atrocităţile comise de trupele ţării lui între 1935 şi 1945 dar persistând totuşi să-i cinstească, într-un sanctuar special, pe criminalii de război niponi. Altele par incongruente: când, de pildă, administraţia Bush se scuză pentru relele tratamente la care au fost supuşi americano-japonezii în timpul celui de-al

Doilea Război Mondial, ceea ce este bine, dar nu are nicio vorbă pentru indienii sau negrii a căror soartă a fost şi mai tragică. Chiar şi la tinerele naţiuni din Sud (să ne gândim la Africa), dulapurile sunt pline de cadavre, ies mereu la suprafaţă episoade sângeroase, ca nişte aşchii, din legenda glorioasă a noilor patrii. Nu există popoare inocente atâta timp cât îşi dau o expresie politică, iată ce ne-a învăţat istoria recentă. Peste tot se află în curs o mare lucrare de reparaţie a ofenselor: de la aborigenii din Australia la indienii din America de Nord, fără să-i uităm pe mapuchos din Chile, pe inuiţii din Marele

Nord sau pe pigmeii din Congo, nu există vreun popor care să nu ceară o lumină deplină asupra ofenselor suferite. Nu este sigur că omenirea o va scoate la capăt cu această avalanşă de cereri, angajată cum e într-un proces de exorcizare planetară a fărădelegilor ei. Crima va rămâne mereu în exces faţă de posibilităţile de iertare, amintirile vor rămâne prea numeroase: Nici cei morţi nu vor fi răzbunaţi, nici suferinţele alinate şi rănile închise. Nici vindecarea nu este sigură, nici ritualurile terapeutice mereu eficace. Vor rămâne prea multe doliuri imposibile, prea multe tragedii blestemate. Numai istoria scrisă, povestită, le poate oferi acestor milioane de morţi odihna pe care o merită. Un lucru este sigur: suntem doar la începutul acestui mecanism şi toate aceste exprimări ale suferinţei, aceste reminiscenţe sfâşietoa îndoiala şi credinţa. Disputa Europa-Statele Unite 227

re se vor înmulţi deoarece singura violenţă inadmisibilă este disimularea, mutismul. Omenirea a intrat într-un dublu proces de confesiune publică şi de analiză interminabilă în care putem vedea semnul triumfului universal al creştinismului şi freudismului. Dacă există o lecţie pe care Europa o poate da lumii, aceasta este felul în care fraţii duşmani, sătui de măceluri, s-au împăcat, pe marginea prăpăstiei, punând capăt unor certuri neîmblânzite, dovedind că şi cele mai amare moşteniri pot fi depăşite.

Concluzie.

Un cadou otrăvit

„Europa va muri din cauza acestui principiu: nu mă priveşte".

Gustav Mahler

Iezuitul Louis Bourdaoue, celebru predicator de la curtea lui Ludovic al XIV-lea, făcea deosebirea, după

Sfântul Bernard, între patru feluri de conştiinţă: cea bună liniştită (paradisul), cea bună tulburată (purgatoriul), cea rea tulburată (infernul), cea rea liniştită (disperarea) 1.

Cum să nu vezi că Europa contemporană aparţine acestei din urmă categorii? într-adevăr, rareori au fost văzute toate elitele unui continent îmbrăţişând cu un asemenea entuziasm cauza culpabilităţii, mergând până la a-şi pune în cârcă greşelile altora, declarându-se voluntare pentru cele mai îndepărtate catastrofe şi exclamând: am remuşcări, am remuşcări, n-are cineva o crimă? Culpabilitatea ne aranjează: constituie un alibi pentru propria abdicare. Traduce coexistenţa până la urmă destul de blândă dintre spaimă şi calm, renegare şi bună digestie.

Ne baricadăm în bulendrele blestemate ale criminalului pentru totdeauna ca să ne ţinem mai bine la distanţă.

Există o anumită frivolitate în pruritul nostru de flage

Pascal Bruckner tare, o consimţire la servitute. Procesul împotriva Europei continuă, condus cu surle şi tobe chiar de Europa.

Foarte mândră că face mea culpa cu ostentaţie, aceasta revendică monopolul universal şi apostolic al barbariei.

Adevărata ei dorinţă nu este cucerirea lumii, ci ruperea de lume, voinţa de a se pune la adăpost de furtuni. Ar vrea să se închidă în cochilia căinţei, să nu se consacre decât raiului trist al supermarketului, al nivelului de viaţă şi al hedonismului.

Este vorba deci să ne schimbăm părerea pe care o avem despre noi, să procedăm la o răsturnare completă a valorilor. În primul rând, să reînnodăm legătura transatlantică. Aşa cum noi nu ne putem lipsi de Statele Unite, nici ele nu se pot lipsi de noi. Dispun de exuberanţa şi energia de care avem atâta nevoie. În ciuda suspiciunilor reciproce, suntem sortiţi să strângem legăturile, să împărţim aceleaşi poveri. Democraţiile sunt datoare să fie înarmate puternic pentru a nu fi înfrânte de forţele tiraniei. Ele sunt depozitarele unui tezaur infinit de perisabil şi fragil: drepturile umane, respectarea principiilor. Sunt răspunzătoare de perpetuarea democraţiei înseşi. Europa, dacă vrea să aibă o cât de mică influenţă, ar trebui să edifice, alături de marele ei vecin, un al doilea ansamblu, inedit în ambiţiile şi forma politică, născut din consimţământul voluntar al popoarelor la erodarea suveranităţii lor. Tuturor partizanilor marii schisme care cer divorţul şi văd în Oceanul

Atlantic un lac metafizic despărţind două filosofii ireductibile este necesar să le răspundem că această rivalitate trebuie convertită într-o emulaţie a unor blocuri ce au multe de învăţat unul de la celălalt în materie de îndrăzneală şi prudenţă: temperarea impetuozităţii americane prin ponderaţia europeană şi a raţiunii eu-Concluzie. Un cadou otrăvit 233

ropene prin dinamismul american. Nu este vorba să alegem între Lumea Veche şi cea Nouă, pasionantă este înfruntarea dialectică a uneia cu cealaltă, singura generatoare de contraste fructuoase. Cele două jumătăţi certate ale Occidentului trebuie apropiate deoarece, cu excepţia notabilă a Indiei şi Japoniei, rămân singurele garante ale regimurilor pluraliste. Şi ce importanţă mai are disputa semantică în jurul cuvântului Occident, că există unul sau mai multe, să-l abandonăm sau să-l păstrăm, de vreme ce el rămâne principiul subversiv care pune în criză toate tradiţiile şi arbitrarul, promovează

libertatea, interzice fiecărei naţiuni să se replieze asupra ei înseşi (de aceea sunt astăzi hulite „valorile occidentale" de către toate fanatismele, de la fundamentaliştii musulmani la integriştii polonezi). Reconcilierea

Europei cu istoria şi a Statelor Unite cu lumea, iată sarcina noastră la începutul secolului al XXI-lea. Să învăţăm Europa că nu câştigi bătălii numai cu armele compromisului şi ale incantaţiei, să învăţăm Statele Unite că nu sunt singure pe pământ, investite cu o misiune providenţială care le-ar scuti de a cere aprobarea celuilalt, să le învăţăm să asculte şi să argumenteze şi că ambiţia de a face fericite popoarele fără voia lor duce la un dezastru. Că nu ai dreptul să fii prost în lupta contra terorismului, riscând altfel să alimentezi incendiul pe care vrei să-l stingi. Dacă mâine America s-ar prăbuşi, Europa ar cădea ca un castel din cărţi de joc, s-ar întoarce la tropismul ei münchenez, s-ar reduce la un sanatoriu de lux gata să se lase sfâşiat, bucată cu bucată, de toţi prădătorii. Dar dacă Europa ar trebui să se disloce, n-am da multe parale nici pe America, ce s-ar închista într-un naţionalism plin de susceptibilităţi, într-un izolaţionism orwellian. Fiecare din ele este oxige

Pascal Bruckner nul celeilalte. De altfel, de fiecare dată când se aliază pentru un subiect precis, fac minuni.

Cărui lucru trebuie să-i rămânem loiali? Paginilor negre ale istoriei noastre sau felului în care am tras învăţăminte din ele? Lungii litanii a masacrelor sau efortului desfăşurat pentru a ieşi din servitute şi din nedreptate? în confruntarea diverselor moşteniri care ne constituie, mai bine să exaltăm triumfurile decât doliile, căci triumful înseamnă doliul plus depăşirea acestuia, înseamnă suferinţele îndurate şi alinate, înseamnă un efort colectiv pentru a sfida nenorocirea. Hipermnezia noastră selectivă reţine numai calamităţile, niciodată apoteozele. De ce să ne asumăm numai momentele sumbre şi să ştergem lumina ce le-a urmat?

Dacă tot va trebui să angajăm o cercetare asupra ascendenţei, să ne căutăm părinţi onorabili mai degrabă decât mizerabili! Trebuie deci

să celebrăm eroii şi nu ticăloşii, drepţii şi nu trădătorii, să întreţinem o fidelitate faţă de ce e mai bun în noi! îndatoririi de memorie să-i opunem datoria faţă de gloriile noastre! în faţa neajutorării, să ne amintim de pericolele învinse, să rămânem fermi când în jurul nostru totul se descompune, când se acumulează laşităţi şi trădări: „Rezistă, inimă, ai îndurat tu încercări şi mai crude!" (Ulise). Un continent care a fost pe marginea prăpastiei de atâtea ori şi s-a restabilit, care a ieşit la suprafaţă din Apocalipsa celui de al Doilea Război Mondial, nu trebuie să roşească pentru sine. Trebuie să ne inversăm raportul cu trecutul; să nu vedem în el o sursă de deplorare, ci una de încredere. Europa nu poate fi atât de râvnită de alţii şi atât de puţin iubită chiar de ea, când este exemplul unei ieşiri reuşite din barbarie, al unui mariaj armonios între putere şi conştiinţă.

Concluzie. Un cadou otrăvit

235

Europa nu are altă soluţie decât să aprofundeze valorile democratice pe care le-a inventat. Nu de o extindere geografică, absurd întinsă până la margini, are nevoie, ci de o intensificare sufletească, de o condensare de forţe. Constituie unul din rarele spaţii, pe această planetă, unde se petrece un lucru absolut inedit fără ca locuitorii lui să fie măcar conştienţi, într-atât acest miracol pare să meargă de la sine. Dincolo de imprecaţie şi de apologie, trebuie să ne exprimăm minunarea că locuim pe acest continent şi nu pe altul. Europa, busola morală a planetei, s-a dezvăţat de lecţia cuceririi, a dobândit simţul fragilităţii lucrurilor omeneşti. Trebuie să-şi regăsească capacităţile civilizaţionale, nu pentru a o reînnoda cu gustul sângelui şi al măcelurilor, ci pentru progrese mai întâi spirituale. Dar mai trebuie şi ca spiritul penitenţei să nu înăbuşe în Europa spiritul de rezistenţă.

Să îndrăgească libertatea ca pe bunul cel mai de preţ, să o predea copiilor încă din şcoală! Să celebreze şi frumuseţea discordiei, să se lepede de alergia maladivă la confruntare, să nu-i fie frică să-l arate pe duşman cu degetul, să împreuneze fermitatea faţă de regimurile politice cu generozitatea faţă de popoare! Pe scurt, să revină pur şi simplu la bogăţia subversivă a ideilor ei, la vitalitatea

principiilor fondatoare!

Bineînţeles, vom continua să vorbim dubla limbă a fidelităţii şi a rupturii, să oscilăm între procurorul care acuză şi avocatul care pledează. Aceasta este igiena noastră mentală: suntem constrânşi să fim cuţitul şi rana, tăişul care răneşte şi mâna care oblojeşte. Prima îndatorire a unei democraţii nu este să vorbească de răul de ieri, ci să-şi denunţe fără încetare crimele şi nelegiuirile de azi.

Un asemenea gest cere o reciprocitate, cere ca toţi să aplice aceeaşi regulă. Trebuie să terminăm cu şantajul cui

236

Pascal Bruckner pabilităţii, să încetăm să ne jertfim pentru persecutorii noştri. O politică a prieteniei nu poate fi întemeiată pe înşelăciune: nouă oprobriul şi vouă harul. Odată recunoscute greşelile noastre, atunci când le avem, trebuie să întoarcem acuzaţia împotriva acuzatorilor şi să-i supunem, la rândul lor, la focul continuu al criticii. Să încetăm să mai confundăm necesara evaluare cu masochismul moralizator! Vine un moment în care remuşcarea este o a doua greşeală care o dublează pe prima fără să o anuleze. Să inoculăm o otravă care ne-a ars multă vreme: ruşinea. Un pic de mustrare de conştiinţă la Teheran, Ryad, Karachi, Moscova, Beijing, Havana, Caracas.

Alger, Damasc, Rangoon, Harrare, Khartoum, ca să nu citez decât aceste capitale, ar face mult bine guvernelor de acolo şi mai ales naţiunilor lor. Cel mai frumos cadou pe care Europa îl poate face lumii este să-i ofere spiritul de examinare pe care ea însăşi l-a conceput şi care a salvat-o din atâtea pericole. Este un cadou veninos, dar indispensabil pentru supravieţuirea omenirii.

Prezentul text continuă o reflecţie începută în eseul meu La Sanglot de l'homme blanc (Seuil, 1983) şi dezvoltă mai ales un articol publicat în mai 2003 în Revue des Deux

Mondes, intitulat „L/Europe et l'Amérique, la fatigue et l'enthousiasme", articol reluat de Dissent şi South Central

Review (SUA), precum şi de Letras Libres (Mexic).

Lista textelor încadrate

Islamo-stângismul sau păcăleala reciprocă…35
Ne-au prevenit!…66
Despre buna întrebuinţare a barbariei…85
Bounty, cappuccino, unchiul Tom…97
Ce este statul-căinţă?…122
Ni s-a născut un duşman!…150
Întrebări despre sclavie…169
Portret al oropsitului vieţii ca rebel consumator…178
Europa fără frontiere…202
Reconcilierea…224
Cuprins
Introducere…9
I
Colportorii înfierării…15
Iremediabilul şi apăsarea morală…17
Ideologia care se bâlbâie…20
Flagelanţii lumii occidentale…25
O sete de pedeapsă…33
II
Patologiile datoriei…39
A-ţi plasa duşmanul în inimă…41
Vanităţile urii de sine…47
Căinţe cu sens unic…53
Falsa dispută a islamofobiei…60
III
Piscina inocenţei regăsite…69
Care centralitate a Orientului Apropiat?…72
„Sionismul, ADN-ul criminal al omenirii” …76
242
Pascal Bruckner
Demascarea uzurpatorului…80
Un arbitraj delicat…87
Dublul blestemat…93
IV

Fanatismul modestiei…101
O convertire tardivă la virtute…103
Imperiul vidului…105
Pacificarea trecutului…108
Vinovatul imaginar… IU
Regăsirea stimei faţă de sine…115
Dubla învăţătură…120
V
A doua Golgotă…125
Contrasensuri despre Auschwiiz…128
Hitlerizarea istoriei…132
Dubla nostalgie colonială…141
VI
Ascultă-mi suferinţa…153
Despre victimizare văzută ca o carieră…156
Protecţia minorităţilor sau emanciparea individului …163
Ce îndatorire de memorie?…172
VII
Depresie în paradis
Franţa, simptom şi caricatură a Europei…181
O victimă universală?…184
Pielea de şagrin…190
Cine sunt reacţionarii?…194
Triumful fricii…198
Metamorfoză sau declin?…200
Cuprins 243
VIII
Îndoiala şi credinţa
Disputa Europa – Statele Unite…205
A fi sau a avea…208
Aţâţătorii la Istorie…212
Arhaismul soldatului…215
Colosul fanfaron…220
Concluzie

Un cadou otrăvit…229
Lista textelor încadrate…239
prosperităţii
Mizeria prosperităţii
Autor: Pascal Bruckner
Titlul original: Misère de la prospérité
Publicată de: Éditions
Grasset & Fasquelle.
Paris, 2002
Limba originală: franceză
Traducere:
Vasile Zincenco
Anul apariţiei: 2002
Nr. de pagini: 176

În prăbuşirea generală a credinţelor şi ideologiilor, există una care rezistă: economia. Aceasta a încetat de multă vreme să mai fie o ştiinţă aridă, o activitate rece a raţiunii şi a devenit ultima spiritualitate a lumii dezvoltate. Este o religiozitate austeră, fără elanuri deosebite, dar care desfăşoară o fervoare apropiată de cea a unui cult.

Religia economismului şi duşmanii săi.
Noua dezordine amoroasă
Autor: Pascal Bruckner şi
Alain Finkielkraut
Titlul original: Le nouveau désordre amoureux
Publicată de: Éditions du
Seuil, Paris, 1977
Limba originală: franceză
Traducere:
Luminiţa Brăileanu
Anul apariţiei: 2005
Nr. de pagini: 320

Ce se întâmplă azi, cu secolul al XX-lea? Ce-am mai păstrat din idealul ascetic în care comunismul cuceritor vedea raţiunea sa de a fi?

Ce-a mai rămas din figura austeră, chibzuită, familială a Burghezului? La prima vedere, nimic deoarece, morala modernă se caracterizează prin îndârjirea cu care prigoneşte cele mai mărunte reziduuri ale puritanismului, deoarece ea sporeşte nevoile şi cheltuielile şi întreţine cu poliţia medicală, care-i taxa pe labagii de nebuni, pe celibatari de nevropaţi iar pe sodomiţi de putregaiuri, un raport de stupoare oripilată. [...]

AVIZ TUTUROR SPERIAŢILOR

Dimensiunea penisului nu are nicio importanţă. Erecţiile masculine normale variază între 15 şi 17 centimetri. Dar este total ridicol să te simţi psihologic handicapat, dacă propriul penis nu atinge, cu totul şi cu totul, decât 12 sau 13 centimetri. Menţionăm că dimensiunea obiectului are mult mai puţină importanţă decât utilizarea lui şi că, deci, nu este deloc grav dacă organul în erecţie nu depăşte 8 sau 9 centimetri (ceea ce este foarte onorabil) şi că nu trebuie să vă alarmaţi, dacă organul dvs., în activitate, nu măsoară decât 5 centimetri, sau 4 sau 3 sau 2. Iar dacă penisul dvs. nu depăşeşte 50 de milimetri sau 1 centimetru, atunci chiar că nu mai are nicio importanţă, dar chiar niciuna.

Tiparul executat la S.C. LUMINA TIPOS.r.l.

Str. Luigi Galvani nr. 20 bis, sect. 2, Bucureşti tel. /fax 211.32.60; tel. 212.29.27

E-mail: officeluminatipo.com www.luminatipo. corn